

TRO & OVERTRO

Handicaphistorisk Tidsskrift II

Dansk psykologisk Forlag

Historisk Selskab for Handicap og Samfund

Stiftet den 21. februar 1986

Bestyrelse

Kirsten Jansbøl (formand)

Mogens Bang (næstformand)

Janne Noack (kasserer)

Birgit Kirkebæk (redaktør)

Niels Strandsbjerg (sekretær)

Steen Fibiger (koordinator i forhold til
handicaphistoriske konferencer og netværk)

Adresse

Kirsten Jansbøl
Tværmarksvej 1
2860 Søborg

HANDICAPHISTORISK TIDSSKRIFT

udgivet af Historisk Selskab for Handicap og Samfund

Temanummer om TRO OG OVERTRO

Juni 2004

Redaktør

Birgit Kirkebæk

Dansk psykologisk Forlag

HANDICAPHISTORISK TIDSSKRIFT 11

© 2004 Historisk Selskab for Handicap og Samfund &
Psykologisk Forlag A/S

Tryk: BookPartner, Nørhaven Digital

ISSN: 1399-4786

Dette nummer er udgivet med støtte fra
Undervisningsministeriets Tips- og Lottomidler.

Indhold

Introduktion til Tro og overtro

– og mennesker med handicap

Birgit Kirkebæk 5

Tilbage til paradiset?

Syndefaldsmyten og dens betydning for synet

på opdragelse, børn og handicap

Professor Ingrid Markussen 21

»Verken han eller hans foreldre har syndet«.

Troer om funksjonshemmede – eksemplifisert først

og fremmest ved blinde og døve slik de bliver fremstilt

i Biblen

Professor Regi Enerstvedt 33

Muslimer og handicap.

Hvilke sociale følger har handicap i et muslimsk miljø?

Forfatter og Ph.d. studerende Omar Dhahir 62

Handicap og Jødedom

Overrabbiner Bent Lexner 78

Ellevild og fjogetosset.

Folkelige forestillinger om handicap

Folkemindeforsker Else Marie Kofod 83

Den faldende syge

Arkivar Charlotte S.H. Jensen 95

Krapyl, spyt og råddenskab.

Erindringer fra en afsindig verden

Ph.d. stipendiat Poul Duedahl 112

Set fra en krøbling på kirkebænken	
<i>Teolog og journalist Michael Pedersen</i>	131
 Livet er ikke for amatører	
– men søg og du vil finde	
<i>Forfatter og terapeut Hanne Klitgaard-Larsen</i>	144
 »Mærket for livet«	
<i>Cand.mag. Malene de Thurah</i>	162
 Anmeldelse af Palle Vestbergs bog:	
Ukuelige menneske – om Lilly Jensens liv	
som døvblind 1916-1985	
<i>Tove Geert Larsen</i>	175

Introduktion til temanummer om tro og overtro – og mennesker med handicap

Af Birgit Kirkebæk

Tro og overtro forenes i den menneskelige søgen efter forklaring på det uforståelige, trøst i forhold til det, der i øjeblikket kan opleves som ubærligt og handleanvisninger i forhold til det, der vækker angst. Hverken troen eller overtroen har nødvendigvis omsorg og kærlighed som omdrejningspunkt. Religiøse tekster kan udlægges forskelligt. Det samme gælder folketroens tekster og råd.

Da jeg læste de artikler igennem, som udgør dette nummer af Handicaphistorisk Tidsskrift, kom jeg til at tænke på to bøger, jeg har læst. Den ene er Milan Kunderas bog »Tilværelsens ulidelige lethed«¹, den anden Haruki Murakamis bog »En vild fårejagt«.² Jeg skal prøve at begrunde hvorfor.

»Således forklarede Sabina for øvrigt engang Tereza meningen med sine billeder: I forgrunden er en forståelig løgn, og bag den skinner den uforståelige sandhed frem«, skriver Milan Kundera.³ Hvad er det for »sandheder« der kan skimtes bag den måde, vi i givne perioder har tolket tro og overtro på i forhold til mennesker med handicap. Og hvorfor har disse tolkninger nogle gange ført til forøget omsorg og andre gange til brutalitet og eliminering?

Hvad den »uforståelige sandhed« kan tænkes at handle om, fik jeg en fornemmelse af, da jeg senere læste den japanske forfatter

1 Milan Kundera: *Tilværelsens ulidelige lethed*. Gyldendals Paperbacks, Viborg 1989

2 Murakami, Haruki: *En vild fårejagt*. Klim, Århus 1996

3 Milan Kundera: *Tilværelsens ulidelige lethed*. Gyldendals Paperbacks, Viborg 1989: 213.

Haruki Murakamis bog »En vild fårejagt«. I bogen har to personer en samtale om navngivning. De bliver enige om, at navngivning har at gøre med livet som grundbegreb. Tingenes formål er kun et sekundært element ved navngivningen af eksempelvis mennesker, husdyr, skibe etc. Netop derfor er det så farligt, når navngivningen slettes, og det enkelte menneske kun bliver benævnt ved tal som eksempelvis i koncentrationslejrene under Anden Verdenskrig. »I forbindelse med et formål er tal tilstrækkeligt«, forklarer hovedpersonen i Murakamis bog.⁴ Hvilket formål ligger der i den form for fællesbenævnelser, som mennesker med funktionsnedsættelser er blevet givet – også i religiøse og mere folkelige tekster? Er »den uforståelige sandhed« netop, at »de anderledes« ikke navngives, men betegnes ved hjælp af deres syndrom eller adfærd? Hvordan forholder troens og overtroens tekster sig til begreber som skyld og skam, sorg og omsorg, kærlighed og had?

Ingrid Markussens tekst om *Syndefaldsmyten* tager afsæt i fortællingen om Adam og Eva, der uddrives af Paradis, fordi de var ulydige og lod sig friste – Eva af slangen og Adam af Eva. Mennesket fremstilles i myten som syndigt og ufuldkomment. Markussen læser myten som den første fortælling om ekskludering og marginalisering, men også som den første indkredsning af det, som skulle blive opdragelsens mål gennem mange århundreder: At lære barnet lydighed og viljefasthed, så det ikke skulle fortabes som Adam og Eva. Hun påpeger det modsætningsfyldte i, at de børn, der skulle opdrages til viljestyrke først skulle have deres egen vilje knækket, og hun henviser til Biblens tekster om, at manden skulle styre kvinden og børnene – en opgave som Adam ifølge myten ikke magtede i forhold til Eva, men som menneskelivets Adamer var forpligtet på.

I 1500 og 1600 tallet blev hekse og troldmænd brændt på bålet, hvis de blev opfattet i ledtog med djævelen, men den katolske kirke havde på samme tid den opgave at hjælpe fattige, syge og handicappede, som vel og mærke lod sig døbe.

4 Murakami, Haruki: En vild fårejagt. Klim, Århus 1996:147

I 1600 -1700 tallet kom der et nyt syn på syndefaldsmyten. I højere grad end tidligere blev forskellen på at være et svagt og hjælpeøst barn, som blev født uskyldig og det at være voksen fremhævet. Pointen var, at Adam var født voksen og derfor var mere fuldkommen end det afkom, Adam og Eva efterlod sig, og at han i sin menneskelige skikkelse ikke havde ændret natur. Gennem fornuftig opdragelse kunne det svage og ufuldkomne barn udvikle sig til at blive en gudfrygtig og pligtro voksen. Denne ændrede forestilling knyttet til syndefaldsmyten fik også betydning for opfattelsen af mennesker med handicap, der nu blev betragtet som uskyldige børn. Mennesker med handicap havde som et pædagogisk redskab i Guds hånd en særlig opgave at løse. De skulle lære raske mennesker om deres kristne forpligtigelse.

På trods af disse ændringer i holdningen til mennesker med handicap og den endelige eliminering af syndefaldsmyten som forklaringsmodel i slutningen af 1800tallet, hvor den nye naturvidenskab slog igennem, ser det ifølge Markussen alligevel ud til, at en bestemt del af forestillingen har overlevet – nemlig forestillingen om, at »de anderledes« er bærere af »arvesynd«. Hvem »de anderledes« er bestemmes forskelligt i forskellige historiske perioder, men forestillingerne har det fælles, at de er båret af frygt og har et formål, som resulterer i udstødelse, marginalisering og for nogle eliminering.

»De anderledes« betegnes forskelligt i givne historiske perioder. Fokus kan være rettet mod etniske, moralske, medicinske eller økonomiske områder. Med tanke på ciatet af Murakami kan massebetegnelser som eksempelvis »tattere«, »moralisk åndssvage«, »idioter« eller »mindreværdige« ses som formålsbetemte betegnelser («tal»), der henviser til arv(esynd).

Selv om tanken om barnets medfødte uskyld ifølge Markussen slog igennem i 1600 tallet, har *Regi Theodor Enerstvedt* en barndomserindring om, at børn, der ved fødslen var syge eller funktionshæmmede, skulle døbes hurtigt for ikke at fortabes. *»Jeg minnes at det var uro rundt dette, også hos de troende: Kunne det virkelig være slik? Han pointerer i sin artikel, at forholdet mellem tro og videnskab ikke er så enkelt, idet al videnskab starter med tro, og de videnskabelige fund,*

som senere forkastes, ender som noget, vi troede. Han pointerer, at der ikke er det skarpe skel mellem videnskab og tro, som vi ofte forestiller os, fordi tro og viden er indvævet i hinanden og i praktikken: »*De er historiens troer innvevd i alle mulige typer handlinger (...) og de nedfeller sig i gjenstander som kirker, kors, kirkegårder, klær (f.eks. hodeplagg!), amuletter.m.m.*« I disse forskellige virksomheder findes fortællinger af ideel eller materiel art. I artiklen fokuserer Enerstvedt især på to »troer om funktionshemmede«:

- tro på handlinger, som kan forhindre, at barnet fødes med en funktionshæmning (Eksempelvis ritualer som skulle hindre troldmagterne i at få fat i barnet, forbytte det. Ting som den gravide kvinde skulle gardere sig imod som eksempelvis samkvem med underjordiske og djævelen)
- tro som angår de, der er født med funktionshæmninger (årsager til lidelsen, helbredelse, egenskaber som tillægges de ramte)

Det er i særlig grad spørgsmålet om skyld, Enerstvedt kredser om med hensyn til sidstnævnte pind, den skyld vi plages af som menneske og forældre, den skyld som også repræsenterer forskellige varianter af tro om et årsagsforhold.

I før-kristne og ikke-religiøse tekster er der på tilsvarende måde som i religiøse tekster overvejelser om skyld, straf, helbredelse og særlige egenskaber knyttet til funktionshæmning. At blive blindet er en straf, som går igen i mange tekster. Ritualer omkring helbredelse kendes, som f.eks. den at blive trukket gennem en hul træstamme for at blive født på ny. Funktionshæmmede bliver i forskellige fortællinger tillagt henholdsvis dårlige eller gode egenskaber. Den blinde kunne blive moralsk blind, fordi han ikke kunne se og lære af andre, hvordan man burde opføre sig, men den blinde fremstilles også som en person med et særligt profetisk klarsyn. Der er en tvetydighed i teksterne med hensyn til gode og dårlige egenskaber knyttet til funktionshæmning.

I Biblen er der i Det Gamle Testamente mange tekster om blindhed og døvhed. Især blindhed omtales ofte. Enerstvedt forklarer det med, at blindhed blev set som et større handicap end døvhed. I Det

Gamle Testamentes tekster ses blindhed (det at blive blindet) som forårsaget af Guds vilje. Det kan – men behøver ikke at være – Guds straf til gengæld for begået synd eller fremtidig synd (resultat af en forbandelse). I teksterne findes også et andet element, nemlig midlertidig blindhed som Guds pædagogiske virkemiddel. Samtidig findes der tekster, som viser frem mod Det Nye Testamentes krav om medfølelse med blinde. Døvhed bliver i de samme tekster nok set som en svækkelse, der er negativ og efter Guds vilje, men ikke som forbandelse eller resultat af synd.

I Det nye Testamente bliver blindhed ikke fremstillet som straf for synd. Enerstvedts pointe er, at der i Det nye Testamentes tekster sker et begyndende brud med tidligere teksters forståelser af blindhed og døvhed som straf for synd. Samtidig begyndte der at blive nedlagt forbud mod tidligere praksis med at dræbe blinde og stærkt skadede børn. Nu *»begynner medlidenhet, medfølelse, barmhjertighet, og omsorg overfor blinde å bli sett på som dyder, som en del af fromheten«*, men blinde blev på den anden side fremstillet som hjælpeløse personer, der ikke kunne yde til andre. Det samme gjaldt døvhed.

Enerstvedt konkluderer, at den ofte fremsatte påstand om, at djævelbegrebet *opstår* i kristendommen, og at djævelen i Biblens fremstilling er »hovedmistænkt« til funktionshæmning ikke gælder for blinde og døve. *»Et prinsipp eller begrep som tilsvarer »djevel«, »devil«, »Satan«, »uren ånd«, »foul spirit« oppstår i alle før-kristne kjente kulturer. Det finnes også i alle seinere kulturer, også i dem som ikke kan ha kjent til den gamle hebraiske kultur«*. I Guds ansvar, som det fremstilles i de bibelske tekster findes ifølge Enerstvedt den første virkelige *universalisme* i historien: *»Alle mennesker er Guds skaperverk og i den forstand likeverdige«*. Det onde kan ikke henføres eentydigt til Satan, og det gode ikke til Gud (dualistisk tolkning). I Det Nye Testamente bliver mennesket fritaget for skyld, men kan ikke fraskrive sig ansvaret for lidelsen. Medfølelse, medlidenhet, sympati og barmhjertighet bliver kristne dyder.

Det, at djævelen kun kunne være årsag til det onde, hvis man selv lod sig friste, er en forestilling, Enerstvedt har båret på fra sin barndom. Hans undersøgelse af Det Gamle – og Det Nye Testamente viser, at forestillingen ikke findes i Biblen. Man bliver ikke blind

eller døv som straf for begået synd. Konklusionen er, at »*verken han eller hans foreldre har syndet*«.

Omar Dhahir skriver, at det ingen steder i verden er en fordel at have et handicap, »*men nogle steder er det en større ulempe end andre steder, og nogle steder er det den rene tragedie*«. Han skriver: »*Nogle af de steder, hvor handicap opfattes som et stigma og behandles som synonym med uduelighed, er Mellemøsten, Vestasien og Nordafrika, eller de såkaldte muslimske lande. Men her gælder også en modsætningsfuldhed eller dobbeltholdning, som går ud på at folk, samtidig med at de foragter, udelukker og nærmest mishandler handicappede mennesker, føler sig forpligtet til på deres egen måde at udvise 'nåde' og 'barmhjertighed' over for dem*«. Dhahir mener ikke, dette forhold isoleret kan begrundes i tro, men nok så meget i økonomiske, kulturelle og sociale forhold.

Dhahir fremhæver, at der hverken i de muslimske lande eller i de mange bøger om forhold i de muslimske lande er vist særlig interesse for mennesker med handicap og deres vilkår. Men i skønlitteraturen finder han et værk af den ægyptiske Nobelpristager i litteratur, Najib Mahfuz, der beskriver en person, »Handicapskaberen«, i en af sine bøger. Dennes job går ud på at kvalificere folk til et arbejde ved at påføre dem et handicap, så de kan tjene til livets ophold som tiggere. Netop i denne tekst finder Dhahir den tidligere omtalte dobbeltholdning i forhold til fænomenet handicap i den muslimske verden. På den ene side, at mennesker med handicap bliver opfattet som uduelige. Den eneste indtjeningsmulighed er tiggeri. På den anden side paratheden til at hjælpe gennem velgørenhed og almisse. »*Det er, som om de rige i de muslimske samsfund har brug for, at der er handicappede i samfundet, så de selv kan få noget ud af det, nemlig god samvittighed over at de yder velgørenhed og giver almisse*«

Dhahir argumenterer for, at holdningen til handicap kan diskuteres indenfor andre rammer end religionen, fordi det samme fænomen findes i en række ikke-muslimske samfund i Afrika, Mellem- og Sydamerika. »*Den barske holdning til handicap har primært baggrund i det enkelte samfunds socioøkonomiske struktur*«, skriver han. Han ser det som et af fattigdommens og underudviklingens proble-

mer. Der, hvor der mangler socialt sikkerhedsnet, og hvor familier med ringe ressourcer skal fungere som sikkerhedsnet, bliver den ugleset, der opleves som en belastning. Det betyder også, at børn med handicap i rige familier får en anden tilværelse end børn med tilsvarende handicap i fattige. I den rige familie kan man betale for barnets behandling og uddannelse, og barnet opleves ikke i samme grad som en byrde.

Dhahir mener, at vi i de ikke-muslimske lande overvurderer betydningen af Islams betydning i muslimens dagligdag. Det er ikke Koranen som tekst, som har betydning, da mange muslimer ikke kan arabisk eller er analfabeter, men måske mere, at muslimer *»i en overdrevet grad [er] optaget af deres religion og Gud«* (...). *»Selv om Gud og Profeterne er de mest brugte ord i muslimernes dagligdagssprog, er det svært at skulle formode, at Islam forsyner de muslimske samfund med grundlæggende principper. Det gælder især holdningen til handicap og handicappede, som i virkeligheden er et produkt af uvidenhed og manglende socialt sikkerhedsnet i samfundet«*. Men indirekte kan den tidligere omtalte dobbeltmoraliske holdning til handicap føres tilbage til den folkelige fortolkning af nogle koranforskrifter og visse passager i Koranen.

Omar Dhahir fremhæver, at centrale begreber i den sammenhæng er velgørenhed, nåde og hævn. Islam er en religion, der bygger på solidaritet. *»med udgangspunkt i at mennesker, alle mennesker, stammer fra Adam og Eva, opbygger den et system af rettigheder og forpligtelser mennesker imellem«*. Den solidaritet, som kræves, er opdelt i to systemer, som angår det fælles (forpligtelse til at betale skat) og det individuelle (velgørenhed). »Stakler«, »faderløse« og »fremmede« fortjener velgørenhed. Men Islam er også en religion, der betoner, at begåede misgerninger straffes eller »hævnes«. Gud kan hævne sig, eller de forudrettede kan hævne sig. Ulykker, der rammer et menneske, kan opfattes som straf for ugerninger, ligesom lykke kan ses som tegn fra Guds – som belønning for det gode, man har gjort. *»Guds finger er bag alt. En del velgørenhed i den muslimske verden er en forebyggende handling, idet manglende vilje til at hjælpe de svage kategoriseres som en ugerning, som kan medføre Guds vrede og hævn«*. (...) Heraf udspringer den dobbeltmoraliske

holdning, foragt og hjælp«. Men også nåde har betydning. En magt-haver bør både være retfærdig og kunne udvise nåde. Dhahir mener, at dette forhold også ses i de velhavendes holdning til tiggere: Det er »retfærdigt« at anse den svage for at være uduelig, men det er godt at udvise nåde gennem velgørenhed.

Dhahirs konklusion er, at *»Sammenhængen mellem religionen og opfattelsen af og holdningen til handicap er et rod af modsætninger, angst og uvidenhed. Min indsigelse mod påstanden om, at folk direkte henter deres holdninger fra religionen går ud på, at religionen samtidig opfordrer til fx respekt og anstændig opførsel, hvilket man savner i mange muslimers handlinger især overfor handicappede. For eksempel står der krystalklart i Koranen, at en muslim ikke må kalde andre ved navne, som de ikke bryder sig om, men i virkeligheden bliver en handicappet i et muslimsk samfund kaldt efter sit handicap, den et-øjede, den bukkede, den døve, osv«*.⁵

Igen er vi tilbage til forholdet mellem en ekskluderende betegnelse og navngivning. At blive »kaldt efter sit handicap« er ikke alene et forhold, der udspringer af angst og uvidenhed, men også et forhold som optræder i modernitetens selvgothed, således som Ingrid Markussen tolker det, når hun i sin artikel nævner »tatere«, »tyskertøse« og »ufødte børn med bestemte kromosombilleder« som eksempel på grupper, der har været og er ramt af eksklusion og udstødelse i vor tid.

Bent Lexner overvejer i sin artikel om *»Handicap og Jødedom«* især den religiøse tolkning af ordet blind. Blind omtales kun enkelte steder som en straf for GUD, men flere steder omtales blindhed som en tilstand, der sættes lig med at være død. *»Kan det virkelig være en jødisk opfattelse, at blinde har status som døde?«*, spørger han. I sin videre analyse finder Lexner frem til, at det at se omfatter noget andet end det fysiologiske syn: *»Menneskets evne til at se betyder, at*

5 Omar Dhahir er kommet til Danmark som flygtning fra Irak. Han har skrevet en vidunderlig bog om sin barndom i Irak og om mødet med Vesten. Den hedder »Hjemme igen. En indvandrer- saga«. København, Gyldendal 1998.

et menneske i bogstaveligste forstand kan se sin næste«. Netop det at kunne se sin næste – næstekærligheden – er ifølge Lexner en central ide i Jødedommen. Næsten har krav på hjælp og medfølelse. *»Med et moderne begreb kunne man sige, at de har »menneskeret« til hjælp. Her vil jeg gerne understrege den forskel, der danner grundlaget for forholdet til medmennesket i jødedommen og så det grundlag, som man kunne kalde den moderne verdens grundlag. Vi taler om rettigheder i vor tid, medens jødedommen taler om pligter. Hvis du har pligt overfor din næste, så behøver du ikke at bekymre dig om hans/hendes rettigheder, de er på plads i kraft af pligten*«. Lexner pointerer i den forbindelse, at han ser en forskel mellem at være et »giversamfund« og et »modtagersamfund«.

Else Marie Kofod giver i sin artikel *»Ellevild og fjogetosset«* eksempler på folkelige sagn og fortællinger om menneskelig anderledes-hed.⁶ Mange sagn indsamlet på landet i 1800 tallet giver indtryk af, at *»det, der lå uden for gården og dens enemærker, var forbundet med utryghed og usikkerhed*«. Vejene var dårlige, der var intet elektrisk lys, der var store områder med skov, hede og mose. Sagnene skulle tjene til, at mennesket tog sig i agt for de farer, det kunne møde på sin vej. Det gjaldt ikke mindst de væsener, naturen var befolket med som bjergmænd, ellepiger, havfruer, havmænd og nisser.

Kofod skelner mellem eventyr og sagn. Hvor eventyr beskriver noget fiktivt, *»er sagnet mere et udtryk for en erkendelse af, at der findes ikke-menneskelige kræfter, som kan gribe ødelæggende ind i tilværelsen, og som vi ikke kan stille noget op overfor*«. Sagn kan være en måde at bearbejde sorg og ængstelse på i forhold til pludselig opstået psykisk sygdom. Blev et menneske anderledes, end det havde været før, blev det i religiøse kredse forklaret med djævlebesættelse. I landbefolkningen var forklaringen typisk, at overnaturlige væsener havde været på spil, eller at den ramte havde plejet omgang med troldfolk. Jo tættere man havde været på troldtøjet, jo værre blev man

6 Dansk Folkemindesamling er fyldt med stof af den type, som Else Marie Kofod beskriver. Dansk Folkemindesamling fylder 100 år i 2004.

angrebet. Følgesygdomme til omgang med overnaturlige væsener kunne være mildere eller sværere alt efter, hvor lang tid, det havde stået på og hvor tæt på troldfolket, man havde været. Betegnelser som eksempelvis »fortunlet« og »forvirret« er udtryk for mildere former for følgevirkninger, der ofte var midlertidige, mens »fjogetosset« og »tåbelig« er udtryk for mere alvorlige og varige ændringer i den ramtes tilstand. Betegnelser som »ellevild« og »bjergtaget« stammer fra sagn om mennesker, som havde haft omgang med ellefolk og bjergmænd.

En ting var forklaringen på, at et menneske pludselig ændrede sig psykisk. Noget andet var, hvis et barn blev født med et fysisk eller psykisk handicap. Det kunne enten skyldes, at moderen havde haft seksuelt samkvem med et overnaturligt væsen, eller at barnet var blevet forbyttet – var en skifting. Senere – i 1900 tallet – er sagnene om skiftende blevet søgt forklaret lægeligt. En skifting kunne eksempelvis være et barn med vand i hovedet eller kretinisme, tilstande som først bliver synlige et stykke tid efter fødslen. Selvom begrebet blev forklaret lægeligt, og sagnet ikke længere havde forklaringskraft, levede betegnelsen skifting videre, nu brugt som skældsord i forhold til noget, der blev opfattet som afvigende (udseende og/eller adfærd). Else Marie Kofod pointerer i forhold til de skiftende udlægninger af skiftningebegrebet, at historier fortælles, så de har mening på det tidspunkt, de fortælles – både for fortælleren og de mennesker, den fortælles til. Fortællinger vil altid tilpasse sig den tid, fortælleren lever i. Det gælder også de folkelige fortællinger og sagn, *»som derfor kan bruges til at sige noget om skiftende tiders holdninger og normer, sådan som de historier, der igennem over 100 år er blevet fortalt om skiftningerne, netop er udtryk for«*.

Gennem *Charlotte S.H. Jensens artikel* kommer vi tættere på folkelige forestillinger om *»Den faldende syge«*, epilepsien. Sygdommen har haft mange navne som eksempelvis *»Ligfald«* og *»krampe«*. Årsag til sygdommen blev typisk beskrevet som voldsomme begivenheder, moderen havde været udsat for under svangerskabet. Der var forskellige regler, som skulle følges: En frugtsommelig kvinde måtte ikke tage mod blod fra en stukken gris, se grisen dø eller

gå over det gulv, hvor slagtegrisen havde ligget. Det samme gjaldt andre dyr som eksempelvis høns. Forklaringen på sammenkædningen af slagtning og epilepsi finder Charlotte Jensen i en folkemindeoptegnelse fra Sverige, hvor en informant skriver, at det var det døende dyrs krampetrækninger, som – hvis den gravide kvinde overværede slagtningen – ville kunne vise sig hos barnet. Andre svenske optegnelser advarer på tilsvarende måde mod, at frugtsommelige skulle overvære slagtning, henrettelse, se et epileptisk anfald eller gå over en grav. Også andre grunde end slagtning blev angivet som årsag til epilepsi, men i mindre omfang. Der var udbredt enighed om, at lidelsen opstod i fostertilstanden.

De midler, som de folkelige overleveringer foreslog til helbredelse for epilepsi, kan ifølge Jensen inddeles i tre hovedgrupper:

- medikamenter. Eksempelvis afskrab af en hjortetak eller tørret navlestreng fra et nyfødt barn
- råd og magi. Eksempelvis medikamenter, som skulle blandes og indtages i forhold til nøje beskrevne ritualer
- magi. Eksempelvis at drikke blod af nyslagte dyr, sove i en nykastede grav etc. Eller at »smitte« andre med lidelsen, f. eks. lade et barn plaget af epilepsi sove med en hund, som lidelsen så skulle springe over på. Det hyppigst omtalte middel er frisk blod fra en halshugget forbryder, som skulle drikkes, hvorefter den syge skulle »løbes« (med) en rum tid derefter.

Det at drikke blod fra nyslagtede dyr eller henrettede mennesker hang ifølge Charlotte Jensen *»udmærket sammen med tankerne om, at synet af slagtede dyrs døds kamp kan have forårsaget lidelsen. Den magi, der er i det døende dyrs blod, ophæver den lidelse, der tidligere er skabt i en lignende situation«*.

Også Poul Duedahls artikel *»Krapyl, spyt og råddenskab«* kommer tæt på det såkaldt »afvigende«, men denne gang i form af en slags indefraperspektiv fra et menneske, som blev bedømt sindssyg, men som selv opfattede sig som normal. Eksemplet bruges til at perspektivere der flertydige og flygtige i begreber som normalitet og afvigelse.

»Sociologiske studier af forskellige samfund og historiske studier af forskellige tidsperioder synes da også at vise, at det både er forskelligt i forskellige samfund og til forskellige tider, hvad man har anset for at falde inden for og uden for normerne, simpelthen fordi normalitet og afvigelse – hvad enten indholdet i kategorierne bygger på religiøse eller verdslige forestillinger – er et spørgsmål om at bekende sig til en bestemt tro, og fordi denne tro ændrer sig over tid. Ikke i nogen forudbestemt retning, fremad mod noget fundamentalt bedre eller tilbage mod noget fundamentalt værre. Grundvilkårene og dermed normerne afgøres alene af, hvem der har magten. Den, der har magten, udstikker spillereglerne og dermed de værdier som betragtes normale, og som skaber samfundets modbilleder – afviserne. Den katolske kirke forsøgte at blive normgivende gennem udstødelse af hekse og troldmænd i middelalderens forestillingsverden, mens velfærdsstatens håndhævere forsøgte at blive normgivende ved at håndtere uproduktive individer. For når magtforholdet skifter, så skifter opfattelsen af normalitet og afvigelse også«.

Men der findes andre magtforhold end centralmagt, skriver Due-dahl, f.eks. det at have ordet i sin magt. Det har den mand, hvis dagbog Duedahl fordyber sig i. Han var af det omgivne samfund stemp-let som mentalt syg, idet han råbte, slog og spyttede på mennesker på gaden, der hostede og harkede. I Niels Carl Alfred Anthonsens dagbogsoptegnelser er det imidlertid omverdenen, som er vanvittig (Anthonsen var skomagersvend fra Odense, født 1851, død 1933).

Dagbogen er skrevet af et begavet menneske, som gør sig sine tan-ker om det samfund og de omgivelser, han lever i, men trods det, at han har ordet i sin magt, har han ikke magt til at ændre tingene. Det redskab, han anvender – spyttet – placerer ham i kategorien sindssyg. Anthonsens talrige henvendelser til konge, ministerium og politi fører ikke til noget. Duedahl pointerer, at *»I politiets version af sandheden hørte skomageren ind under samlebetegnelsen sinds-syg, og kunne gå løs eller indespærres alt efter trusselsbilledet. I Anthonsens trosbekendelse var samlebetegnelsen derimod krapylet og kunne behandles med spyt«*. Både politi og Anthonsen troede hver for sig på deres fremstillings sandhedsværdi.

Al tale om hvad vi tror og har troet om mennesker med handicap må afbalanceres af, hvad mennesker med handicap selv tror og har erfaret. Michael Pedersen argumenterer ud fra en teologisk baggrund for, at religioner, selv om de beskæftiger sig med livets store spørgsmål, *»sjældent giver svar på alle livets spørgsmål. Det farlige er, at mennesker søger og finder svar, som binder dem i højere grad end frigør dem. Det farlige er, at religiøse svar kan få stor betydning for, hvordan vi opfatter os selv, og hvordan vi opfatter vores relationer til de mennesker, vi lever iblandt«*. De svar, der er givet i Kristendommen, *»er afhængige af den tid, kultur og samfundsmæssige opbygning, som svaret er givet ind i. (...) Det er ikke muligt at adskille tro fra den kontekst, som troen bliver til i«*, skriver Michael Pedersen.

Pedersen pointerer, at kristendommen ikke forholder sig til, hvordan mennesker har fået et handicap, men til, hvordan vi ser på mennesker med handicap. *»Kristendommen forholder sig til det enkelte menneskes værdighed og krav på respekt«*. På samme måde som Regi Enerstvedt tilbageviser Michael Pedersen, at det i Kristendommen er *»muligt at forklare lidelse, død og skæbne ud fra en religiøs tydning«*. I Det Nye Testamente bliver tanken om, at handicap og synd hører sammen, tilbagevist. Her fremhæves solidaritet og barmhjertighed.

Pedersen søger gennem sammentænkning af fire traditioner at give et billede af, hvordan Kristendom og handicap forholder sig til hinanden:

- den bibelske tradition (tolkning af tekster)
- den teologiske tradition (menneskers tolkning gennem tiderne)
- den kirkelige tradition (kirkens behandling af mennesker, som ikke kan klare sig selv)
- den nutidige kristne tolkning af livet med et handicap (med påvirkning fra andre videnskaber, eksempelvis medicin).

I forhold til det *kristne menneskesyn* i en moderne kontekst konkluderer Michael Pedersen, *»at man ikke på forhånd kan afgøre, at nogle liv er mere værd end andre. Alle liv er en gave, som skal leves«*. I forhold til *synd* skriver Pedersen om syndefaldsmyten, at

da Adam og Eva havde spist af Kundskabens Træ, »blev de i stand til at vælge mellem godt og ondt«. (...) *Syndefaldets resultater er, at mennesket, trods kendskabet til ondt og godt, vælger forkert*«. Han mener, syndefaldet i højere grad er en tilstand, vi lever i end bestemte handlinger, vi udfører. Syndefaldet er en ophævelse af et ligeværdigt fællesskab. Handicap er ikke gudskabte, og der findes ikke nogen religiøs forklaring på deres forekomst. Der er ingen dybere mening med et handicap. Ud fra teksten i Jobs Bog i Det Gamle Testamente konkluderer Michael Pedersen: *»Job får ingen dybere mening med de lidelser; han udsættes for. Derimod opfordres han til at leve sit liv i betagethed af det skabte, uden at søge at finde forklaringer på godt og ondt. Den opfordring lyder til enhver af os, hvad enten vi har et handicap eller bøvler med helt andre ting*«.

I forhold til Det Nye Testaments fortællinger om Jesu helbredelse af syge, argumenterer Pedersen for, at de undere, Jesus udførte ikke skal opfattes konkret, men som tegn på, at Jesus er Guds søn. *»Jeg kan og vil ikke afvise, at der også i dag finder helbredelser sted. Men det er forkert at tro, at helbredelser siger noget om, at et handicap er noget ondt, som mennesket skal befries fra*«. I Pedersens tekst ligger »det onde« et andet sted, nemlig der hvor fællesskabsfølelsen og solidariteten er ophævet.

I Hanne Klitgaard Larsen artikel *»Livet er ikke for amatører – men søg og du vil finde*« beskrives en meningssøgende livsrejse fra barndommens »skabskristendom« til voksenlivets mere filosofiske og terapeutiske afsøgninger. Hendes artikel rummer overvejelser over og eksempler på, hvordan omverdenen reagerer i mødet med et menneske med et alvorligt fysisk handicap. Rystende er fortællingen om en lille piges længselsfuldt ventede møde med en bedstemor, der bryder grædende sammen ved synet af hende og erklærer: *»Der er ingen Gud til*«. Barnet forsvarer den Gud, hun har lært om hos diakonisserne og bliver skældt ud. *»På dette tidspunkt blev jeg også i tvivl om, hvor jeg hørte til, var det hos sygeplejerskerne, hos min mor og far eller hos Gud?*

Senere mødte hun mennesker, som mente, *»at alle handicappede mennesker havde syndet overfor Gud*«. Gennem en personlig krise

finder hun frem til, at livet og hun selv er langt mere end en handicappet krop og sårede følelser. Hun tog i den forstand, som Michael Pedersen skriver om, livet på sig i respekt. Her starter det, hun kalder sin religiøse og filosofiske rejse efter mening. Den fører hende til teosofien, New Age bevægelsen og Martinus kosmologi.

Mennesker med handicap møder mange fordomme. For at imødegå dem iværksatte Landsforeningen LEV i 2002 en kampagne, der hed »Udvikling for udviklingshæmmede«. Marlene de Thurah analyserer i sin artikel denne kampagne og stiller spørgsmål ved, om den ophæver eller stadfæster den etablerede grænsedragning mellem »normale« og udviklingshæmmede. Hun fokuserer i sin artikel dels på de opdelinger, der findes i LEV's omtalte kampagnemateriale, dels på de opdelinger, der findes i WHO's nye klassifikationssystem for mennesker med handicap (ICIDH-2). Hun skriver, at WHO i sit nye klassificeringssystem *»italesætter klassificeringsprocessen i en udviklings- og medbestemmesediskurs og udtrykker derigennem sit ideologiske ståsted: mennesket kan karakteriseres ud fra deres evner eller mangel på samme, og på trods af nedsatte evner skal alle borgere have mulighed for at bestemme deres egen udvikling. WHO tager altså afsæt i en forventning om, at klienterne kan udvikle deres evner i retning af mere 'normal' adfærd. Samme overbevisning ser jeg LEV's kampagne udtrykke. Udviklingsdiskursen nævnes eksplicit i sloganet 'Udviklig for udviklingshæmmede', mens den udviklingshæmmedes forestillede dialog med modtageren fremviser, at den afbildede bestemmer, hvad det vil sige at være udviklingshæmmede; nemlig som noget udviklingsmuligt«*. De Thurah analyserer sig frem til, at både LEV og WHO *tror*, at omgivelserne har negative holdninger i forhold til mennesker med handicap, men at ingen af de to parter er opmærksom på, at denne opfattelse spiller en afgørende rolle i deres egen klassifikationsproces. *»Konsekvensen bliver, at gruppen marginaliseres til trods for intentioner om det modsatte«*, skriver hun, og hun ender sin analyse, der teoretisk inddrager Bourdieus og Foucaults magtanalyser, med følgende kommentar: *»I forsøget på at gøre og behandle alle ens og ligeværdigt, at lade alle få med- og selvbestemmelse på deres livssituation, forsøger man at*

rette dem ind efter LEV's eller WHO's kultur. Det resulterer i, at de anderledes og »mindreværdige« bogstaveligt talt bliver mærket for livet, fordi eksperterne ikke kan blive deres stereotype holdninger kvit«. De Thurah pointerer, at der gennem den sproglige formulering skabes nye virkeligheder, som kan være ligeså undertrykkende, som de holdninger er, man søger at lægge afstand til.

Med henvisning til mine indledende betragtninger i forhold til citatet fra Murakamis bog, kan man sige, at hverken LEV eller WHO ifølge de Thurah ophæver problemet mellem at stå i tal og være navngivet som person.

Tilbage til paradis?

– Syndefaldsmyten og dens betydning for synet på opdragelse, børn og handicap

Af Ingrid Markussen

Institut for kulturstudier, Universitetet i Oslo

Paradiset har en ganske stærk tiltrækningskraft på os mennesker – som metafor for en lykkelig tid og et vidunderligt sted, en Edens have, hvor Adam og Eva levede inden uddrivelsen.

Denne længsel efter det tabte paradis viser sig i to utopier, som også har gjort sig gældende igennem historien – den fremtidsrettede længsel mod det himmelske paradis, der venter på de gode, som har gjort sig fortjent til det, og det tusenårsrige eller paradis som venter os alle her på jorden, hvis vi styrer mod det på den rigtige måde.

Anderledes stiller det sig med den URFORTÆLLING, som fortællingen om paradiset er. Den har været der i flere tusinde år. Den har vi båret med os hele vejen og ikke bare i den kristne verden, men også blandt muslimerne, fordi også Koranen har skabelsesberetningen. Den har vi fælles – og som vi skal se med mange fælles træk i brugen af fortællingen.

Det, jeg vil reflektere over, er, hvordan denne fortælling om specielt uddrivelsen af paradis har skabt et mentalt betydningsrum, hvor synet på menneskeslægten som et ekskluderet folkefærd har præget – eller ikke præget – synet på afvigere og handicappede.

Paradisfortællingen har også skabt myten om syndefaldet og dens betydning for menneskeslægten. Syndefaldsmyten er blevet en metafor for det syndefulde og ufuldstændige i menneskets natur. Det er i den betydning, jeg i det følgende vil reflektere over paradisfortællingen ved at se på nogle af syndefaldets konsekvenser for synet på handicap, børn og opdragelse.

Syndefaldsmyten

Syndefaldsmyten er fascinerende – ikke bare på grund af dens metaforiske betydning, der afspejler en tænkning, men også på grund af dens påvirkning af opfattelser.

Syndefaldsmyten kan betragtes på samme måde, som den tyske historiker Reinhard Koselleck ser på begreber. I bogen *Vergangene Zukunft*¹ siger Koselleck, at begreber ikke bare afspejler en tankegang. De er også med til at skabe mentale betydningsrum, ja ligefrem semantiske slagmarker, hvor forskellige opfattelser af et begrebs betydning gør sig gældende, og hvor en af dem vil gå sejrende ud af kampen og fastlægge definitionen – for en tid. Det samme gælder, mener jeg, også fortællinger. De fungerer som udvidede begreber og metaforer for en tankegang. Også fortællingerne viser til mentale betydningsrum, hvor vi kan følge fortolkningskonflikter og se nye opfattelser vinde frem, som ikke bare afspejler opfattelser, men også er med til at skabe forandrede opfattelser og politiske tiltag..

Den svenske idehistoriker Christine Quarfood tager syndefaldsmyten op i sin afhandling om den franske filosof Condillac². Hun viser, hvordan arvesyndsmysen gennem århundreder har fået store konsekvenser for tænkningen om menneskets natur. Den var så levende endnu i 1700-tallet, at oplysningstidens store filosoffer talte om paradys og uddrivelse som et sagsforhold, en realitet, som man måtte forholde sig til.

Det er tankevækkende, at Adam og Eva, vore første forfædre, var de første mennesker på jorden, der oplevede eksklusion og marginalisering. Eksklusion og udgrænsning har således fulgt menneskeslægten lige fra begyndelsen. Bibelens fortælling om denne eksklusion er blevet fortalt og fortalt århundrede efter århundrede, årtusinde efter årtusinde. At være ekskluderet og udgrænset synes på den måde ligefrem at være blevet en del af den menneskelige natur.

1 Reinhart Koselleck: *Vergangene Zukunft. Zur Semantikk geschichtlicher Zeiten*. Suhrkamp taschenbuch. 1989

2 Christine Quarfood: *Condillac, statyn och barnet: en studie i upplysningens filosofi och pedagogikk*. Ak. Avhandling. Stockholm. Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1998.

Syndefaldsmyten er endnu så bekendt, at jeg ikke behøver at genfortælle den her. Alle har vi den present. Vi ved, hvad der skete. Adam og Eva brugte deres frie vilje. De opførte sig ikke på den måde, som deres fader havde forventet, og han smed dem simpelthen ud. Der var ingen melleminstanser, der greb ind og talte de unges sag, så de kunne få en retfærdig behandling. De blev bare smidt ud. *»Adam forlod Gud og blev så forladt af Gud«*, som Augustin udtrykte det i slutningen af 300-tallet. Adam og Eva havde været ulydige og blev straffet af deres elskede fader – og ikke bare for en begrænset tid – nej for resten af deres liv – og hele menneskeslægtsens tid. Vi er jo alle en del af denne mytologiske histories sørgerlige slutning. Uddrivelsen fik store konsekvenser for de efterfølgende slægters opfattelse af sig selv som ufuldkomne og syndige mennesker med trang til at ville det gode, men gøre det onde. Gennem uddrivelsen kom det onde og døden ind i menneskelivet. Adam og Eva måtte forplante sig, så menneskeslægten kunne bestå og vokse. De blev nødt til at skaffe sig føde ved at arbejde i deres ansigts sved. Eva måtte nu føde sine børn med smerte. I paradiset havde Adam og Eva bare været de bedste venner. De havde ikke set, at de var nøgne, ikke oplevet seksuelt begær, ikke oplevet fødsel og død. Derfor har mange kristne gennem historien opfattet livet som en afstraffelse for Adams og Evas ulydighed. Jordelivet blev for dem en jammerdal. Mange kristne har igennem historien opfattet jordelivet som en jammerdal mellem paradiset og opstandelsen i himlen.

Men af denne fortælling kan vi også lære, at de to første mennesker havde afgørende svagheder, så fuldkomne de end var. Og Adam var jo fuldkommen, idet Eva blev skabt af hans ene ribben. De mest fuldkomne lod sig for eksempel friste – Eva af djævelen i form af en slange, – Adam af Eva. Som slangen måtte bøde for sin ondskab ved at blive afskyet af mennesker, så måtte Eva gennem årtusinder bøde for, at hun fristede Adam, ved at blive set på som en fristerinde og et djævelens redskab. En svaghed ved selv fuldkomne mennesker synes tillige at være ulydighed. Adam og Eva brugte deres frie vilje og gjorde, hvad de selv ønskede. Ikke engang tanken om faderens skuffelse og vrede fik dem til at holde inde. De havde jo endnu heller ingen erfaring med, hvor stærk hans vrede kunne være. Det abstrakte

begreb ulydighed har ligesom begrebet slange og kvinde været et spændingsfyldt ladet begreb. Gennem historien har det været opfattet som et kernepunkt i al opdragelse at forhindre ulydighed.

Faderens vrede har ikke været omgæret med de samme negative associationer. Ikke mindst gennem syndefaldsmyten har mænd gennem historien kunnet finde forsvar for deres tugt af familiens børn og tjenestebørn – og af sin kvinde. I paradiseretningen og syndefaldsmyten ligger grunden til den patriarkalske familietænkning.³ Hos Augustin hedder det, at Gud havde givet Adam og Eva seksualiteten for at befæste deres venskab.⁴ Det var en del af Guds plan, at Adam og Eva skulle starte avlingen af menneskeslægten. Og ifølge Augustin havde Gud dertil bestemt, at Adam skulle styre både Eva og børnene. Meningen med ægteskabet skulle derefter være forplantningen. Seksualiteten blev hos Augustin aldrig et mål i sig selv, kun et middel. Hans skrifter underbyggede Paulus opfattelse af, at kvinden skulle have en underordnet position i forhold til manden i ægteskabet, og samme opfattelse kom til at præge den første danske ægteskabslov efter reformationen. Ægteskabsloven i 1582 lagde lovgrundlaget for et mandsdomineret ægteskabssyn, som varede frem til 1900-tallet.

Det ligger en vis logik i Augustins opfattelse. Havde Adam forhindret Eva i at spise af æblet, så var de jo aldrig havnet i den situation, som de gjorde. Altså blev det en pligt for manden i hjemmet at holde et vågent øje med sin Eva. Og i katekismen kunne alle børn fra reformationen helt frem til moderne tid lære, at de skulle være deres mænd underdanige, som »*Sara var Abraham underdanig og kaldte Hannem Herre*«. Men her står dog også, at manden ikke må være for vred på sin kone, og at han i tugtelsen af børnene ikke måtte opirre dem til vrede. Vreden hos manden er altså en voldsom kraft, som man måtte søge at mildne og afbøde.

3 Se f.eks. Sir Robert Filmer: *Patriarcha or the Natural Power of Kings*. 1680, hvor absolut kongedømme forsvares ud fra bibelens billede af Guds herredømme, der gik i arv til Adam og hans efterkommere, og John Lockes kritik af Filmer i: *Two Treatises of Government*. 1698.

4 Trond Berg Eriksen: Augustin. *Det urolige Hjerte*, s.213.

Ulydigheden blev et udtryk for barnets hæmningsløshed. Den måtte bremses i tide. I dette er mange kilder i antikken enige – også de ikke kristne. I den Nocomakiske etik siger f.eks. Aristoteles under begrebet *Hæmningsløshed* følgende i Trond Berg Eriksens norske oversættelse:

»Vi bruker betegnelsen »hemninsløs« om barns fejltagelser, for de har en viss likhet. Hva som er oppkalt etter hva gjør ingen forskjell her; det er likvel klart at det er det siste som er oppkalt etter det første. Den overførte bruken synes ikke dårlig, for det som streber etter det skammelige og vokser mye, bør tuktes, og dette gjelder fremfor alt begjæret og barn. For barn lever i henhold til sitt begjær, og streben etter nytelse finnes hos dem mer enn noe sted. Hvis det derfor ikke er lydig og underordner seg sin hersker, vil der komme på ville veier, for streben etter nytelse er umettelig og går i alle retninger hvis den er uten fornuft, og gjentatt tilfredstillelse får et medfødt begjær til å vokse. Og hvis begjærene er store og intense, driver de forstanden ut. Derfor bør de være afmålt og få, og aldri motsatt fornuften – det er dette vi mener med »lydig« og »tuktet«. Og liksom et barn skal leve i henhold til sin foresattes instruksjoner, slik skal også den begjærendes sjeldsdel være i samklang med fornuften. Derfor skal den besindiges begjærendes sjeldsdel være i samklang med fornuften. For det edle siktemålet for dem begge, og den besindige begjærer de rette ting på rett måte, til rett tid – dette er hva fornuften foreskriver.«⁵

Et spørsmål man må stille sig til syndefaldsberetningens konsekvenser er, om dette forhold, at vi alle tilhører de udgrænsede, har haft konsekvenser for synet på de iblandt os, som lader sig friste og er hæmningsløse og ulydige. Bibelen og gamle ordsprog er ikke milde i synet på dem, som ikke holder sig indenfor lydighedens grænser. Ingen steder finder man en opfattelse, som siger, at når også Adam og Eva kunne lade sig friste, hvor meget mere menneskeligt vil det

5 Trond Berg Eriksen: Den Nikomakiske Etik. Oslo 1999, s. 63.

da ikke være for et barn eller en voksen at lade sig friste. Bibelen og ordsprogene går den anden vej. De advarer mod at lade sig friste og at være ulydige, fordi alle ved, hvor galt det gik for Adam og Eva.

Der ser det dog ud til, at paradismyten gav de kristne en anden tolerance over for det ufuldkomne end det, der gjorde sig gældende i den førkristne antik.

I indledningen til *Hippokrates – om lægekunsten*, siger Trond Berg Eriksen, at grækerne almindeligvis ikke havde den respekt for det levende liv, som vi kender fra kristendommens ærefrygt for skaberværket. Grækerne elskede og beundrede naturens orden, men havde ikke den samme tålmodighed over for dens uorden, som de kristne senere havde.

»Syndefallslegenden fortalte de kristne at sykdommer og mangler var en del av skaparverket slik det faktisk var blitt på grunn av Evas og Adams ulydighet. Derfor kunne man ikke bare snu ryggen til det ufullkomne og mangelfulle. Svake og vanskapte barn hadde grekerne sjelden noen sympati med. Konsekvensen av ønsket om fysisk skjønnhet og lytefrihet, var en tilsvarende forakt for alt som var uskjønt og mangelfullt. Både grekere og romere drepte rutinemessigt nyfødte med synlige fejl. Det fantes heller ikke noen moralske terskler som hindret eller vanskeliggjorde abort på nær sagt enhver foranledning.«

»Den mindste sykелighet hos greske og romerske nyfødte var nok til at de kunne kasseres. I begge kulturer var dessuten kjønnsstilhørighet et seleksjonskriterium, slik at langt flere pikebarn enn guttebarn ble drept....det var først stoicismen og kristendommen som formulerte våre begreper om menneskerett og menneskeverd.

Holdningen fik også konsekvenser for lægekunsten. Greske og romerske leger valgte de patienter ud som var helbredelige- de uhelbredelige forlod man«.⁶

6 Trond Berg Eriksen: Hippokrates om legekunsten. MED ET INNLEDENDE ESSAY AV Trond Berg Eriksen. Oslo 2000 s.XVII.

Trond Berg Eriksen konkluderer: *»Hvor eksotisk og revolusjonerende kristendommen var på dette punkt, da de samlet Romas krøplinger, gamle og fattige omkring sig og organiserede deres pleie og underhold, kan vi knapt forestille oss i dag.«*⁷

Hjælpen til fattige, gamle, syge og handicappede blev altså en af hovedopgaverne for den kristne kirke i den katolske tid. Skellet i menneskesyn kom til at gå mellem troende og ikke troende, mellem dem som ville lade sig døbe og dem, der ikke ville, og mellem de der adlød den kristne lære, og dem der ikke adlød. Ved barnedåben indførtes et ritual, som fandtes helt frem til ny tid i de katolske lande: eksorcismen – dvs. djævluddrivelse. Specielt hvis barnet led af et alvorligt handicap, måtte præsten sikre sig, at ikke djævelen havde været på spil. Men også voksne blev uddrevne, hvis de kunne mistænkes for at være et djævelens redskab. For hedninge, troldmænd og hekse var der ingen nåde at finde fra kirkens side. Mellem 1540 og 1663 blev ca. 1000 hekse og troldmænd brændt i Danmark.⁸

Fornuften

Netop på heksebrændingernes tid møder vi syndefaldsberetningen igen. Syndefaldsberetningen ser ud til have en egen fortællekraft i 16-1700-tallet, samtidig med at den moderne naturvidenskab og udforskningen af menneskets tænkning slår igennem og går til modangreb. I kapitlet *»Barnet, syndafallet och förnuftet«* peger Christine Quarfood på, hvordan John Locke gør op med arvesynddoktrinen. Locke mener ikke, at forældrene skal styre børnene efter et gammelt patriarkalsk system. Barneopdragelsen skal derimod ske ved hjælp af forældrenes fornuft. Det er fornuften og ikke alderen, som er den store forskel på børn og voksen. Locke tydeliggør sit resonnement ved hjælp af syndefaldsmyten.

Det er i bogen *The Reasonableness of Christianity* fra 1695, at John Locke tager afstand fra syndefaldsberetningen og arvesynd-

7 Trond Berg Eriksen: Hippokrates om legeskunsten s. XVIII

8 Thyge Krogh: Oplysning og magi.....

læren. Med synden gjorde ganske vist døden sit indtog i verden, og menneskets vilkår blev meget dårligere, men det vigtige er, at menneskets natur blev vurderet til at være den samme efter uddrivelsen som før uddrivelsen. Syndefaldsberetningen handler i Lockes tolkning i stedet for om modsætningen mellem *barndom* og *voksenhed*. Adam blev skabt voksen og dermed fuldkommen, mener Locke. Stærk i både krop og sjæl var Adam fra første øjeblik kapabel til at bruge sin fornuft og handle i overensstemmelse med naturens lov. Efter uddrivelsen har Adams efterfølgere fået en betydelig dårligere udgangsposition. De må være børn, før de bliver voksne. Svage og hjælpeløse er de, når de fødes, men frem for alt er de defekte i fornuftshenseende. Forældrene har derfor fra Adam og Evas tid fået en forpligtelse til at sørge for at pleje og opdrage dem, så de kommer til forstand.

Mellem linjerne skinner det frem, at John Locke ser på barndommen som en anomali. Den fandtes ikke fra starten, men kom som en konsekvens af syndefaldet. Barndommen vokser man sig imidlertid fra, og hvis man opdrages ordentligt, kommer man i bedste fald til at opnå næsten samme perfektion som Adam. I denne opfattelse skiller Locke sig markant fra tidligere syn på syndefaldsberetningen. Medens man tidligere var af den opfattelse, at menneskeslægten slet ikke kunne reparere den skade, som uddrivelsen af paradiset havde ført med sig, mente altså Locke, at skaden kunne udbedres ved en fornuftig opdragelse. Det er således et optimistisk syn på menneskets natur og på opdragelsens betydning, som John Locke lægger frem, og han blev en af 1700-tallets vigtigste opdragelsestænkere. Hans indflydelse kan spores overalt i opdragelseslitteraturen.

John Locke var ikke den eneste, der interesserede sig for arvesyndlæren. Det gjorde både kalvenister og jansenister også. Indenfor den katolske kirke var jesuitterne gået i spidsen for at rehabilitere menneskets natur. Den franske oplysningsfilosof Voltaire gik længst og myteforklarede hele syndefaldsberetningen. Det, der gjorde syndefaldsmyten så grundlæggende i både religiøs og filosofisk tænkning, var, at man med hjælp af den kunne tage spørgsmålet op om, hvorvidt menneskets synd var arvelig eller noget, som man erhvervede sig.

Barndomshistorikeren Ariés ser diskussionen om syndefaldsmyten i 1600-tallet som et indicium på en ændring i synet på barnet, som man kunne kalde det moderne barnesyntes gennembrud. Barnet blev født uskyldigt. Skulle barnet dø inden dåben, var det ikke mere dømt til evig fortabelse. Måske kan vi se denne forandring i barnesynt helt konkret i vore kirker. Det var på dette tidspunkt, at døbefonden blev flyttet fra indgangsdøren til en placering foran alteret. Det vil sige, det endnu udøbte barn kunne føres ind i kirken og skulle ikke som en lille syndefuld hedning placeres i kirkedøren. Men som Christine Quarfood rigtigt gør opmærksom på, så er det et paradoks, at barnet på den ene side uskyldforklares, og at barndommen på den anden side kan ses som en konsekvens af uddrivelsen af paradiset. Descartes var den af filosofferne, som mest beklagede denne tilstand, at vi mennesker ikke fødes med en voksen fornuft, men må igennem det majsommelige udviklingsstadium, som barndom og ungdom er. For en rationalist som Descartes var et barn en hæmningsløs skabning, som handlede spontant og irrationelt. Som den fornuftsdyrker han var, har han formentlig følt sig usikker og utilpas i selskab med børn.

At styrke viljen

Omsvinget i synet på børn og barndom i 16-1700-tallet førte flere interessante konsekvenser med sig. Den arvesynd, som tidligere havde ligget som en fælles menneskelig skæbne, blev nu noget, som gjaldt den enkeltes egen skæbne, og som man kunne gøre noget ved. Påvirkningen fra Augustin er tydelig. Barnet blev som en Adam og Eva født på ny. Det blev født uskyldigt, men måtte lære at modstå fristelser, så det ikke blev ulydigt, som Eva og Adam. Børn skulle modnes til fornuft, så de kunne bruge den frie vilje på en konstruktiv måde. Dette krævede en individuel opdragelse og gode vejledere, som kunne sørge for deres opdragelse og uddannelse.

Det er her, vi har nøglen til forståelse af den opdragelsestænkning, som vi møder igennem 1700-tallet, og som vi f.eks. ser lovfæstet i konfirmationsforordningen i 1736 og i skoleforordningen i 1739. Den enkeltes ansvar for egen frelse bliver fremhævet, men de gejstlige – dvs. lærestanden og husfaderen – havde ansvar for at vejlede

de unge, så de forstod alvoren i det individuelle ansvar. Det, der skete, var en effektivisering af reformationslæren, og med den hensigt kunne man bruge afvisningen af syndefaldsberetningen som et argument.

Det, som Eva og Adam set i eftertidens lys manglede, var en stærk vilje, så de kunne modstå fristelse og forblive lydige mod deres fader, som de havde lovet. Havde de haft en stærk vilje, så havde de ikke givet anledning til vrede. Hos Augustin kan vi møde opfattelsen, at viljen er grundlæggende for menneskets rette liv.

Al opdragelsestænkning har følgelig fokuseret på viljens rolle i menneskets udvikling. Også den hedenske. Aristoteles udtrykte det på den måde, at der er tre ting, som er afgørende for handling og sandhed. Det er perception, fornuft og en stærk vilje.

En af 1700-tallets store dansk-norske pædagoger, Erik Pontoppidan, slog fast, at man måtte styrke viljen under opdragelsen. Viljen var nøglen til udviklingen, men viljen kunne ikke styrkes ved tvang, vrede eller trusler. Viljen skulle styrkes ved motivation og glæde. I Collegium Pastorale Practicum, 1757, fortæller Pontoppidan om en såkaldt tungnem pige som ikke kunne lære sin katekismeforklaring, for øvrigt den som Pontoppidan havde udgivet i 1737. Den præst, som skulle terpe hende igennem til konfirmationen, var fortvivlet – det var pigen også. Så fik han den idé at fortælle bibelhistorie for hende. Bibelhistorien var ganske ny som religiøs litteratur. Han opdagede, at pigen nu blev interesseret og ville høre mere, og det blev løsningen på hendes indlæringsproblemer. Hun lærte efterhånden så meget, at hun kunne blive konfirmeret. Pontoppidan genfortæller denne situation i bogen til unge præster, der selv skal ud i lokalsamfundene og måske kan komme til at stå i samme situation som den omtalte konfirmationspræst. Derfor pointerede Pontoppidan for dem, at lysten styrker viljen, og viljen åbner for forstanden, *»thi Sjælens Evner rækker hinanden Haanden«*.

Men ikke al vilje skulle styrkes. Det var den gode vilje, som skulle styrkes. Det paradoksale er jo, at netop pietismen, som Erik Pontoppidan tilhørte, var af den opfattelse, at barnets vilje skulle brydes så hurtigt som mulig. Derefter skulle det opdrages til at få den rette vilje. Pigens egen vilje var nok knækket, hvis hun helst ville lade være med

at møde i skolen, og hun alligevel sad der, fordi hun skulle. Men i den situation var det, at viljen til indlæring blev vakt ved at høre bibelske fortællinger. Hun lod sig rive med og ville høre mere, og pludselig gik det meget bedre med at lære udenad. På grund af det individualistiske ansvar og tro på at menneskets natur kunne udvikles, blev der taget ekstra hensyn til den tungnemme pige. Hun fik individuel undervisning, og for hendes skyld blev en ny undervisningsetode afprøvet. Den pegede på enkle psykologiske mekanismer, som havde en kolosal virkning for den det gjaldt.

Brud eller kontinuitet?

I Pontoppidans lærebogsmateriale, først og fremmest hans katekismeforklaring, kan vi se 1700-tallets nye fokus på individualitet i opdragelsen. Pontoppidan gør det bl.a. gennem præciseringen af det nye begreb *selvkærlighed*. Pontoppidan taler i *Sandhed til Gudfrygtighed* om pligterne mod Gud, sig selv og andre, hvilket vi må se som en konsekvens af tidens opprioritering af den menneskelige natur.

Syndefaldsberetningens endeligt og hermed den kollektive skylds forsvinden ser altså ud til at fremme en individualistisk tænkning, hvor kærligheden til sig selv bliver et omdrejningspunkt for opfattelsen af medmenneskene. Man må se på sine medmennesker, som Gud ser en. Her finder vi således en tilskyndelse til at opfatte afvigerens, den syges, den gamles og den handicappedes menneskeret.

Handicap kan nu ikke længere betragtes som en straf af Gud, hvor nogen fra fødselen havde et mere fremtrædende tegn på den kollektive skyld. Nu er det Guds forsyn, som træder frem som forklaringsmodel. Når nogen fødes handicappet eller bliver handicappet, så er de ligesom barnet uskyldige. De er imidlertid udpeget af Gud som et instrument i Guds hånd for at advare andre, så menneskerne bliver klar over, at de skal bruge deres medfødte evner og forstand på en fornuftig måde. Ellers kan forstanden hurtigt blive dem frataget. Denne elegante koalition mellem Gud og fornuft gør sig i hvert tilfælde gældende i tidsskriftet *Literariske Progresser*, hvor en af tidens danske samfundskritikere Riegels omtaler de indsatte i Pesthuset i København. Her fortæller han levende om de bindegale,

de vanvittige, de syge og alkoholikerne. Hans intention er at få de københavnske borgere til at indse deres menneskelige forpligtelse mod de syge og handikappede og til at se sig som i bund og grund ligestillede med mennesker, som Gud på et eller andet tidspunkt har besluttet at gøre til sine redskaber for andres skyld. Det kunne blive dem selv næste gang.

Gennem naturretstænkningen var der kommet en anden fortælling ind end syndefaldsmyten – en fortælling som ønskede at pege på menneskets fælles iboende natur. Naturretten skabte en positiv opfattelse af lighed i synet på mennesket uanset fysiske eller psykiske forskelle. Fælles med syndefaldsmyten var, at Gud også her kunne bruges som en vigtig forklaringsfaktor i forhold til, at enkelte mennesker måtte leve med alvorlige handicap. Efter Darwins udviklingslære slog igennem fra 1800-tallets slutning, er Guds forsyn ikke mere aktuelt som forklaringsfaktor på sygdom og handicap. Men den jagt, som har fundet sted igennem 1900-tallet i alle nordiske velfærdsstater på »afvigere« som tatere, tyskerbørn⁹ og andre (f.eks. de endnu ufødte børn med kromosomfejl), viser, at syndefaldsmyten ikke helt er glemt, og at frykten for slægtens nedarvede dårligdomme stadig lever både hos enkeltindivider og i samfundet.

9 I Norge er et stort forskningsrådsfinansieret projekt i gang om de såkaldte tyskerbørn, (børn født under den tyske besættelse af norsk mor og tysk far), og den norske stats behandling af dem efter krigens afslutning.

»Verken han eller hans foreldre har syndet«

Troer om funksjonshemmede
– eksemplifisert først og fremst ved blinde
og døve slik de blir fremstilt i Bibelen

*Av Regi Theodor Enerstvedt
Oslo, februar 2004*

Minner

Fra min barndom husker jeg at et sykt eller funksjonshemmet nyfødt barn måtte døpes så fort som mulig. For hvis det ikke var døpt, kom det ikke til himmelen, men til helvete. Jeg minnes at det var uro rundt dette, også hos de troende: Kunne det virkelig være slik?

Tro, overtro og folketro

Den kristne kirken (sikkert andre trossamfunn også) har hatt et skille mellom »tro« og »overtro«. Folk skal tro, men ikke overtro. I folkeminnevitenskapen er det en utbredt forståelse at dette er en slags diskriminerende holdning. Der er uttrykket »folketro« blitt brukt – som mer »nøytralt« – om det mange vil kalle overtro. I vitenskapen har vel tro i alle former hatt en lav status, og blitt sett på som en motsetning til vitenskap.

Jeg er ikke noe begeistret for uttrykket »folketro«, og vil ikke bruke det.¹

1 Hvem er folket, er det noen som ikke er folket? Jfr.: Alle griser er like, men noen er mer like enn andre.

Skillet mellom tro og vitenskap er derimot viktig, men ikke på den måten mange tror. All vitenskap begynner med det »å tro«. Det som etterhvert blir anerkjent som vitenskap forvandler seg igjen til »det vi trodde« når vi finner at det såkalt vitenskapelige ikke lenger er til å tro på likevel. Vitenskap er rett og slett noen måter å undersøke noe på, f. eks. »troer om funksjonshemmede«.

Kjært barn har mange barn

Vårt område dreier seg om alt vi finner under navn som nettopp »tro«, »overtro«, »folketro«, »myter«, »sagn«, »legender«, »religion«, »kristendom«, »islam«, »folkeeventyr«, »gåter«, »ordspråk«, »folkeviser«, »magi«, »besvergelses« eller »maninger«, »folkemedisin«, »alternativ medisin«, »etnomedisin«, »healing«, »sjamanisme«, og sikkert mange andre betegnelser. Og en viktig påstand med én gang: *Det er ikke noe skarpt skille mellom det som faller inn under det ene eller andre av disse ordene.* Historisk har noen folk oppfattet dem som deler av det samme (vært kristne, men samtidig trodd på de »underjordiske«), mens andre folk har sett på kristne forestillinger (tro) som skilt fra andre mytiske og magiske forestillinger (overtro). Troene blir overført fra generasjon til generasjon først og fremst i den *praktiske daglige virksomheten* etter begrunnelser, regler og normer som ofte er gått i glemmeboken, og i virksomheter som skrift og tale (muntlig tradisjon) tegnspråk, sang, musikk, spill og lek. Troer inngår alltid i virksomheter, troene har ikke sin egen historie, de er historiens troer innvevd i alle mulige typer handlinger (ritualer, sanger, straff, drap m.m.), og de nedfeller seg i *gjenstander* som kirker, kors, kirkegårder, klær (f. eks. hodeplagg !), amuletter, m.m.

I disse virksomhetene finner vi forskjellige forestillinger eller påstander i det vi kan kalle »fortellinger«. Disse fortellingene av ideell eller materiell art er innholdet under betegnelse ovenfor. Når det gjelder »troer om funksjonshemmede«, går noe igjen.

Det ene er troer om handlinger som kan forhindre at moren føder et barn som har en funksjonshemming. I denne artikkelen skal jeg si *lite* om dette.

Det andre er troer som angår dem som er født med funksjonshemninger. Særlig tre forhold går her igjen. Det er troer om 1) *årsaker*, 2) *helbredelse*, 3) *egenskaper som tillegges funksjonshemmede*. Disse tre forhold kan vi av og til finne i én og samme »fortelling«, andre ganger inngår bare det ene, andre eller tredje forholdet. Om troer om helbredelse av funksjonshemming og om egenskaper som tillegges funksjonshemmede skal jeg heller ikke si mye. Troer om årsaker er det jeg skal si mest om.

En sørgelig historie

Mitt eget liv er fortellingen om en utvikling fra »barnetro« til en »rasjonell vitenskapelig holdning«. Så langt, så vel.

Men mitt liv er også fortellingen om en personlighet hvor barnetroens idealer om den gode og sanne livsførsel for evig har brennemerket min panne med et kors og kainsmerke, det er fortellingen om et liv som bærer biografiens tunge last, et liv som er forsakelse, fristelse, syndig handling, fall, skyld, bønn om forsoning og tilgivelse.

Men som det sies: Ingenting er så galt at det ikke er godt for noe.

I min alderdoms klokskap og visdom er jeg kommet til at jeg ikke er så *original* som jeg *trodde* i min ungdom. Det som tynger meg, tynger mange, særlig *foreldre*, og antakelig i alle verdens samfunn. Det som interesserer meg, interesserer mange foreldre. *Derfor vil jeg fortelle om det som engasjerer meg mest, troene om årsaksforhold, for det er så å si alltid troer om skyld.*

Hva har jeg gjort som...?

Det jeg vil si lite om, kommer her

Litt om hvordan det er mulig å unngå og få et funksjonshemmet barn

På 1700-tallet er det mange prester i ulike bygder som har notert i kirkeboka ved et spebarnsdødsfall, at barnet døde av å være ført for tidlig til kirken.

»Et nyfødt barn skulle døpes så snart råd var. Var barnet sykelig, ble det døpt hjemme. Et udøpt barn var utsatt for mange farer, trodde de. De underjordiske, eller haugfolket, var ute etter de udøpte barna for å lure dem ut av vogga og legge sine egne barn der i stedet for. Et slikt barn var en bytting, og det ble stygt og trollete når det vokste opp. Dåpen var et trygt vern mot trollmakene.« (Hovdhaugen 1976: 126).²

Dette er også et eksempel på hvordan kristentro og det som er blitt kalt overtro lever godt sammen. Troen på byttingen er tankevekkende. Her er noen leksikalske opplysninger om byttingen, som på dansk blir kalt »skifting«, på engelsk »changeling« og på tysk »Wechselbalg«³:

I det kjente nordiske leksikon fra slutten av attenhundretallet, begynnelsen av nittenhundretallet, »Salmonsens«, (første bind kom i 1893), heter det:

»*Skifting*, et Troldebarn, der af Trolde er blevet lagt i Stedet for et af dem bortført Menneskebarn. Forestillingen om S. er stærkt udbredt over for sygelige eller misfosteragtige børn; man troede, at man ved at mishandle Ungen kunde faa Trolde til at bringe det rette Barn igen.« (Blangstrup 1905: 65).

2 Oversatt fra nynorsk av R.Th.E.

3 I Gyldendals store fra 2003, heter det bl.a. om byttingen:

»...i folkelig tradisjon navn på et barn som var vanskapt, åndssvakt eller ødelagt av mangelsykdommer, ofte rachitis (engelsk syke), og så radikalt forskjellig fra et normalt barn at man tenkte seg at det var et barn av overnaturlig opphav som var blitt forbyttet med deres eget. I nordisk folketro var det som regel underjordsfolk (huldrefolk) som byttet barn med mennesker. For å hindre dette brukte man før dåpen en rekke verneråder, f.eks. stål, sølv, korstegn, blad av salmebok eller bibel lagt i vuggen. En bytting var en tung byrde, og når folk hadde fått en slik i huset, prøvde de å bli kvitt den. Vanligst var det å plage byttingen, slik at den skrek og klaget seg. Da trodde folk at den rette moren, dvs. huldrekvinnen, ville komme og hente barnet sitt og levere tilbake menneskebarnet.« (Gyldendals store...2003).

Det er mange troer om hva som måtte/ikke måtte gjøres, ikke måtte sees, ikke måtte spises, som i varierende grad har levd opp til vår egen tid, i hvert fall til min egen barndom. Selv husker jeg forestillingen om at svangre kvinner som så en hare, de fikk barn med hareskår. Den forestillingen var ihvertfall levende for 50 år siden, hvorvidt den er det i dag, har jeg ikke undersøkt. En eldre kvinne fortalte meg at da hun fikk barn for omlag 50 år siden, eksisterte også forestillingen om at gravide kvinner som så et hus brenne, ville få barn med store, røde fødselsmerker (Informant 1).

Svært interessante i et kjønnsperspektiv jeg ikke kan forfølge her, er advarslene (truslene?) til kvinner om »den farlige bjørnen« som i noen forestillinger kunne gjøre kvinner gravide, i andre være farlige for dem som allerede var svangre. Og de som hadde seksuell kontakt med underjordiske vesener, kunne også få vanskapte barn.

Litt om skyld

Jeg skal si *mye* om troer om *skyld*, men lite om de før-kristne og ikke-religiøse troene om dette. Slike troer finner vi gjennom hele historien.

Det mest kjente før-kristne eksemplet om *skyld* og *straff* er vel det om Ødipus, som mange i dag kjenner fra det Freud har skrevet om Ødipus-komplekset. Men metaforen hos Freud bygger på et gammelt hellensk sagn (en myte) som er kjent i flere varianter og behandlet av en rekke hellenske diktere. Mest kjent er flere stykker av Sofokles' (495-405 f.v.t.) om Ødipus. Som kjent drepte Ødipus sin far Laios og giftet seg med sin mor Lokaste uten å vite at de var hans foreldre. I en tradisjon blinder Ødipus seg da han oppdager dette. Det er også mange andre hellenske (greske) sagn hvor blindhet inngår. Mye taler for at blindhet i oldtidens Hellas ble sett på som den verste *straff* som kunne hende et menneske (Enerstvedt 1996).

Litt om helbredelse

Vi kan lese mye om *helbredelse* opp gjennom historien, både religiøs og ikke-religiøs. Fra Mattheusevangeliet tar vi med ett eksempel:

Matteus 21,14: »På tempelplassen kom blinde og vanføre til ham, og han helbredet dem.« (Bibelen).⁴

En gammel tro var at barn som det var noe i veien med, skulle bli trukket gjennom et »rotvelt«, dvs. gjennom trær som dannet et slags hull, antakelig for at dette skulle være som en ny fødsel (Informant 1).

De fleste mennesker i dag kjenner til troer om *urters* helbredende evne. Troen på urter forteller oss også om den flytende overgangen mellom »tro« eller »overtro« og vitenskap. Gårsdagens »overtro« om en urts virkning blir vitenskapelig etterprøvd og det viser seg noen ganger at urten *har* en helbredende virkning.⁵ Eller omvendt: På apotekene ble det på 1800-tallet solgt mye som dagens vitenskap har forvist til »overtroen«. Andre troer om helbredelse kan være magiske *besvergelses*. *Abracadabra* er et trylleformular kjent fra oldtiden, brukt mot feber. Det blir ikke brukt i dag, men andre besvergelses brukes fremdeles også i såkalte moderne samfunn. Visse handlinger som skal ha helbredende virkning om de utføres, f. eks. *håndspå-*

4 Alle referanser til bibelsteder på norsk, har denne referansen: (Bibelen). Jeg har brukt en nettutgave, se referanselisten for nøyaktig adresse.

5 »Den kinesiske urtetradisjonen er knyttet til den mytiske keiser Shen Nong (»Guddommelige jordbruker«) som man antar ble født i det 28. århundret f.Kr. Det tidligste kinesiske verk i urtetradisjonen, »Ben Cao Jing« (urteklassiker), som omtaler 365 legeplanter, tillegges ham, men er trolig nedtegnet i det andre århundre e.Kr. I papyrus Ebers fra 1600 år før vår tidsregning omtales nesten 700 planter. Hippokrates {R.Th.E: omkring 400 år f.v.t.} nevner 300 medisplanter og Pedanius Dioscorides (cirka 40-90 e.Kr.) beskriver 500 planter i sitt kjente verk »De materia medica«. Munkene bevarte og overførte kunnskaper om urter til de ble fratatt retten til å ta syke i kur. Araberne brakte store kunnskaper om urter til europeisk folkemedisin. På 14- og 1500-tallet florerte urtemedisin og utvikling av farmakopeer i Europa.« NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER NOU 1998: 21 Alternativ medisin. Kap. 4.2.

leggelse (jfr. Matteus 20,34: »...og han rørte ved øynene deres...«), brukes mye av religiøse forkynnere også i dag.⁶

Litt om dårlige og gode egenskaper

Å tillegge funksjonshemmede *dårlige egenskaper* på grunn av selve funksjonshemmingen er kjent gjennom flere tusen år. I en gammel jødisk legende er f. eks. Satan⁷ noen ganger kalt »den blinde« (Monbeck 1996: 56). *Men – uten noen dypere undersøkelse av dette – synes slike forestillinger å bli mer typiske i nyere tid.* At en funksjonshemming langt tilbake kunne bli sett på som et resultat av »det onde«, er ikke det samme som å se på den funksjonshemmede som »ond« eller »umoralsk«. Faktisk blir slike forestillinger mer vanlige med vitenskapens framvekst: Når blinde ikke kan se hvordan folk oppfører seg, når døve ikke kan tilegne seg en moral fordi de ikke kan oppdras ved å bli snakket til, så ligger slutningen nær at da blir de også »umoralske«. Igjen er vi i så fall vitne til at det ikke er noe absolutt skille mellom »vitenskap« og »tro«.

Det er kjent langt tilbake i tiden at mennesker med »overnaturlige evner«, »kloke koner«, »kloke menn« kunne ha tilnavn som viste at de var funksjonshemmede, de hadde klumpfot, var døve e.l. (Informant 2). Og opp gjennom historien er blinde blitt tillagt spesielle, noen ganger overnaturlige, evner. De ble tillagt *gode egenskaper* som f. eks. gode karaktertrekk – tålmodighet, blidhet, eller spesielle musikalske talenter, superhukommelse og -hørsel, magiske krefter m.m.

Allerede fra den hellenske oldtiden vet vi at noen blinde ble sett på som spåmenn eller profeter. Så selv om blindhet ble sett som den

6 En av de mest kjente »helbredelser« i vår nære fortid er da den »lamme« og syke fascisten Pinochet ble sendt fra »husarrest« i England og på flyplassen fremme i Chile, omgitt av sine egne, sine kriminelle offisersvenner, reiste seg opp av rullestolen og gikk dem i møte: Et sant mirakel!

7 Ordet »satan«, seinere egennavn »Satan« – hebraisk, »motstander« eller »fiende«. Første gang det blir brukt på et overnaturlig vesen er i Jobs bok (Brownrigg 1995: 247).

ytterste straff, gikk dette sammen med andre positive forestillinger. *Denne tvetydigheten er noe som går igjen i historien helt fram til våre dager.* Det er blitt sagt at flere hellenske filosofer blindet seg for å kunne oppnå en dypere meditasjon. Det mest kjente eksemplet (en myte?) er om den store filosofen Demokrit (omlag 460- 380 f.v.t.) som i følge Cicero og Gellius blindet seg slik at »inntrengning i det mentale øyet ikke skulle bli svekket av det naturlige øyet.« (Ross 1951: 15).

Det jeg vil si mye om, kommer her

Siden en eller annen form for *religion* er den mest utbredte tro, vil det være religiøs tro jeg skriver mest om i denne artikkelen.⁸ I *Legacy of the Past* (1996) så jeg både på Bibelen og Koranen. Her skal vi bare se nærmere på Bibelen, og bare på det den sier om blinde og døde, siden Bibelen ikke nevner noe om døv-blinde.⁹ I hvilken grad de slutningene jeg trekker om blinde og døde også har gyldighet for andre grupper av funksjonshemmede, har jeg ikke undersøkt, selv om flere bibelsteder jeg viser til også omtaler andre grupper, som halte, pukkelryggede m.fl. Men noe viktig kan jeg si om dette spørsmålet ut fra de data jeg har samlet inn.

Bibelen om blinde og døde

Det Gamle Testamentet om blindhet

Det Gamle Testamentet (GT) kan si oss mye om holdninger til blindhet (og døvhet).

8 De som vil gå dypere inn i det jeg tar opp, kan gå til min bok *Legacy of the Past* (1996). Den handler om blinde, døde og døvblindes historie.

9 I Det Nye Testamentet er det et bibelsted som kan indikere forekomsten av døv-blinde personer, nemlig Matteus 12,22: »Deretter førte de til ham en besatt som var blind og stum. Jesus helbredet ham, så han både kunne tale og se.« Stum betyr antakelig ikke her døv, men denne personen kan også ha vært døv, siden han ikke kunne tale. Se mer om Matteus 12,22 senere.

De forskjellige delene av GT er skrevet på forskjellige tider i historien.¹⁰ Det synes å være bred enighet om at store deler er skrevet for mer enn 2200 år siden (mellom 200 og 600 år f.v.t.).¹¹

Blindhet er mye omtalt i Bibelen, mye mer enn døvheter, både i GT og NT. Blindhet ble sett på som et større lyte enn døvheter. I det følgende vises det til noen av de viktigste bibelstedene.

Fortellingen om Tobit er en av de aller første nedtegnelser om blinde, men denne fortellingen er ikke med i den protestantiske versjonen av GT.¹² For oss er det interessant at Tobit ble blind til tross for sin hederlighet og sitt gode arbeid, altså ikke som følge av synd.

Fortellingen om Samson er en av de aller første fortellingene i historien om *blinding*. Hendelsen skal være fra 1100-tallet f.v.t. Den står i GT, i boken om Dommerne.¹³ Samson ble lurt av Dalila og »Filisterne grep Samson og stakk ut øynene på ham.«¹⁴ Navnet »Samson«¹⁵ kan tyde på at Samson først har vært en helt innen soldyrkelsen. Av betydning for det som interesserer oss er at Samson i Dommerne blir framstilt som velsignet av Herren, og det er noe uklart hvorfor »...Herren hadde vendt seg fra ham.«¹⁶

En annen av de aller første fortellingene om blinding er også nevnt i GT, den om Sidkia. Sidkia gjorde det som var ondt i Herrens øyne.¹⁷ Blindingen av Sidkia kan vi derfor forstå som straff i forhold til ulydighet eller synd:

Andre Kongebok 25,6-7: »6 Kongen ble grepet og ført opp til Ribla, til babylonerkongen, som felte dommen over ham. 7 Han

10 GT er skrevet på hebraisk.

11 Det er flere ord som brukes for synssvekkelse og døvheter både i GT og i NT. I *Legacy of the Past* (Enerstvedt 1996) har jeg redegjort for de kriteriene jeg har brukt for å ta med ord. Dette er et viktig spørsmål, men det vil føre for langt å gå nærmere inn på det her.

12 Fortellingen om Tobit er tatt med i de apokryfiske bøker.

13 Kapittel 13 til 16.

14 Dommerne 16,21.

15 Navnet Samson er et mannsnavn avledet av hebraisk »sol«.

16 Dommerne 16,20.

17 Andre Kongebok, 24,17-19.

drepte Sidkias sønner mens faren så på. Så stakk han ut øynene på Sidkia, bandt ham med bronselenker og førte ham til Babylon.»

I Første Mosebok kapittel 27 er historien om hvordan den gamle og nesten blinde Isak blir lurt til å velsigne sin yngste sønn Jakob i stedet for sin eldste sønn Esau. At blinde er »lettlurte«, er kjent i mange fortellinger opp gjennom hele historien.

GT ser på blindhet som *en følge av Guds makt, som en forban- nelse, som en straff, som et resultat av synd*. Typiske bibelsteder er de følgende, det første om mennesker, de to neste om dyr:

Tredje Mosebok 21,18: »Ingen som har et lyte, skal tre fram: ingen som er blind eller halt, ingen som er vansiret i ansiktet eller har et vanskapt lem,«

Tredje Mosebok 22,22: »Dere skal ikke bære fram for Herren et dyr som er blindt eller har brukket et ben eller har sår eller lider av byller, skabb eller annet utslett. Dere skal ikke legge ildoffer av slike dyr på alteret for Herren«

Femte Mosebok 15,21: »Men har de noe lyte, enten de er halte eller blinde eller har noen annen alvorlig feil, skal du ikke ofre dem til Herren din Gud.«

I den gamle hebraiske kulturen, slik vi finner den i GT og andre bibelske legender, ble blindhet helt klart forbundet med Guds makt. *Imidlertid er blindhet veldig sjeldent sett i direkte forhold til synd*. Monbeck (1996: 50)¹⁸ peker på mangetydighet i GT, men legger i sin tolkning likevel stor vekt på synden som årsak. I Første Mosebok¹⁹

18 Monbeck (1996) ledet meg til mange av bibelstedene om blinde.

19 Første Mosebok 19,9-11: »Men de ropte: ‘Vekk med deg! Her kommer denne fremmedkaren og vil bo hos oss,’ sa de, ‘og så vil han opp- tre som dommer! Nå vil vi bære oss verre at med deg enn med dem.’ Så trengte de seg voldsomt inn på mannen, på Lot. De stormet mot døren for å bryte den sund. 10 Da strakte mennene hånden ut, tok Lot inn til seg i huset og stengte døren. 11 Så forvirret de synet på men- nene utenfor døren, både på små og store; hvor mye de strevde, fant de ikke døren.« I KJV fra 1611 er ordet »blindness« brukt i 19,11.

blir sodomittene som kommer for å arrestere Lot blindet av to engler, og Lot slipper unna. I følge Monbeck er det vanskelig å si om de blir blindet fordi de var sodomitter og derfor onde, eller om de ble det fordi de forsøkte å hindre Lots flukt. Men i Andre Mosebok blir dette klart, mener Monbeck. Her heter det:

Andre Mosebok 4,11: »Da sa Herren: «Hvem er det som har gitt mennesket munn? Hvem er det som gjør stum eller døv, seende eller blind? Er det ikke jeg, Herren?»«

Imidlertid ser ikke jeg dette som et klart uttrykk for at blindhet har sin årsak i synd. Er det synd fordi Gud skaper blindheten? Skyldes blindhet alltid synd? Følgende bibelsted et et belegg for at straff med blindhet skyldes synd:

Tredje Mosebok 26,14-16: »14 Men hvis dere ikke hører på meg og ikke holder alle disse bud, 15 hvis dere viser motvilje mot mine forskrifter og forkaster mine lover, så dere ikke holder alle mine bud, men bryter min pakt, 16 da gjør jeg likedan mot dere: Jeg straffer dere med redsler, med tæring og feber, så øynene slokner og livskraften svinner. Til ingen nytte skal dere så; fiender spiser det dere avler.«

Straff etter synd finner vi også i Femte Mosebok, der hvor Herren forbanner de ulydige:

Femte Mosebok 28,64-65: »64 Herren skal spre deg blant alle folkene fra den ene enden av jorden til den andre, og der skal du dyrke andre guder som verken du eller dine fedre har kjent, guder av stakk og stein. 65 Blant disse folkene skal du aldri få ro og aldri finne hvile for din fot. Der skal Herren gi deg et skjelvende hjerte, sviktende syn og en motløs sjel.«

Blindhet som straff for synd er nevnt i Jobs bok, av Sofar²⁰ og muligens av Job selv²¹. Blindingen av arameerne kan vel også ut fra sammenhengen tolkes som straff for synd.²² Andre moralske befalinger ledsaget av en trussel om blindhet, finner vi i Salmenes bok²³, Salomos ordspråk²⁴, og Sefanja²⁵. 21,18 (gjengitt foran) i Tredje Mosebok uttrykker Guds vilje, men sier ikke noe om straff forårsaket av synd. Det gjør heller ikke 22,22 i Tredje Mosebok (foran), eller 15,21 i Femte Mosebok (foran). 28,28 i Femte Mosebok bygger på en forbannelse, en trussel framsatt i

Femte Mosebok 28,15: »...Hvis du ikke vil adlyde Herren din Gud, og ikke legger vinn på å leve etter alle hans bud og forskrifter som jeg gir deg i dag, skal alle disse forbannelsene komme over deg og nå deg:... « og så kommer det i

Femte Mosebok 28,28: »Herren skal slå deg med vanvidd, blindhet og forvirring.«

Her dreier det seg om straff for fremtidige synder, heller enn for fortidens synder. Imidlertid – noe jeg skal komme tilbake til også i tolkningen av NT: Blindhet som straff trenger i noen tilfeller ikke

20 Job 11, 20: »Men de onde får sløve øyne. De har ikke mer noe tilfluktssted, deres eneste håp er å få ånde ut.«

21 Job 17, 5: »En mann forteller sine venner hvordan hans eiendom skal deles;men hans sønner får sløve øyne.« Av den norske oversettelsen er det ikke klart at nedsettelsen av synet er en følge av synd, i KJV fra 1611 følger dette av »flattery« – smiger.

22 Andre Kongebok 6,18: »Da arameerne kom ned mot Elisja, bad han til Herren: 'La disse folkene rammes av blindhet!' Og Herren slo dem med blindhet på Elisjas bønn.«

23 Salmenes bok 69, 24: »La det bli mørkt for øynene på dem,så de ikke kan se! La dem stadig skjelve om hoftene!«

24 Salomos ordspråk 30,17: »Når en ser med spottende blick på sin far og ikke vil adlyde sin mor, da skal ravnene ved bekken hakke ut øynene på ham og ørneungene ete dem opp.«

25 Sefanja 1, 17: »Da vil jeg gjøre folk så redde at de går omkring som blinde, for de har syndet mot Herren. Deres blod skal kastes ut som avfall og deres kjøtt som møkk.«

si noe om holdning til blinde personer, men heller om at blindhet blir sett på som et alvorlig lyte (jfr. også tolkningen av NT). Typisk i GT er imidlertid at straffen kan tolkes som *gjengjeldelse*. Men i GT finner vi også kimen til det som blir typisk i NT: Straff, nemlig midlertidig blindhet, som pedagogisk virkemiddel, jfr. i GT blindingen og helbredelsen av arameerne.²⁶

Allerede i GT finner vi tanker om hjelpeløse blinde som trenger vår medlidenhet, medfølelse og sympati, eksempler på en ny moral.:

Tredje Mosebok 19,14: »Du skal ikke forbanne en døv og ikke legge stein i den blindes vei. Du skal frykte din Gud. Jeg er Herren.«

Femte Mosebok 27,18: »Forbannet være den som fører en blind på feil vei! Og hele folket skal si, Amen.«

Job 29,15: »Øyne var jeg for de blinde og føtter for de halte.«

Bibelen er full av det mange i dag vil kalle billedlige uttrykk eller metaforer – det kan være enkeltsetninger, lignelser eller fortellinger (parabler). Men åpenbart er hva, og hvor mye, som oppfattes som bokstavelig eller billedlig (anskueliggjøring av en tanke) avhengig av tid og sted. Dessuten er det også avhengig av individualutviklingen. I min barnetro var det få bilder, det meste ble oppfattet bokstavelig. I historien kan vi godt tenke oss en utvikling i retning både av billedgjøring (metaforisering) og av demetaforisering. Når jeg derfor i det følgende taler om metaforer, er det slik jeg forstår det *i dag*.

Det er en flytende overgang mellom det som kan leses i overført betydning (som bilder, metaforer) og som vanlig tale, f. eks. i

Jesaja 29,18: »Den dagen skal de døve høre ord som blir lest fra en bok, og ut av mulm og mørke skal blindes øyne se.«

Jesaja 35,5: »Da skal blindes øyne åpnes og døves ører lukkes opp.«

26 I Andre Kongebok, 6,8-23.

De to følgende eksempler vil jeg i dag se som typiske metaforer:

Jesaja 43,8 »Før fram dette folket som er blindt, enda det har øyne, disse som er døve, enda de har ører.«

og Salmenes bok som snakker om gudebildene av sølv og gull, og at slik blir de som lager dem:

Salmenes bok 115,5: »De har munn, men kan ikke tale, de har øyne, men kan ikke se.«

Vi ser at blindhet i metaforene vanligvis blir sett på som noe negativt, en svekkelse.

Det engelske uttrykket for »et ondt øye« finner vi i »Christian Bible King James Version« (KJV) fra 1611 (Bible) i Salomos ord-språk 28,22 (»...an evil eye«), men det er ikke her med i den norske oversettelsen av Bibelen som jeg har brukt. Uttrykkene »ondt øye« eller »onde øyne«²⁷ har imidlertid ingenting med blindhet å gjøre. Den første forståelsen av at blinde fortjente medlidenhet og sympati, var i følge Monbeck forbundet med religiøse følelser og tro. Det å vise medlidenhet var et kjennetegn ved den religiøse fromhet (Monbeck 1996: 26). På den annen side er blinde – i GT – blant dem som ikke blir sett som kvalifiserte til å bli prester. Kapittel 21 i Tredje Mosebok handler om hvem som kan bli prester. Og i 21,16-20 heter det:

»16 Herren talte til Moses og sa: 17 Si til Aron: Ingen av dine etterkommere som har et lyte, skal nå eller siden komme og bære fram mat for sin Gud. 18 Ingen som har et lyte, skal tre fram: ingen som er blind eller halt, ingen som er vansiret i ansiktet eller har et vanskapt lem, 19 ingen som har en brukket fot eller hånd,

27 I den norske oversettelsen av Bibelen vi bruker, finner vi uttrykket »onde øyne« i lignelsen om arbeiderne i vingården, i Matt 20,15 i NT: »Har jeg ikke lov til å gjøre med mitt som jeg selv vil? Eller ser du med onde øyne på at jeg er god?«

20 ingen som er pukkelrygget eller dverg, ingen som har en hvit flekk på øyet eller skabb eller noe annet utslett, og ingen som er skadet i pungen.«

Det er altså forskjellige holdninger til blinde og blindhet i GT.

Blindhet er en svekkelse som også alltid er Guds vilje – fordi *alt* er Guds vilje. Blindhet kan være: a) Guds vilje – men ikke en straff, b) Guds vilje – en straff som skyldes tidligere synd, c) Guds vilje – en straff som skyldes fremtidig synd (f. eks. – en forbannelse). Samtidig trenger blinde vår medfølelse.

Det Gamle Testamentet om døvhet

Det hebraiske ordet for døv (i alle forbindelser – døv, døve, døves, døvhet) forekommer sjelden i GT. Her følger alle bibelstedene²⁸:

Andre Mosebok 4,11 (jfr. foran om blinde): »Da sa Herren: »Hvem er det som har gitt mennesket munn? Hvem er det som gjør stum eller døv, seende eller blind? Er det ikke jeg, Herren?«

Tredje Mosebok 19,14 (jfr. foran om blinde): »Du skal ikke forbanne en døv og ikke legge stein i den blindes vei. Du skal frykte din Gud. Jeg er Herren.«

Salmenes bok 38,14: »Men jeg er som en døv, jeg hører ikke, lik en stum som ikke åpner munnen.«

Salmenes bok 58,5: »De har gift i seg likesom slangen, de er døve som en orm når den lukker øret...«

Jesaja 29,18 (jfr. foran om blinde): »Den dagen skal de døve høre ord som blir lest fra en bok, og ut av mulm og mørke skal blindes øyne se.«

28 Når jeg i denne artikkelen omtaler mengder som f. eks. »alle bibelstedene« eller »57«, har jeg brukt den engelske oversettelsen i KJV fra 1611. Slike mengder kan variere i forhold til oversettelse av »døv«. Mengdene trenger derfor ikke være helt like i den norske oversettelsen jeg har brukt her, men forskjellene er antakelig små.

Jesaja 35,5 (jfr. foran om blinde): »Da skal blindes øyne åpnes og døves ører lukkes opp.«

Jesaja 42,18-20: »20 Hør, dere som er døve! Løft blikket og se, dere blinde! 19 Hvem er blind som min tjener, og døv som mitt sendebud? Hvem er blind som min fortrolige venn og døv som Herrens tjener? 20 Mye har du sett som du ikke gav akt på; du har åpne ører, men du hører ikke.«

Jesaja 43,8 (jfr. foran om blinde): »Før fram dette folket som er blindt, enda det har øyne, disse som er døve, enda de har ører.«

Mika 7,16: »Folkene skal se det og skamme seg, enda så mektige de er. De må legge hånden på munnen og stå med døve ører.«

Det er en flytende overgang fra vanlig tale til metaforer. 4,11 i Annen Mosebok og 19,14 i Tredje Mosebok ser ikke jeg på som metaforer, mens f. eks. 38,14 i Salmenes bok og Jesaja 42,18-20, 43,8 er helt klare metaforer.

Det interessante er at verken metaforene eller de andre bibelstedene i GT ser på døvhets som en forbannelse, som et resultat av synd! Mika 7,16 taler om mennesker som har vært ulydige og syndet, men døvhetsen er ikke noe resultat av det. Jeg tolker bibelstedet mer som at synderne bør »tie av skam«.

Døvhets blir i metaforene vanligvis sett på som noe negativt, en svekkelse. Ja, svekkelse og etter Guds vilje, men verken forbannelse eller resultat av synd.

Det Nye Testamentet om blindhet

De forskjellige delene av NT er skrevet på forskjellige tider i historien.²⁹ Det synes imidlertid å være stor enighet om at store deler av det er skrevet før det er gått hundre år av vår tid (dvs. etter Jesu fødsel).

Blir blindhet oppfattet som straff etter ulydighet eller synd, slik det var en sterk tendens til i GT?

Typiske bibelsteder, f. eks. i evangeliene, er de følgende:

²⁹ NT er skrevet på gresk.

Matteus, 9,27-31: »27 Da Jesus drog derfra, fulgte to blinde etter ham og ropte: »Miskunn deg over oss, du Davids sønn!« 28 Etter at Jesus var kommet i hus, gikk de blinde inn til ham, og han spurte dem: »Tror dere at jeg kan gjøre dette?« »Ja, Herre,« svarte de. 29 Da rørte han ved øynene deres og sa: »Det skal bli som dere tror.« 30 Og straks kunne de se. Jesus sa strengt til dem: »Se til at ingen får vite dette.« 31 Men de gikk ut og spredte ryktet om ham i hele landsdelen.«

Matteus 15,29-31: »29 Jesus drog videre og kom til Galilea-sjøen, hvor han gikk opp i fjellet. Der satte han seg, 30 og store folkekemengder kom til ham. De hadde med seg lamme og vanføre, blinde, stumme og mange andre, og la dem ned for føttene hans. Han helbredet dem, 31 og folk undret seg da de fikk se stumme tale, vanføre bli friske, lamme gå og blinde få sitt syn. Og de lovpriste Israels Gud.«

Matteus 20,23-34: »30 Ved veien satt to blinde, og da de fikk høre at Jesus gikk forbi, ropte de: »Herre, du Davids sønn, miskunn deg over oss!« 31 Folk skjønte på dem og bad dem tie, men de ropte bare enda høyere: »Herre, du Davids sønn, miskunn deg over oss!« 32 Da stanset Jesus, bad dem komme og spurte dem: «Hva vil dere jeg skal gjøre for dere?» 33 De svarte: »Herre, la oss få synet!« 34 Jesus syntes inderlig synd på dem, og han rørte ved øynene deres. Straks kunne de se, og de fulgte ham.«

Lukas 7,21: »21 Nettopp da helbredet Jesus mange for sykdommer og plager og onde ånder og gav mange blinde synet tilbake.«

Her er det som vi ser ingenting om blindhet som straff for synd.

Jeg har bare funnet to steder i NT hvor blindhet beskrives som en straff som følge av synd, nemlig i Apostlenes gjerninger. I begge tilfeller dreier det seg om *midlertid* blindhet og eksemplene handler ikke om permanent blinde personer slik som i eksemplene ovenfor. *Jeg er av den mening at disse eksemplene ikke sier noe om synd i forhold til blinde mennesker.* De viser indirekte en holdning til blindhet, men den er at blindhet blir sett på som et stort lyte. Det er alvorlig å synde, og det straffes altså med et stort lyte. Og dessuten: I forhold til GT hvor straffen hadde et preg av *gjengjeldelse*, er det her i NT

snakk om straff som *pedagogisk virkemiddel*. Imidlertid kan leseren dømme selv med utgangspunkt i det mest kjente eksemplet, det om blindingen av Saulus³⁰, sett i sin sammenheng:

Apostlenes gjerninger 9,4-9: »4 Han falt til jorden og hørte en røst si til ham: »Saul, Saul, hvorfor forfølger du meg?« 5 Han spurte: »Hvem er du, Herre?« Og svaret lød: »Jeg er Jesus, han som du forfølger. 6 Men reis deg nå og gå inn i byen. Der skal det bli sagt deg hva du skal gjøre.« 7 Mennene som fulgte ham, stod der målløse; de hørte røsten, men så ingen. 8 Saulus reiste seg opp, men da han åpnet øynene, kunne han ikke se. De måtte ta ham i hånden og leie ham inn til Damaskus. 9 I tre dager satt han der blind, og han verken spiste eller drakk.«

Og Saulus blir også helbredet:

Apostlenes gjerninger 9,17-18: »17 Da gikk Ananias, og han kom inn i huset, la sine hender på ham og sa: »Saul, min bror! Herren har sendt meg, Jesus som viste seg for deg på veien hit; han vil at du skal få synet igjen og bli fylt av Den Hellige Ånd.« 18 Straks var det som om skjell falt fra øynene hans, og han kunne se. Han gjorde seg klar og ble døpt.«

Meget betydningsfulle er de følgende bibelstedene i Johannes-evangeliet, som er et eksempel på en ny moral:

30 Det andre eksemplet er i Apostlenes gjerninger 13,8-11: »8 Men Elymas, trollmannen – navnet hans betyr det – motarbeidet dem og forsøkte å få guvernøren bort fra troen. 9 Da ble Saulus, som også hette Paulus, fylt av Den Hellige Ånd. Han så skarpt på ham 10 og sa: «Du djevelens sønn, full av all slags svindel og bedrag, en fiende av alt som er rett, skal du aldri slutte med å fordreie Herrens rette veier? 11 Nå legger Herren sin hånd på deg, så du en tid skal være blind og ikke se solen.» Straks ble det svart for øynene på ham, og han famlet omkring og lette etter noen som kunne leie ham.«

Johannes 9,1-11: »1 Da Jesus kom gående, så han en mann som var født blind. 2 Disiplene spurte da: »Rabbi, hvem er det som har syndet, han selv eller hans foreldre, siden han ble født blind?« 3 Jesus svarte: »Verken han eller hans foreldre har syndet. Det skjedde for at Guds gjerninger skulle åpenbares på ham. 4 Så lenge det er dag, må vi gjøre hans gjerninger som har sendt meg. Det kommer en natt, da ingen kan arbeide. 5 Så lenge jeg er i verden, er jeg verdens lys.« 6 Da han hadde sagt dette, spyttet han på jorden og laget en deig og smurte den på mannens øyne. 7 Så sa han til ham: »Gå og vask deg i Siloa-dammen.« Siloa betyr utsendt. Mannen gikk dit og vasket seg, og han kom tilbake seende. 8 Naboen og de som før hadde sett ham sitte og tigge, sa da: »Er ikke dette han som satt og tigget?« 9 Noen sa at det var han, andre sa: »Nei, han bare ligner.« Men han selv sa: »Det er meg.« 10 »Hvordan ble øynene dine åpnet?« spurte de. 11 Han svarte: »En som heter Jesus, laget en deig av jord og smurte på øynene mine. Så sa han at jeg skulle gå til Siloa og vaske meg. Jeg gikk dit, og da jeg hadde vasket meg, kunne jeg se.««

Negative holdninger til blindhet har jeg bare funnet i metaforene. I metaforene står »lys« for noe godt (positivt), og »mørke« for noe ondt (negativt). Siden blindhet kan sees som en metafor for mørke, så er det en flertydighet til stede her. Min hovedtolkning vil likevel være – som for uttrykket »det onde øye«, at det ikke er blindheten som er det vesentlige her. Eksempler på metaforer er de følgende:

Matteus 6,22-23: »22 Det er øyet som gir legemet lys. Er ditt øye friskt, blir hele ditt legeme lyst. 23 Men er ditt øye sykt, blir hele legemet mørkt. Om nå lyset i deg er mørke, hvor dypt blir da ikke mørket!«³¹

Matteus 15,14: »Bry dere ikke om dem! De er blinde veiledere for blinde; og når en blind leder en blind, faller begge i grøften.«

31 I KJV fra 1611 av Bibelen er »sykt« oversatt (fra gresk) til »evil«. Slik jeg ser det, er oversettelsen »syk« bedre, for det er metaforen »lys« og »mørke« som er det vesentlige her.

Johannes' første brev 2,11: »Men den som hater sin bror, er i mørket og vandrer i mørket. Han vet ikke hvor han går hen, for mørket har blindet hans øyne.«

Johannes åpenbaring 3,17: »Jeg er rik,« sier du, »jeg har overflod og mangler ingen ting.« Men du vet ikke at nettopp du er elendig og ynkelig, blind, fattig og naken.«

Kretschmer har antakelig rett når han påstår at den hedenske skikken å drepe dem som var født blinde, og til dels dem som ble blinde, ble avskaffet da kristendommen seiret (Kretschmer 1937: 30-31). Nå er antakelig påstandene om disse drapene betydelig overdrevet. Likevel, noe nytt oppstår: *I NT begynner medlidenhet, medfølelse, barmhjertighet, og omsorg overfor blinde å bli sett på som dyder, som en del av fromheten*. På den annen side, medlidenhet og noe omsorg var nok i hovedsak det meste som blinde folk kunne vente seg (Monbeck 1996: 26). Monbeck slår helt riktig fast at bibelstedene i NT viser at de blinde ble sett på som hjelpeløse, som mennesker som ikke var i stand til å yte noe for andre. I Lukas-evangeliet heter det f. eks.:

Lukas 14,12-14: »12 Han {R.Th.E: Jesus} sa også et ord til den som hadde innbudt ham: »Når du skal ha gjester, enten til middag eller kvelds, skal du ikke be venner og brødre og slektninger og rike naboer. For de kommer til å be deg igjen, og dermed får du gjengjeld. 13 Nei, når du skal holde selskap, så innby fattige og vanføre, lamme og blinde. 14 Da er du lykkelig, for de kan ikke gi deg noe igjen, men du skal få igjen for det når de rettfærdige oppstår.««

Legg likevel merke til at dette sitatet argumenterer for en ikke-utilitaristisk moral for det *jordiske* menneskelige fellesskap!³²

32 Det er viktig å uttrykke seg presist i tolkningen her, for siste del av setningen om at »du skal få igjen« kan jo tolkes som et uttrykk for en utilitaristisk moral.: Når du ikke får igjen, skal du få igjen »...når de rettfærdige oppstår.«

En meget sterk tendens i NT er at blindhet ikke blir oppfattet som straff etter synd, slik det var en sterk tendens til i GT.

Det Nye Testamentet om døvhet

Uttrykket »døv« (i alle forbindelser – døv, døde, døves, døvhet) forekommer sjelden i NT. De følgende bibelsteder i evangeliene er alle:

Matteus 11,5: »Blinde ser, lamme går, spedalske renses og døde hører, døde står opp, og evangeliet forkynnes for fattige;«

Markus 7,32-37: »32 Her førte de til ham en mann som var døv og hadde vondt for å tale, og de bad ham legge hendene på ham. 33 Jesus tok ham med seg bort fra mengden. Han stakk fingrene i ørene hans, tok spytt og rørte ved tungen hans, 34 løftet blikket mot himmelen, sukket og sa til ham: »Effata!« – det betyr: »Lukk deg opp!« 35 Da ble ørene hans åpnet, og tungen ble løst, så han talte rent. 36 Jesus påla dem at de ikke skulle fortelle det til noen; men jo mer han forbød det, dess mer gjorde de det kjent. 37 Folk var overveldet og forundret og sa: »Alt han har gjort, er godt. Han får døde til å høre og stumme til å tale.««

Markus 9,25: »25 Da Jesus så folket stimle sammen, truet han den urene ånd og sa: »Jeg befaler deg, du stumme og døde ånd: Far ut av ham, og gå aldri mer inn i ham!««

Lukas 7,22: »Og han {R.Th.E: Jesus} svarte: »Gå og fortell Johannes hva dere har sett og hørt: Blinde ser, lamme går, spedalske renses, døde hører, døde står opp, og evangeliet forkynnes for fattige;... ««

Markus 9,25 *kan* bli tolket slik at døvhet er forårsaket av en uren ånd, som åpenbart er ond, djevelsk, satanisk. Den personen det er snakk om i 9,25 er antakelig også mer enn døv (og stum). Det går fram av det følgende, og det vil jeg påstå er viktig:

Markus 9,17-18: »17 En av mengden svarte: »Mester, jeg er kommet til deg med sønnen min fordi han er besatt av en ånd som gjør

ham stum. 18 Når den tar fatt i ham, kaster den ham over ende, og han fråder og skjærer tenner og blir stiv. Jeg bad disiplene dine drive den ut, men de maktet det ikke.«»

Sammenhengen her viser at det er en rimelig tolkning at den onde ånd og synden går sammen, den siste som »vantro«, for fortsettelsen er slik:

Markus 9,19-27: »19 Da sa han til dem: »Du vantro slekt! Hvor lenge skal jeg være hos dere? Hvor lenge skal jeg holde ut med dere? Før gutten til meg!« 20 De kom med ham, og straks ånden fikk se Jesus, rev og slet den i gutten, så han falt over ende og vred seg og frådete. 21 Jesus spurte faren: »Hvor lenge har han hatt det slik?« »Fra han var liten gutt,« svarte han. 22 »Mange ganger har ånden kastet ham både i ild og i vann for å ta livet av ham. Men om du kan gjøre noe, så ha medlidenhet og hjelp oss!« 23 »Om jeg kan?« svarte Jesus. »Alt er mulig for den som tror.« 24 I det samme ropte guttens far: »Jeg tror, hjelp meg i min vantro!« 25 Da Jesus så folket stimle sammen, truet han den urene ånd og sa: »Jeg befaler deg, du stumme og døve ånd: Far ut av ham, og gå aldri mer inn i ham!« 26 Da skrek den høyt, slet voldsomt i gutten og fór ut. Gutten lå som livløs, og mange sa at han var død. 27 Men Jesus tok ham i hånden og hjalp ham opp, og han reiste seg.«

Her henger funksjonshemmingen sammen med vantro, men selv i dette siste eksemplet står medlidenhet og helbredelse sentralt. NT er altså ikke helt entydig, *men døvhet (og medfølgende stumhet) uten tilleggslyter blir ikke omtalt på noen negativ måte i det hele tatt.*

Konklusjon

Min nye forståelse av Bibelen

Jeg har ikke gjort et omfattende studium av andres tolkninger av Bibelens forståelse av funksjonshemming.

Men det følgende synes for meg å være en typisk og utbredt forståelse:

»Med kristendommen kom troen på djevelen, eller Satan, som hovedmistenkt til funksjonshemming. Selv om den tidlige kristendommen så seg selv som seirende over de gamle guder, fikk gudfryktigheten nå forestillingen om straff eller hevn fra Herren som gjengjeldelse for syndene til det plagede individet eller dets foreldre. F. eks. plasserte tøylesløs overtro døve individer ‘under Guds spesielle forbannelse’ (Stone, 1869, s. 97). Galskap var et tegn på guddommelig straff, og blindhet var ‘et av de redskapene som et mystisk forsyn hadde valgt for å ramme mennesket’ (Dunscombe, 1836, s. 96).« (Winzer 1993: 16. Oversettelse: R.Th.E.).

Dette var også min forståelse inntil jeg spesielt begynte å studere alle bibelsteder som omhandler blindhet og døvheter i GT og NT. Slik jeg husker Bibelens tolkning fra min barndom, var dette en *monistisk* forståelse i to betydninger: 1) Det var bare én Gud (monoteisme), og 2) Det gode og det onde har ikke to uavhengige opprinnelser, Gud rådde over alt, var allmektig.

På denne måten var også blindhet, døvheter, alle funksjonshemminger Guds vilje. Jeg husker at dette var vanskelig å forstå – og akseptere. Det gjorde det ikke så mye lettere at dette riktignok var Guds vilje, men det var likevel forårsaket av Satan, som f. eks. Jobs lidelser. For Satan var jo sendt av Gud:

Job 2,6: »Da sa Herren til Satan: »Han er i din makt. Spar bare livet hans!««

Det hadde vært lettere å forstå om det gode og det onde hadde to helt forskjellige opprinnelser. Dette er en tolkning av GT og NT som også er mulig.³³ En *dualistisk* forståelse hadde vært greiere, at det onde ikke kunne føres tilbake til Gud, men hadde en annen

33 I følge Brownrigg var jødisk teologi noe påvirket av persisk dualisme, dvs. tanken på at det eksisterte motstående kongeriker av godt og ondt. Det ene var lojalt mot Gud, det andre var underlagt djevelens fyrste, enten han nå ble kalt Satan, Belzebub eller ved sitt persiske navn Asmodeus (Brownrigg 1995: 247).

opprinnelse. Det som *gjorde* dette lettere å forstå intellektuelt for meg, men samtidig var en tung bør å ha med seg på livsveien, var at Satan, djevelen, bare kunne være årsak hvis jeg selv *lot meg friste til å synde og derfor måtte straffes. Fristelse, synd, Satan, djevel, ond ånd, skyld og straff var bare sider av samme sak. Mitt studium av Bibelen har vist at en slik tolkning ikke har livets rett, i hvert fall ikke i forhold til blindhet og døvhhet.*

Kristendommen kan ikke oppstå før Kristus oppstår, men hans komme er forutsagt i GT. Dermed har ordet »kristendom« en tve-tydighet ved seg. Denne tvetydigheten har jeg med meg fra min barnetro. I min barnetro dekket ordet »kristendom« hele Bibelen, min barnetro var sterkt preget av GT.

I GT er det ikke noen referanse til djevelen.³⁴ Men det brukes andre ord med lignende betydning, f. eks. hebraisk ord som tilsva- rer »ond ånd«, men ikke sammen med blind, døv, eller stum. Og det er referert til »Satan« noen få ganger, nesten bare i Jobs bok. Ordet »Satan« forekommer aldri i et bibelsted som inneholder ordene »blind«, »døv«, eller »stum«³⁵. På den annen side synes GT i større grad enn NT å betrakte funksjonshemminger – deriblant blindhet, men ikke døvhhet (!) – som Guds »straff«.

Min undersøkelse av GT i forhold blindhet og døvhhet viser at påstanden om at med kristendommen kom djevelen som hovedmis- tenkt til funksjonshemming, i hvert fall ikke gjelder for blinde og døde.

Men hvis vi med »kristendom« først og fremst mener fortellingene i NT om Jesus³⁶ Kristus³⁷, ikke GT, er da påstanden foran sann? *Verken GT eller NT er entydig monistiske når det gjelder det gode og ondes opprinnelse.* Men er det slik at i GT straffer Gud direkte, og at han en sjelden gang utøver sin makt med hjelp av Satan (jfr. Jobs lidelser), mens lidelse i NT mer skyldes på en djevel som ikke

34 Verken i den norske oversettelsen vi har brukt eller i KJV av 1611.

35 Dette gjelder både KJV fra 1611 og den norske oversettelsen vi har brukt.

36 Fra arameisk, hebraisk. Vanlig jødisk navn.

37 Fra gresk. Den salvede, frelserkongen.

så lett kan føres tilbake til Gud, og at *skylden* dermed ligger hos mennesket som lar seg friste til synd av djevelen?

I NT henvises det ofte til djevelen³⁸, og mye mer enn det henvises til Satan i GT (også i den norske oversettelsen). Også Satan refereres det mye mer til i NT enn i GT.³⁹ Dette kan være et argument for påstanden om at med kristendommen kom »troen på djevelen, eller Satan, som hovedmistenkt til funksjonshemming...«.

Her – i NT – finner vi djevelen (dvs.:«devil» i KJV) sammen med en blind person i *to* bibelsteder⁴⁰ (av 57), med stum (dvs. »dumb«)⁴¹ i *fire* bibelsteder (av 13), aldri med døv (dvs. »deaf«). Satan er også referert til i NT, men *aldri* i et bibelsted med blind (dvs. »blind«), døv (dvs. »deaf«) eller stum⁴² (dvs.«dumb«).

38 Ordet djevel kommer fra gresk *diabolos*, som betyr »den som baktaler« (Brownrigg 1995: 248).

39 At djevelen (i bestemt form, som en egen ond ånd) henvises mye til i NT, og at også Satan henvises mer til der enn i GT, er viktig, men dette kan av plasshensyn ikke forfølges her.

40 Matteus 12,22: » Deretter førte de til ham en besatt som var blind og stum. Jesus helbredet ham, så han både kunne tale og se.« I den norske oversettelsen »besatt«, i KJV »a devil«.

Johannes 10,21: » Andre sa: «Slik taler ikke en som er besatt. En ond ånd kan da ikke åpne øynene på blinde!»« I den norske oversettelsen »besatt« og »en ond ånd«, i KJV »a devil« begge steder.

41 I tillegg til Matteus 12,22 sitert foran, i følgende tre bibelsteder:

Matteus 9,32-33: »32 Med det samme de var gått, førte noen til ham en stum mann som var besatt av en ond ånd. 33 Så snart ånden var drevet ut, kunne den stumme tale. Folk undret seg og sa: «Aldri har slikt vært sett i Israel!»« I den norske oversettelsen »en ond ånd« og »ånden«, i KJV »a devil« og »the devil«.

Lukas 11,14: »En gang drev han ut en ond ånd av en som var stum; og da den var fart ut, talte den stumme. Folk undret seg,« I den norske oversettelsen »en ond ånd« og »den«, i KJV »a devil« og »the devil«.

42 I hvilken grad forbindelsen mellom døv og stum ble forstått for 2000 år siden, er noe usikkert.

Det kan argumenteres for at jo større lyte, desto mer »ond ånd« og »djevel« i NT, jfr. Markus 9,19-27 og Matteus 12,22.⁴³ Men ellers finner vi i NT bare synd og påfølgende straff med blindhet eller døvhet til følge i den midlertidige blindingen (pedagogisk virkemiddel) av Saulus og av trollmannen Elymas, og her er det altså ikke permanent blinde personer det er snakk om i det hele tatt. *I NT er blindhet og døvhet som straff for synd altså nesten helt fraværende.*

Bibelen kan tolkes forskjellig. Men noen tolkninger er mer rimelige enn andre. Hva viser min undersøkelse hvis kristendommen oppstår med Jesus Kristus og NT? *Min undersøkelse av NT i forhold blindhet og døvhet viser at påstanden om at med kristendommen kom djevelen som hovedmistenkt til funksjonshemming, ikke gjelder for blinde og døde i NT heller.*

Med uttrykket »med kristendommen kom...« ledes videre tanken i retning av at det er Bibelen, særlig NT, som *oppfinner* djevelen. Jeg har ikke forsøkt å sammenligne Bibelen med annet skriftlig materiale produsert på samme tid. Men det kan ikke være riktig å si at djevelen oppfinnes her. *Et prinsipp eller begrep som tilsvarer »djevel«, »devil«, »Satan«, »uren ånd«, »foul spirit« oppstår i alle før-kristne kjente kulturer. Det finnes også i alle seinere kulturer, også i dem som ikke kan ha kjent til den gamle hebraiske kultur.* Samtidig med at NT ble skrevet, før det, og etter det, opp gjennom historien *vrir* det av religiøse myter og ikke-religiøse sagn og legender hvor funksjonshemming har sin årsak i djevler og/eller synd, fra Ødipus-myten (Ødipus – som ikke en gang synder bevisst!) til historier om de »underjordiske«. Mens det følgende – slik jeg ser det – er et av hovedbudskapene i NT:

Johannes 9,2-3: »2 Disiplene spurte da: »Rabbi, hvem er det som har syndet, han selv eller hans foreldre, siden han ble født blind?«
3 Jesus svarte: »Verken han eller hans foreldre har syndet. Det skjedde for at Guds gjerninger skulle åpenbares på ham.«

43 Dette er det jeg ut fra min undersøkelse kan si om andre funksjonshemminger. Mine hovedslutninger i denne artikkelen er om blinde og døde.

Her tillegger ikke Jesus mennesket skylden for blindheten. Den er ikke straff for synd. *Mennesket blir fritatt for skyld*. Men vi kunne ha tenkt oss en fraskrivelse av ansvar for lidelsen, han kunne ha gitt en ond ånd, djevelen, skylden for den, en djevel hvis opprinnelse ikke kunne føres tilbake til Gud (dualisme). Jesus gjør ikke det. Både Guds straff og djevelens verk er fraværende her. Likevel har Gud ansvaret (monisme). I denne monismen finner vi den første virkelige *universalisme* i historien: *Alle mennesker er Guds skaperverk* og i den forstand likeverdige.⁴⁴

Det Nye Testamentet – et kristent brudd med tidligere forståelser

Det Gamle Testamentet viser *begynnelsen* til en forandring i de antakelig mest utbredte holdninger og praksiser i forhold til blindhet og døvhet i tidsperioden 1000 år f.v.t. – 1000 år i vår tid

Det Nye Testamentet tyder på et kristent brudd med tidligere forståelser av blindhet og døvhet som straff for synd, med tidligere praksis av mishandling, til en viss grad dreping av særlig blinde (og sterkt skadede) barn, og er begynnelsen til en ny historisk epoke hvor medlidenhet, medfølelse, sympati og barmhjertighet med blinde og døve mennesker blir kristne dyder, og en praksis med organisert omsorg oppstår.⁴⁵

44 Denne universalismen finner vi i svært liten grad i GT. Den er heller ikke fullt utviklet i NT, jfr. hvordan slaver omtales. Men med en annen begrunnelse enn i Johannes 9,2-3 finner vi den universalistiske tendensen f. eks. i Paulus' brev til galaterne (3,28): »Her er det ikke jøde eller greker, slave eller fri, mann og kvinne. Dere er alle én, i Kristus Jesus.» Og samme sted, i 3,26, begrunner Paulus dette, ikke i skaperverket, men i *troen*: »For dere er alle Guds barn i kraft av troen på Kristus Jesus.»

45 Vi finner ikke noe om *læring* av døve og blinde folk i Bibelen. Men både i GT og NT kan de bli helbredet, kurert. Og i metaforene blir de »blinde« og de »døve« oppdratt, de kan lære. Dette er ikke uten betydning angående oppdragelse og læring av døve og blinde folk, for det er ingen vanntette skott mellom metaforiske bibelsteder og andre.

Er religion bare folkets opium?

Denne artikkelen tok sitt utgangspunkt i min »barnetro«. Min undersøkelse har vist at denne barnetroen går sammen med en urimelig tolkning av Bibelen. Et meget viktig spørsmål følger av det: Hvorfor er urimelige tolkninger av Bibelen blitt så dominerende, i det minste i *noen* miljøer og kulturer? Det spørsmålet kan ikke behandles her, men fortjener inngående drøfting. For ennå – i vår egen tid – bærer mange mennesker på en skyld som Jesus tok fra dem for over 2000 år siden.

Marx sa at religion er folkets opium. Men hvis vi vil forstå religionen, skal vi ikke glemme hva Marx sa i setningen før: Den er den undertrykte skapnings sukk, hjertet i en hjerteløs verden, sjelen i sjelløse forhold. (Marx,K. 1843-44).⁴⁶

Referanser

Bibelen. Bibelselskapets søkbare bibel. <http://www.bibelen.no/> Nettutgave 2004.

Bible.The Old Testament and the New Testament. King James Version. Online Bible. Online Bible Foundation (UK), 15 Newburgh Drive, Bridge of Don, Aberdeen, SCOTLAND.

The New Testament; King James Version. In HyperStack v. 1.01.

Online Bible from Online Bible Foundation, Aberdeen, Scotland. Og <http://etext.virginia.edu/kjv.browse.html>

The Oxford Illustrated Old Testament. Oxford University Press, London. The text used in this edition is that of the Authorized (King James) Version of 1611.

Blangstrup, Chr. red.(1905) *Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon* (En nordisk Encyclopædi). Bind XVI. Forlagt af Brødrene Salmonsens. København

Brownrigg, R. (1995) *Hvem er hvem i Det Nye Testamentet*. Kolibri Forlag, Oslo

46 Uten Bente Alver, Hallgeir Elstad, Åse Enerstvedt, Arvid Fennefoss og Aslaug Høye ville denne artikkelen ha vært dårligere.

- Enerstvedt, R. Th. (1996) *Legacy of the Past*. (Those who are gone but have not left. Some aspects of blind education, deaf education and deaf-blind education with emphasis on the time before 1900.) Forlaget Nord-Press. Dronninglund, Danmark.
- Gyldendals store leksikon (<http://www.storenorskeleksikon.no/>). Nettutgave 2003-2004.
- Hovdhaugen, E (1976) *Bygda vår*: (Lokalhistorie for Ringeby). Utgitt av Ringeby historielag, Engers Boktrykkeri A/S
- Informant 1: Kvinne i Oslo. Å.E.
- Informant 2: Kvinne i Bergen. B.A.
- Kretschmer, R. (1937) *De blindas historia. Från åldsta tider till blindundervisningens början*. P.A. Norstedt & Söner, Stockholm
- Marx, K. (1843-44) Introduction to A Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Right. Deutsch-Französische Jahrbücher, February 1844. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1843/critique-hpr/intro.htm>. 2004.
- Monbeck, M. E. (1996) *The Meaning of Blindness* (Attitudes Toward Blindness and Blind People). Indiana University Press, London. UMI, Books on Demand, Bell & Howell Company, Ann Arbor, Michigan
- NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER NOU 1998: 21 Alternativ medisin. Utredning fra et utvalg oppnevnt av Sosial- og helsedepartementet april 1997. Avgitt til Sosial- og helsedepartementet 15. desember 1998. Internett <http://www.dep.no/hd/norsk/publ/utredninger/NOU/030005-020019/index-dok000-n-n-a.html>. 2004.
- Ross, I. (1951) *Journey Into Light. The Story of the Education of the Blind*. Appleton-Century-Crofts, Inc., New York
- Winzer, M.A. (1993) *The History of Special Education*. Gallaudet University Press, Washington, D.C.

Muslimer og handicap

Hvilke sociale følger har handicap i et muslimsk miljø?

*Af forfatter og Ph.d.-studerende Omar Dhahir
Syddansk Universitetscenter*

Det er ingen steder i denne verden en fordel, at man har et handicap, men nogle steder er det en større ulempe end andre steder, og nogle steder er det den rene tragedie. Det hænger sammen med, hvilken opfattelse folk har af handicap, hvilke holdninger de kan have til handicappede, og hvilke handlingsmønstre over for handicappede der kan være på tale. Nogle af de steder, hvor handicap opfattes som et stigma og behandles som synonym med uduelighed, er Mellemøsten, Vestasien og Nordafrika, eller de såkaldte muslimske lande. Men her gælder også en modsætningsfuldhed eller dobbeltholdning, som går ud på at folk, samtidig med at de foragter, udelukker og nærmest mishandler handicappede mennesker, føler sig forpligtet til på deres egen måde at udvise 'nåde' og 'barmhjertighed' over for dem. Der er både økonomiske, kulturelle og sociale forhold, der spiller ind i, at situationen ser sådan ud. Denne artikel beskæftiger sig med disse forhold og de sociale følger af handicap i de omtalte lande. I artiklens sammenhæng gælder definitionen af handicap både som medfødt og påført som følge af uheld eller sygdom.

Kildekritik

Det er bemærkelsesværdigt, at fænomenet eller problemet 'handicap' i de muslimske lande generelt ikke får megen opmærksomhed, hverken af udenlandske eller lokale forskere. Det gør spørgsmålet om, hvordan opfattelsen af og holdningerne til handicap hænger sammen

med den muslimske tro heller ikke, selv om adskillige forskere ellers interesserer sig for alle mulige sociale, politiske og samfundsmæssige aspekter af Islam. Et hav af bøger bliver skrevet hvert år om fx Mellemøsten (i hvert fald på engelsk, som skribenten behersker), med fokus på Islam som en kilde til områdets sociale og kulturelle forhold. Her kan man konstatere, at interessen op til 1980'erne primært drejede sig om kvindernes forhold i Islam. Forskere tog problemer op så som pigernes seksualitet, tvangsægteskab, slør, mødom, osv. Siden 1980'erne har man intenst fokuseret på den islamiske fundamentalisme og voldsproblemer. Et utal af bøger udgives også på arabisk, som omhandler alt, hvad man kan komme i tanke om i forbindelse med, hvordan Islam forholder sig til sociale og samfundsmæssige problemer, men kun i få sammenhænge berører man 'handicap'. Typisk er det bøger inden for psykologi, der omhandler årsagerne til handicap og yder rådgivning om, hvordan man fx bør forholde sig til handicappede børn¹; i sjældne tilfælde står der også noget om de statslige eller ikke-statslige organisationers indsats for handicappede. Det udelukkes selvfølgelig ikke, at særlige faglige tidsskrifter et eller andet sted beskæftiger sig med emnet 'handicap' i de muslimske lande og med, hvilke islamiske filosofiske menneske- eller samfundssyn og livsanskuelser der er relevante for muslimske samfunds holdning til handicap. Men denne artikel forsøger ud fra den manglende relevante faglitteratur at tegne et impressionistisk billede af fænomenet 'handicap' og holdningen til det i de muslimske samfund. Hoveddelen af informationerne har udspring i forfatterens baggrund i et muslimsk samfund.

Skønlitteratur

Hvad man ikke kan finde om emnet i faglitteraturen, kan man måske finde i muslimske landes skønlitteratur. Den egyptiske Nobelpristager i litteratur Najib Mahfuz², der i årtier har beskæftiget sig med

1 Det bedste eksempel herpå er Encyklopædien af Mor og Barn

2 Nagib Mahfuz (født i 1911, fik Nobelpris i litteratur i 1988)

beskrivelsen af de fattige miljøer i Egypten, og de sociale kummerligheder folk lever under, skrev i 1940'erne en meget berømt roman, »Zuqaq al-maddaq« (Oversat til engelsk som Midaq Alley). En af de vigtigste personer i romanen er 'handicap skaberen', en mand, hvis job går ud på at kvalificere folk til et arbejde. Fattige mennesker henvender sig til ham, og det starter med, at han undersøger ansøgeren for et eller andet handicap. I så fald lærer han vedkommende, hvordan han kan bruge sit handicap til at skaffe sig et levebrød ved at komme ud på gaden og appellere til folk med henvisning til sit handicap, lege uarbejdsdygtig, stakkels, sulten og ansvarlig for en hel familie. Han lærer ham også gode taktikker til, hvordan han bedst kan appellere til folks gode følelser.³ Historien ender ikke her, idet der også henvender sig sunde og raske mennesker til mesteren, der af en eller anden grund ikke kan finde arbejde. Dem kan han også hjælpe ved at skabe et handicap hos dem, fx ved at gøre dem til et-øjede, haltende, bukkede, m.fl. Han beskæftiger sig dermed med at hugge hænder og trække øjne ud og producere handicappede. Der foregår en del diskussioner mellem manden og hans kunder. En af de interessante diskussioner går ud på, at man godt kan undvære et øje, som alligevel ikke har skaffet en et levebrød; det vil være en velsignelse at miste et øje og til gengæld få noget at lave og overleve.

Mahfuz har forsøgt at tegne et billede af det fattige miljø i et muslimsk samfund. Men billedet er langt fra et simpelt, der kun afspejler en virkelighed fuld af elendighed. Det fremhæver et dobbeltmoralsk eller modsætningsfyldt menneske- og samfundssyn i forhold til fænomenet 'handicap'. Hvad der er i fokus er, hvordan muslimer (både de fattige og de rige) opfatter handicap og handicappede mennesker – nemlig at et handicappet mennesket er et udueligt menneske. Ligeledes er holdningen i fokus, – det at man foragter den handicappedes ret til at leve anstændigt, opfordrer ham til at acceptere, at handicap er lig med uduelighed og til at bruge handicapet til at overleve. Den anden side af holdningen er, at de rige i virkeligheden er parat til at hjælpe handicappede gennem velgørenhed og

3 Shalabi, Ahmad giver også en udførlig beskrivelse af dette fænomen (s. 286-292)

almisse. Er man handicappet, kan man regne med de andres lyst og vilje til velgørenhed og til at give almisse. Det er, som om de rige i de muslimske samfund har brug for, at der er handicappede i samfundet, så de selv kan få noget ud af det, nemlig god samvittighed over at de yder velgørenhed og giver almisse. Disse to former for socialhjælp (velgørenhed og almisse) er så bred en daglig praksis i samfundet, at handicappede og mange andre fattige kan leve af den. Handicap og velgørenhed er to sammenhængende fænomener, som kan skabe et erhverv i et muslimsk samfund.

I dag, mange årtier efter at den bog udkom, har situationen i de muslimske samfund ikke ændret sig. Over alt i de samfund kan man stadigvæk se et stigende antal tiggere, de fleste handicappede (eller de, der påstår at være handicappede) vrirler på gaderne og appellere til de forbigåendes følelser. Der bliver skrevet flere romaner, som fortæller om handicappede, herunder hvordan de bliver misbrugt af kriminelle miljøer eller også af staten og politiet.

De økonomiske forhold

Holdningen til handicap er et blandt mange sociale fænomener, opfattelser, livsanskuelser, adfærdsmønstre og handlinger, der betegner muslimer mange steder i verden, men som i virkeligheden kan diskuteres inden for en helt anden ramme end religionen. Dette fænomen findes nemlig i mange andre ikke-muslimske samfund i Afrika og Mellem- og Sydamerika. Den barske holdning til handicap har primært baggrund i det enkelte samfunds socioøkonomiske struktur. Som »Handicap Skaberen« tyder på, er det et problem, der præger underklassen i de muslimske samfund. De muslimske lande⁴ har gennem det sidste århundrede og som følge af kontakten med de vestlige kolonimagter udviklet sig i retningen af klassesamfund, hvor arbejde og uddannelse for begge køn efterhånden er blevet baggrunden for den sociale opdeling af befolkningen. Det samme gælder det påførte handicap. Mens et handicap i et privilegeret samfundslag kan have en minimal effekt på vedkommendes livsforløb, kan det i underklassen

4 Dhahir, Omar (s. 145-152)

føre til, at man forvandles til en tigger, med mange sociale ulemper til følge. Derfor, og uden at se helt bort fra indflydelse fra religionen, kan man i virkeligheden se på problemstillingen som et af fattigdommens og underudviklingens problemer.

De fleste muslimske samfund falder inden for den kategori af lande, hvor borgerne mangler ethvert socialt sikkerhedsnet. Det er kun i de olierige arabiske golfstater, man egentlig har en form for den slags sikkerhed. Ellers er begreber som bistandshjælp, dagpenge, gratis lægehjælp, osv. ukendte. Det vil sige, at betingelsen for individets overlevelse kun er individets arbejdskraft og arbejdsdygtighed. Familien fungerer normalt som et sikkerhedsnet for det enkelte individ, men dette sikkerhedsnet drejer sig om familiens begrænsede pulje af ressourcer, som består af de samlede kræfter i den. Kan individet ikke bidrage til den samlede pulje, bliver det en byrde og afhængigt af de andre i familien. Folk i de muslimske samfund er ikke kun muslimer, men de tilhører også forskellige socialklasser eller lag med mange væsentlige forskelle til følge. Dette gælder livsopfattelser, holdninger og handlingsmønstre. Et handicappet barn, der fødes i en familie, hvor begge forældre har uddannelse og arbejde, kan således ikke møde samme skæbne som et andet handicappet barn, der fødes i en familie, hvor man ikke har adgang til uddannelse eller arbejde og lider under nød og uvidenhed. Derudover er risikoen for at få handicappede børn blandt den første kategori af familier betydeligt mindre end blandt den anden. En vigtig faktor i dette fænomen er, at uddannede folk normalt ikke indgår ægteskaber inden for samme familie. Unge mænd og kvinder i den første kategori finder deres ægtefæller på uddannelses- eller arbejdspladser og udvælger dem på andre betingelser end i den anden kategori, som oftest indgår arrangerede ægteskaber mellem fætre og kusiner, osv.

Religionens indflydelse

Som nævnt i det forrige afsnit er opfattelsen af og holdningen til handicap de samme mange steder i de fattige lande, men specielt for muslimske samfund er, at holdningen er dobbeltmoralisk og modsætningsfyldt. Det kræver selvfølgelig dybtgående undersøgelser for at

konstatere sammenhængen mellem dette fænomen og Islam, hvilket denne artikel er langt fra at repræsentere. Der hersker i hvert fald en tilstand af overdrivelse og manglende relevans om Islams betydning i muslimernes dagligdag. Man skulle tro, at det, der kendetegner et hvilket som helst muslimsk samfund, er, at alt fungerer efter islamske regler og opskrifter, og at alt er tæt forbundet med religionen. Det hævdes fx, at koranen i århundrede har været den primære kilde til lovgivning på alle mulige områder: det sociale, det private, det familiære, det ægteskabelige, det økonomiske, mm.⁵ Men dette har ikke været tilfældet det sidste hundrede år, hvor britisk og fransk indflydelse har slået igennem i lovgivningen i hele området. Det påstås også, at koranen har været og stadigvæk er baggrunden for opdragelsen og socialiseringen af skolebørn.⁶ Individet er efter disse påstande således omringet af religionen, som dermed må være nøglen til forståelsen af de muslimske samfund. Det er en barsk generalisering, for sådan forholder det sig ikke alle steder; der er få lande, hvor denne påstand holder, fx Saudi Arabien.

Generaliseringer af den art ignorerer et vigtigt forhold ved de muslimske samfund. Der er nemlig en sammenhæng mellem Islam og det arabiske sprog (hvilket er Koranens sprog). Det kan umuligt adskilles fra hinanden.⁷ Her er det relevant at se på tre ting: **Først** at over 70 % af muslimerne i verden ikke taler eller forstår arabisk; **andet** at analfabetismen blandt muslimer over hele verden nærmer sig et procenttal på samme niveau; **tredje** at det arabiske sprog har udviklet sig til et stort antal dialekter og dagligdagssprog. Det sprog, som Koranen er skrevet på, virker efterhånden på samme måde som latin for engelsk-, dansk- eller spansktalende folk. Disse forhold betyder, at den enkelte muslim ikke har en direkte adgang til korantekster, og derfor er afhængig af fortolkninger og folkelure. Der er altid en lang afstand mellem indholdet af en bestemt religiøs forskrift og den praksis, som bliver forbundet med den. Forskriften er en urgammel sproglig tekst, men virkeligheden er en levende manifestation af

5 Ghanem: (s. 19-37).

6 Bowker: (s. 139-142) og Gauhar: (229)

7 Al-Faruqi: (s. 143-144)

menneskets aktuelle bevidsthed og placering i et dynamisk samfund. De muslimske samfund lever ikke efter religionens forskrifter, men efter virkelighedens barske krav. Dette gælder ikke kun holdningen til handicap, men også andre fænomener. Prostitution er fx absolut forbudt efter de islamiske koranregler, men er, og har altid været, et bredt og endda institutionaliseret fænomen i mange muslimske lande. Det samme gælder forbrug af alkohol og forbud mod rente, m.m. I nogle muslimske lande er alkoholforbruget langt højere end i andre kristne lande. Banksystemet i de muslimske lande fungerer akkurat efter samme principper som i de vestlige kapitalistiske lande, selv om man uafbrudt taler om islamisk økonomi i de muslimske lande. **MEN MUSLIMER ER I EN OVERDREJET GRAD OPTAGET AF DERES RELIGION OG GUD.** Al-Faruqi forklarer **DETTE** ved, at »*The world in which the Muslim lives is truly an enchanted world: every object beheld is viewed as something created by God, designed by God, sustained at every moment of its existence by God. Every motion or change within or without the self is viewed and felt as something effected by God. That is why the Muslim tirelessly repeating all day his recognition and acknowledgement, of his appreciation and admiration of the acts of God, and his gratitude to Him, »Allahu Akbar! La Ilaha illa Allah! La hawla wa la quwwata illa billah! Al Hamdu Lillah! Subhana Allah!..«* are always on his lips.«⁸

Det er en beskrivelse af en sproglig virkelighed, som er en facade, der bag sig gemmer forskellige økonomiske strukturer og bevidsthedsniveauer. Det religiøse sprog anvendes som en slags terapi i en virkelighed fyldt med problemer og modsætninger. Selv om Gud og profeterne er de mest brugte ord i muslimernes dagligdagsprog, er det svært at skulle formode, at Islam forsyner de muslimske samfund med grundlæggende principper. Det gælder især holdningen til handicap og handicappede, som i virkeligheden er et produkt af uvidenhed og manglende sociale sikkerhedsnet i samfundet.

Men dette udelukker ikke en indirekte indflydelse fra religionen, især hvad angår den dobbeltmoraliske og modsætningsfyldte hold-

8 A-Faruqi: (s. 148)

ning. Denne indflydelse har måske baggrund i en folkelig fortolkning af nogle koranforskrifter og profeten Mohammads udtalelser eller handlemåde⁹. Centrale begreber i denne sammenhæng er '*Ihsan*' (betyder velgørenhed), '*rahmah*' (betyder nåde) og '*intiqam*' (betyder hævn). Islam er en socialsolidaritetsorienteret religion. Med udgangspunkt i, at mennesker, alle mennesker, stammer fra Adam og Eva, opbygger den et system af rettigheder og forpligtelser menneskene imellem. Dette system er delt op i to regi, den kollektive og den individuelle. På det kollektive plan er 'zakat' (en årlig indkomstskat, som den enkelte muslim er forpligtet til at betale til staten – og som intet muslimsk land praktiserer), en af Islams fem søjler. Zakat skal bruges til at finansiere samfundsudviklingen og betalingen af lønninger, herunder understøttelse til de fattige. På det individuelle plan opfordrer Islam det enkelte menneske til frivilligt at yde hjælp til sine medmennesker. Den mest kendte form for denne frivillige hjælp er den såkaldte 'velgørenhed'. Koranen lover muslimerne en tidobbelst belønning af enhver velgørenhed. Velgørenhed er dermed en af vejene, igennem hvilke de rige kan få Guds belønning: mere rigdom i dette liv og paradiset i det næste (efter døden).¹⁰ Flere koranforskrifter nævner tre kategorier af mennesker, som fortjener velgørenhed: *al-miskin* (som kan oversættes til den stakkels), *a-jatim* (den faderløse eller forældreløse), og *ibn-al-sebil* (den vejfarende eller den fremmede)¹¹. De sidste to kategorier er veldefinerede, men det er svært at definere, hvem der er stakkels. Den leksikalske betydning af ordet er *den, der ikke er i stand til at forsørge sig selv*. Det er højst sandsynligt, at muslimer gennem generationer har kategoriseret flere og flere situationer, herunder situationer med fødsel af et handicappet barn under kategorien *miskin*. Et handicappet menneske blandt muslimerne betragtes som en *miskin*, en der fortjener velgørenhed og nåde.

9 Disse kaldes 'Hadith', og udgør for en del muslimer en kilde til definitionen af en levemåde, som er i overensstemmelse med islam.

10 Det er bemærkelsesværdigt, at private velgørenhedsorganisationer i de muslimske lande spiller en markant stor rolle på dette område. (se Al-Khatib, Abdulla (s.7-10))

11 Shalabi, Ahmad (s. 286-292)

Islam er samtidig en religion, der går meget op i afstraffelse af eller 'hævn' på mennesket for dets ugerninger. I koranen forekommer der adskillige vers, som fremhæver, at Gud kan hævne sig selv eller de forurettede – hævne sig på de ondskabsfulde mennesker på forskellige vis. På samme måde som belønning kan afstraffelse være umiddelbar, altså i denne verden, eller udsat til efter døden. I muslimernes verden er det meget normalt at opfatte en lykke, der træffer et menneske, som en belønning fra Gud for noget godt, man har gjort. Man kan også opfatte en ulykke som straf eller hævn for ens ugerninger. Dette gælder, uanset om man går konkurs, kommer ud for en bilulykke eller får et handicappet barn. Guds finger er bag alt. En del velgørenhed i den muslimske verden er en forebyggende handling, idet manglende vilje til at hjælpe de svage kategoriseres som en ugerning, som kan medføre Guds vrede og hævn. At yde velgørenhed er således også en vej til at undgå at havne i en situation, hvor man selv fortjener velgørenhed.

Heraf udspringer den dobbeltmoraliske holdning, foragt og hjælp. Denne holdning kan også ses på et andet plan. Begrebet '*rahma*' (nåde) er relevant, når det drejer sig om kontakt til magthavere. Her er det en indbygget tanke i hovedet på brugerne af det arabiske sprog, at nåde er afgørende i relationen mellem magthaveren og den magtesløse. En magthaver bør være retfærdig, men han skal også udvise nåde. Nåde forventes i virkeligheden at kunne omskifte en ellers retfærdig dom eller beslutning. For eksempel kan en magthaver idømme en magtesløs en bestemt (retfærdig) straf, men bagefter give ham amnesti. Begrebet dækker således over noget helt andet en 'velgørenhed', men i muslimernes dagligdag anvendes det med samme indhold som velgørenhed i forhold til behandlingen af handicappede og andre svage mennesker og *miskiner*. Nåde bliver således anvendt paradoksalt, idet de velhavende i virkeligheden mener, at de bør foragte miskinen som værende udelig (retfærdig dom) men de omskifter denne dom til hjælp og velgørenhed (nåde). Dette er indbefattet i den modsætningsfyldte holdning til tiggere på gaderne.

Sammenhængen mellem religionen og opfattelsen af og holdningen til handicap er et rod af modsætninger, angst og uvidenhed. Min indsigelse mod påstanden om, at folk direkte henter deres holdnin-

ger fra religionen går ud på, at religionen samtidig opfordrer til fx respekt og anstændig opførsel, hvilket man savner i mange muslimers handlinger især over for handicappede.¹² For eksempel står der krystalklart i Koranen, at en muslim ikke må kalde andre med navne, som de ikke bryder sig om, men i virkeligheden bliver en handicappet i et muslimsk samfund kaldt efter sit handicap, den etøjede, den bukkede, den døve, osv., hvilket er påfaldende. Skribenten har været vidne til flere tilfælde, hvor folk hyggede sig ved at kaste sten og tomater efter handicappede. I et tilfælde drejede det sig om to helt fredelige brødre, der boede i en hytte i udkanten af byen. De to var ældre mennesker og var døve og stumme. De kom sjældent ud af deres hytte, men lige så snart de blev set i byen, samledes der pludselig mange børn, som fløjtede efter dem og kastede sten, indtil de to gik amok og begyndte at løbe efter børnene. I et andet tilfælde drejede det sig om en kvinde, der havde en mental sygdom. Hun gik altid ad en bestemt vej i byen. Da folk, altså butikejere på den vej blev opmærksomme på, at hun ikke var normal, idet hun stoppede op og sagde irrelevante ting til de forbigående, satte flere af dem en mærkelig leg i gang. Den kvinde blev et emne til underholdning. Det tog hende flere timer at passere via den vej, og det endte med, at kvinden flere gange smadrede ruder og glas, mens folk råbte efter hende og provokerede hende endnu mere. Underholdningen ophørte ikke, før politiet blandede sig og førte kvinden væk.

12 Velgørenhed gælder i praksis det at yde en økonomisk støtte. Men begrebet i Islam er styret af moralske regler, der sikrer at modtageren af velgørenheden ikke føler sig nedværdiget. I Koranen står det også klart, at det at søre den fattiges følelser nulstiller den belønning, der er forbundet med at yde velgørenhed. Ligeledes er profeten Mohammad blevet citeret for at »søde ord er i sig selv velgørenhed« (*al kalimatu al tayibah sadaqah*).

De sociale følger

At være handicappet opfattes i de muslimske samfund således som en social svaghed og har alvorlige følger. Det indvirker på vedkommendes position i samfundet, på ens menneskelige relationer, arbejdsmuligheder, fremtid, osv. Det er ikke kun det pågældende individ, som bliver påvirket af det, men det kan også gå ud over ens familie. Oftest opfattes det som et tegn på, at det er ens ugerninger, der har medført Guds vrede og straf eller hævn, selv hvis den ikke rammer det pågældende menneske selv, men ens nærmeste pårørende, især ens børn.

De handicappedes problem begynder allerede ved fødslen. En familie, der får et handicappet barn, vil være i krise. Deres krise overskrider den ellers naturlige tristhed over, at det fødte barn er 'unormalt', og at det kommer til at møde verden med manglende lemmer eller evner, eller at det vil have færre muligheder. Det drejer sig om en skamfølelse over, at man har fået sådan et barn. Det vil sige, at det ikke er barnet, men forældrene, som er i fokus. For forældrene går den bitre følelse ud på, at de selv – set med omverdenens øjne – fejler noget, og på hvad omverdenen ville kunne sige om, at de har fået et handicappet barn. For at lægge ansvaret fra sig, vil forældrene benytte sig af en almindelig forsvarsmekanisme, og det er at kaste ansvaret på Guds vilje, altså »det er Guds vilje«, at de har fået et handicappet barn. Men her er der en modsætning. Mens forældrene med inddragelsen af Gud kan mene, at man skal acceptere og respektere det, som Gud har bestemt, vil det for omverdenen kunne betyde, at Gud netop har bestemt det som en straf for forældrene.

Men en ting er, at det fødte barn er handicappet, en anden ting er barnets køn. Hvis det fødte barn er en dreng, vil problemet måske ophøre ved skamfølelsen. En dreng kan trods alt klare sig og måske også tvinge omverden til at vise den fornødne respekt over for ham. Skribenten kender til et tilfælde i Irak, hvor familiens skuffelse over, at de havde fået en døv og stum dreng, blev forvandlet til en ufattelig stor stolthed over, at drengen fysisk var så stærk og voldelig, at alle i omgivelserne var bange for ham. Det gav de andre medlemmer af familien en følelse af trykthed, at alle andre tog i betragtning, at familien havde 'ulven', som de kaldte ham. Men situationen er ander-

ledes, når det handicappede barn er en pige. Det vil kunne betyde, at familien dermed får et varigt alvorligt problem; sådan en pige vil muligvis aldrig kunne interessere en mand, eller i bedste tilfælde interessere svage mænd som hende selv. Det er et alvorligt problem set fra mange vinkler, økonomisk, socialt, religiøst, mm.

At få et handicappet barn medfører således skuffelse, skamfølelse, vrede, bekymring og håbløshed, som blandes sammen med Guds vilje. Familien vil altid være forberedt på at leve med problemet og med alle disse negative følelser. Under de ugunstige økonomiske og uddannelsesmæssige vilkår vil man sjældent kunne tænke praktisk over selve barnet og dets tarv, altså hvordan dette barn kan støttes for at have et normalt livsforløb på lige fod med andre børn. Det handicappede barn bliver automatisk offer for to slags holdninger: den ene er forældrenes ovennævnte negative følelser (han er årsagen til et nederlag for familien), og den anden er både forældrenes og omgivelsernes nedsættende holdning til den handicappede som en *miskin*, der fortjener 'velgørenhed' og 'nåde'.

Alt dette gælder især med synlige legemlige handicap. I tilfælde af, at handicappet ikke er legemligt, fx en sygdom (epilepsi) eller mental underudvikling, kan familien forsøge at skjule det eller benægte det, eller give det indtryk, at det er af mindre betydning eller forbigående. Især er det relevant her, at familien vil undgå at gøre en sag ud af handicappet ved at undlade at besøge læger og speciallæger og få lavet undersøgelser. Især af hensyn til omverdenens holdning gælder denne handle måde ikke nødvendigvis kun selve det handicappede menneske, men også hensynet til resten af familien. Andre skal ikke tro, at familien har et problem. Bestemte former for handicap, fx epilepsi, retardering, mfl. kan have en betydning for hele familien, når det kan formodes, at handicappet er arveligt. Bliver det konstateret, at en pige fx er retarderet eller autist, kan det påvirke familiens andre pigers mulighed for at blive gift. Så vil man hellere lade én pige leve et problematisk liv end at ødelægge det for 3 eller 5 piger i familien.

Handicap i dagligdagen

Det er familien, der har den største indflydelse på, hvad et handicap kan betyde for et menneske, især dets skolegang, forhold til omverden og relationer til andre mennesker. Her kommer den sociale klasse på tale. En velhavende familie kan skabe respekt omkring sit handicappede barn ved den omsorg, som den sikrer det, den støtte, som den yder og de faciliteter, den stiller til vedkommendes rådighed. Et handicappet barn i en velhavende familie kan faktisk blive til familiens mest forkælede barn, idet der udtrykkes varmere og dybere følelser over for det. Der gøres mere for det handicappede barn end for andre. Selv om denne holdning hos det handicappede barn på anden vis bekræfter og forstærker følelsen af at være anderledes og svag, har følelserne – når de kommer fra familien – ikke præg af 'velgørenhed' med de ødelæggende nedsættende psykiske og sociale virkninger. De er følelser fra familien, som signalerer til omverdenen, at familiens handicappede er hævet over omverdenens forestillinger om det at være handicappet. Omverdenen vil i så fald beholde sine forestillinger for sig selv, når det handicappede er fra en velhavende familie. Der kan ikke rettes aggressive holdninger mod vedkommende, og den fornødne respekt ydes. Mens børn fra lavere sociale klasser bliver udsat for omverdenens aggressioner og uforstående holdninger først og fremmest, fordi familien ikke kan yde den fornødne støtte. Aggressionen kan faktisk begynde i selve familien og sprede sig til jævnaldrendes drilleri og barske holdninger fra resten af samfundet. Et af de forskellige aspekter af omverdenens behandling er, at det handicappede barn bliver kaldt efter handicapet; den bukkede, den haltende, den døve, osv. med mulighed for at finde på forskellige drillende nedsættende navne på handicapet. Et handicappet barn i de lavere klasser kan påføres et yderligt psykisk handicap på grund af omgivelsernes behandling. Det er ikke sjældent, at børn fra denne klasse ryger ind i kriminalitet. Her skal igen huskes på den klare modsætning mellem, at en muslim er parat til at yde velgørenhed og samtidig være ond over for det menneske, der fortjener velgørenhed. Selv velgørenhed er styret af moralske regler, der sikrer, at modtageren af velgørenheden ikke føler sig nedværdiget.

Fremtid og arbejde

Følgerne af handicap fortsætter videre i de næste faser i menneskets udvikling. Det er altid den sociale klasse, der afgør, hvad det handicappede menneske kan komme til. Der er adskillige eksempler på handicappede mennesker fra de privilegerede klasser i et muslimsk samfund, der har nået langt mere og bedre position end helt raske mennesker. Et glimrende eksempel er den berømte egyptiske forfatter Taha Hussain, som i mange år var undervisningsminister i Egypten.¹³ De sociale følger rammer altid de fattige. Selv i de tilfælde handicappede børn fra underklassen eller også fra undermiddelklassen er motiverede til at gå i skole, kan de hæmmes af grund af manglende specialklasser og passende psykologisk og pædagogisk støtte i skolen. Det er normalt, at børn med fysiske eller psykiske handicap ikke får uddannelser, selv om de intelligensmæssigt er normale. De proppes før eller siden ind i det ufaglærte arbejdsmiljø.

Et handicappet barns liv kan også præges af manglende kontakt med jævnaldrende. Der er især i små byer manglende foreninger og samfundsfaciliteter for handicappede. Det er heller ikke så sjældent, at familien holder et handicappet barn inde i hjemmet, dels for at skjule handicappet og dels for at undgå de andres aggressivitet.

Umyndiggørelse af handicappede

Handicap medfører en afhængighedsrelation. Denne relation har sin pris og kan udvikle sig i retning af, at den handicappede bliver umyndiggjort. Ofte kan man rette op på de økonomiske konsekvenser af et handicap, der fx hæmmer arbejdsdygtigheden. Det er ikke så sjældent, at handicappede tjener deres og familiens brød ved at beskæftige sig med ufaglært og endda hårdt arbejde. Men det gør dem aldrig fri for afhængighedsrelationen. Det er ikke så sjældent, at familien især i sociale sammenhænge altid tager beslutninger på en handicappets vegne, selv om vedkommende officielt ikke er umyndig, han er bare døv.

13 Taha Hussain (1889-1973) var blind. Han gennemførte højere uddannelser i litteratur, herunder i Frankrig.

De offentliges indsats

Man kan se på de offentliges indsats på området som et typisk økonomisk problem, der præger ulandene, både muslimske og ikke muslimske. De fleste muslimske lande placeres inden for denne kategori af lande, hvor kaos og manglende stabilitet er nøgleordet til forståelsen af de økonomiske, politiske, retslige og sociale forhold. Det er svært at få fat i en klar struktur i disse landes økonomi. De fleste har i årtier kørt en eller anden form for socialistisk planlagt økonomi eller statskapitalisme, så går de over til en form for markedsøkonomi. De planlægger udviklingsprogrammer, etablerer institutioner og afsætter finansielle og menneskelige ressourcer til det ene eller det andet, men de opnår mere fiasko end succes. Der er efterhånden i disse lande institutioner, der tager sig af handicappede, og som med varierende grad af held takler de forskellige problemer, der er forbundet med det. Det er uden for denne artikels emne at undersøge, hvor stor indsatsen er, men en ting, som man ikke kan se bort fra, er, at indsatsen især over for handicappede børn primært udføres af velgørenhedsorganisationer. De statslige organisationers arbejde går ud på at takle de økonomiske side af problemet, fx opkvalificere eller genoptræne bestemte typer handicappede til arbejdsmarkedet. Hvad angår den sociale side her, er der på begge fronter åbenbart et problem med samfundets grundlæggende principper, eller værdigrundlag, altså hvad folk opdrages til at tro på, værdsætte og være stolt af. Her handler det ikke kun om, hvordan problemet prioriteres i statens udviklingsprogrammer, men i lige så høj grad om, hvordan den enkelte borger forholder sig til fænomenet 'handicap'. Et af de alvorlige problemer, som disse institutioner står over for, er medarbejdernes holdning til deres arbejde med handicappede: Der er ikke prestige i at arbejde med handicappede. Det vil sige, at disse institutioner bekræfter samfundets generelle holdning i stedet for at ændre den. Der er åbenbart meget at gøre, inden man på samfundsplan har ændret holdning til handicap og handicappede. Holdningen til handicap er i virkeligheden et af de mange aspekter af disse samfunds problemer med manglende menneskerettigheder.

En anden ting er, at den statslige indsats af forskellige grunde kan nedsættes, afbrydes eller nedlægges, afhængigt af politiske eller

økonomiske omstændigheder. I Irak fx, hvor staten op til 1990 gjorde en fremragende indsats på området, indskrænkedes den indsats som følge af FN-sanktionerne (1990-2003) i en tragisk grad. Siden den amerikanske invasion af landet i marts 2003 er situationen blevet værre, idet tusindvis af handicappede og forældreløse børn er blevet smidt ud på gaderne i Bagdad og andre irakiske byer. De institutioner, der tog sig af dem, blev på lige fod med mange andre af landets institutioner, biblioteker, kultursteder og hospitaler plyndret eller brændt ned. Der er heldigvis velgørehedsorganisationer, der igen har rakt hånden ud for at skaffe en del af disse mennesker mad og opholdssteder.

Referencer

- Al-Faruqi, Isma'il (1982), »Islam As Culture and Civilisation«, I: *Islam and Contemporary Society*. Published in London and New York ny Longman in association with The Islamic Council of Europe.
- Al-Khatib, Abdulla et. al (1999), *Det Arabiske Net for Private Organisationer*, Case Studies: Jordan, Libanon, Egypten og Tunis – Kairo. (I samarbejde med EU)
- Al-Seruji et al (1989), *Encyklopædien af Mor og Barn*, 2. udgave – Kairo (s.296-307)
- Bowker, John (1998), *What Muslims Believe*, Oxford, Oneworld
- Dhahir, Omar (1998), *Hjemme Igen*, En Indvandrer-saga, København, Gyldendal
- Gauhar, Altaf (1982), »Islam and The Secular Thrust of The Western Imperialism«, I: *Islam and Contemporary Society*. Published in London and New York ny Longman in association with The Islamic Council of Europe.
- Ghanem, Isam (1983), *Outlines of Islamic Jurisprudence*, (*Islamic Law in A Nutshell*), Saudi Publishing and Distribution House (3. edition)
- Shalabi, Ahmad (1986), *Encyklopædien af Islamisk Civilisation*, bind 7, det sociale liv – 5. udgave
- Den Internationale Konference: Socialvidenskabernes rolle i bekæmpelsen af vold og fundamentalisme i muslimske samfund (3. del) – juni 28-30- 1998.

Handicap og Jødedom

Af overrabbiner Bent Lexner

For en del år siden læste jeg for første gang bogen »Når ondt rammer gode«, skrevet af en amerikansk rabbiner ved navn Kushner. Han taler om et væsentligt problem i religiøs tænkning med udgangspunkt i, at også gode mennesker rammes af sygdom og død, og han beretter om, hvorledes følgende historie var en del af hans oplevelser som rabbiner. En elleve årig dreng havde været til rutinemæssig synsundersøgelse og havde fået at vide, at han var nærsynet. Det var der intet mærkeligt i, idet såvel hans forældre som hans storesøster gik med briller, men drengen var ulykkelig over udsigten til at gå med briller og ville ikke sige noget om grunden. Til sidst kom sandheden frem. En uge før undersøgelsen havde drengen sammen med nogle jævnaldrende fundet et nummer af Playboy og havde kigget på billeder af de afklædte kvinder. Da drengen så nogle dage efter fik at vide, at han skulle have briller, udlagde han det på den måde, at Gud ville straffe ham med blindhed. Ofte forfalder vi mennesker til at forstå meningen med livets prøvelser ved at sige, at enhver i det lange løb får, hvad han fortjener. Men således er verden nu engang ikke indrettet.

Når man almindeligvis taler om en bestemt gruppe af mennesker, vil man ofte benytte sig af generelle betegnelser og af fordomme. I den talmudiske litteratur, som er en meget vigtig del af jødisk livsforståelse, findes følgende citat: *»Fire mennesker opfattes som døde – den fattige, den spedalske, den blinde og den barnløse«*. Om den blinde henvises til et bibelcitat fra Klagesangene kap. 3 vers 6, hvor der siges: *»Han lod mig bo i mørke, som de der for længst er døde«*. Kan det virkelig være jødisk opfattelse, at blinde har status som døde? Jeg har undersøgt, hvorledes dette citat skal forstås.

Det første spørgsmål går på, hvordan kan man sammenligne en person der er fattig, men som dog kan blive rig på et senere tidspunkt, som er spedalsk, men som ofte kan helbredes, som er barnløs, en tilstand der for mange kan ændres, med en blind, hvor man, i alle fald indtil videre, må betragte det som en tilstand, der ikke kan ændres? En rabbinsk kommentar hjælper os lidt på vejen. Vedkommende siger: *»Menneskets evne til at se betyder, at et menneske i bogstaveligste forstand kan se sin næste«* og dermed helt konkret kan opfatte medmennesket. Rabbinerens opfattelse er, at en blind kan opfattes som død, fordi den blinde ikke på samme måde som den seende kan tage aktivt del i fællesskabet. Således som det gælder for den blinde gælder det for den fattige, den spedalske og den barnløse. Ingen af disse kategorier af mennesker kan helt og fuldt opfylde deres forpligtelse i forhold til medmennesket, idet det lever en »isoleret« tilværelse, en tilværelse hvor de på den ene eller anden måde er afskåret for at have naturlig kontakt med andre. Jeg ved ikke, om den blinde oplever sig som isoleret, men jeg kunne da godt forestille mig det. Under alle omstændigheder betyder citatet fra Talmud ikke, at den blinde er uden betydning som menneske. Rabbinerne har ikke på nogen måde ønsket at sige noget negativt om den blinde, endsige ikke at regne den blinde med som en naturlig del af fællesskabet. Derfor er det heller ikke så underligt, at en kommentar til ovenstående siger, at den blinde er i stand til at forstå det indre billede langt bedre end den seende, idet det *»materielle ikke forstyrrer blikket«*. Dette udgangspunkt kan bekræftes af enhver den, der har oplevet samværet med en blind, og dette gør, at jeg har valgt i nedenstående at fokusere netop på dette handicap.

Det er ikke lang tid siden, at jeg var inviteret til at holde et foredrag på et kursus for svagtseende og blinde. Det er en utrolig stærk oplevelse, hver gang man kommer i kontakt med blinde. Alt det, som er naturligt for mig som seende, er vanskeligt for ikke seende, og alligevel virker det, som om det at leve med et sådant handicap blot styrker deres livsmod og livslust. Efter foredraget kom en dame op til mig og spurgte, om hun måtte se på mig tæt på for at få en fornemmelse af, hvor gammel jeg var. Hun kiggede og sagde: *»Du er i slutningen af 50'erne«*. Fuldstændigt korrekt. Ved denne lejlighed

mindedes jeg en fantastisk oplevelse, jeg havde under mine studieår i Israel. Jeg havde fra tid til anden nogle guidede ture i Jerusalem og havde en gang en svagtseende gruppe med ned til »grædemuren« i Jerusalem. Kun den, der har oplevet, hvorledes mennesker kan »se« selvom de er blinde, forstår, hvilken utrolig evne mennesket har til at udvikle nogle sanser, når andre sanser mangler.

Man må som handicappet ofte føle, at man er en belastning for sine medmennesker. Det fortælles om en seende, der havde en god ven, der var blind, at de engang skulle gennem en mørk tunnel. Den seende bad den blinde om at holde lyset for dem på vejen igennem. Den blinde kunne ikke forstå, hvorfor netop han skulle holde lyset, da det jo var den seende, der havde brug for det, hvorpå den seende svarede: *»Almindeligvis er det mig der skal hjælpe dig, og jeg ved, at du ofte føler dig taknemmelig for denne hjælp. Nu vil jeg have, at du skal have oplevelsen af at hjælpe mig og at det er mig der skal sige tak for hjælpen«.*

Blindhed er vel det handicap, som oftest omtales i de bibelske skrifter, og blindhed har tilsyneladende været meget almindeligt i det nære østen. Nogle påstår, at forbudet i jødedommen mod at spise svinekød skulle hænge sammen med, at man mente, at trikiner fra svinet skulle forårsage blindhed. Der er dog ingen eksempler i den jødiske litteratur, der skulle styrke denne ide. Allerede i 1. Mosebog hører vi såvel om Isaks som om Jacobs blindhed, og adskillige gange i løbet af Det gamle Testamente omtales blindhed i sammenhæng med, at mennesker bliver ældre. I modsætning til dette, skal det måske lige pointeres, at i 5. Mosebog står der skrevet om Moses, at selvom han var blevet 120 år, var hans syn ikke svækket.

Der findes steder f.eks. i 5. Mosebog kap. 28 vers 28/29, hvor Biblen omtaler blindhed som en straf fra Gud, men bortset fra disse få steder er blindhed ikke nævnt i forbindelse med straf.

Et sted må man sige, at øjet er blevet et centralt begreb, og det drejer sig om sætningen »øje for øje«. Desværre er dette citat blevet misfortolket gennem tiderne således, at man har opfattet dette princip som et spørgsmål om at legitimere hævn. Dette er en total misforståelse. Denne formulering er ikke et etisk princip, men udtrykker

en juridisk regel. I den talmudiske litteratur forklares det, at der her er tale om en erstatningsretlig bestemmelse, som definerer, at den erstatning, man skal yde, skal svare til den invaliditetsgrad, som man har forvoldt.

Torahen indeholder et stort antal forbud og påbud, som forpligter en jøde. Nogle gælder kun for mænd, andre gælder kun for bestemte grupper i samfundet som f.eks. dem, der var af ypperstepræsten Aron's slægt og derfor havde særlige pligter. Helt naturligt diskuteres det, hvorvidt en kvinde er lige så forpligtet som en mand i generelle påbud, om en arbejder er lige så forpligtet som arbejdsgiveren. Her kunne der jo være tale om, at man måtte afbryde sit arbejde for at opfylde en guddommelig forpligtelse og derfor måtte volde arbejdsgiveren et tab. Også når det gælder mennesker med handicap, findes der diskussioner om, hvilke handicap der eventuelt medfører, at man enten ikke er forpligtet på samme måde som andre eller, at man måske slet ikke kan/skal opfylde enkelte af budene. Lad mig i forbindelse med denne artikel nævne et par eksempler. Der findes en bestemmelse om, at der på et bestemt stykke tøj skulle tilføjes nogle »snore« i de fire hjørner – de såkaldte skuesnore. Navnet betyder, at man skulle se disse »snore«. Rabbinerne diskuterer så, hvorvidt en blind er forpligtet til at bære disse skuesnore. Resultatet af denne diskussion er, at en blind er forpligtet på samme måde som alle andre. Et andet eksempel. Som indledning til den daglige morgengudstjeneste findes følgende lovsigelse. *»Lovet være du Herre, vor Gud som gør de blinde seende«* – en tak for, at vi efter en nat, hvor vi ikke har kunnet se, nu igen har alle vore sanser i behold. Også her er der diskussion med hensyn til forpligtelsen af denne lovsigelse, når det gælder en blind. Een opfattelse går ud på, at man ikke kan forpligte en blind til at udtrykke en sådan tankegang, medens en anden opfattelse – og det er den gældende – siger, at der her blot er benyttet et symbolsk billedsprog på dette, at vi takker for, at vi er vågnet op til en ny dag, og derfor skal en blind udtale den samme lovsigelse som alle andre.

En central ide i jødedommen er næstekærlighed. Begreberne kærlighed og retfærdighed danner fundamentet for forholdet til medmennesket. Udover disse begreber nævnes ofte som kimcellen i

jødisk etik, medfølelsen. Den blinde, den døve, den lamme o.s.v. er mennesker, der har krav på hjælp fra deres medmennesker. Med et moderne begreb kunne man sige, at de har »menneskeret« til hjælp. Her vil jeg gerne understrege den forskel, der danner grundlaget for forholdet til medmennesket i Jødedommen og så det grundlag, som man kunne kalde den moderne verdens grundlag. Vi taler om rettigheder i vor tid, medens jødedommen taler om pligter. Hvis du har pligt overfor din næste, så behøver du ikke at bekymre dig om hans/hendes rettigheder, de er på plads i kraft af pligten. Forskellen er, at jødedommen lærer dens udøvere at være et »giversamfund«, altså at være forpligtet til at hjælpe, hvor jeg er bange for, at vi i det moderne samfund opdrager mennesker til at være et modtagersamfund.

Når det altså gælder jødisk lovgivning, er den blinde forpligtet af Guds love på samme niveau som enhver anden og regnes derfor naturligt med som en del af samfundet. Nogle ting vil for den blinde være mere kompliceret end for den seende, men sådan er det, når vi har med mennesker at gøre. Nogle har fået for meget af noget og for lidt af andet. Det er min opfattelse, at det for de seende gælder om altid at være opmærksom på, hvornår den blinde har brug for hjælp. I mange situationer vil den svagtseende eller blinde være bedre stillet, hvis vi andre bare lod dem være, men der er sandelig også tilfælde, hvor en håndsækning kan være yderst belejlig. Jeg kunne måske formulere min tro omkring dette ved at sige, at jeg ikke ved, hvorfor nogle mister synet, men at jeg som seende kan opfylde min medmenneskelige pligt ved at være der, hvor der er brug for det. Den handicappede har ret til at vi hjælper, men mere end det, har vi pligt til at hjælpe. Kun ved at kende til vore pligter overfor vore medmennesker og hjælpe der hvor vi kan, tør vi håbe på, at Gud bevarer vor evne til at være noget for andre.

Ellevild og fjogetosset

Folkelige forestillinger om handicap

Af Else Marie Kofod

Dansk Folkemindesamling

Igennem mange af de sagn, der blev indsamlet på landet især i 1800-tallet får man et indtryk af, at det, der lå uden for gården og dens enemærker, var forbundet med utryghed og usikkerhed. Vejene, hvis der var nogle, var dårlige, der var intet elektrisk lys, der var store skovområder, hedestrækninger og moser, hvor man let kunne risikere at komme galt afsted. Mange af de sagn, der blev fortalt dengang, handler netop om, hvordan overnaturlige væsener af forskellig art har ledt mennesker i ufare, så de er druknet, fåret vild eller kommet til skade på anden måde. De er blevet fortalt, for at man skulle tage sig i agt, og måske for at man i fællesskab kunne give udtryk for sin angst.

Man forestillede sig, at naturen var befolket med væsener, der nok levede en tilværelse, der lignede menneskenes, men som alligevel var anderledes. I bakkerne boede bjergfolkene, hvis kul blev til guld, i skovene de fortil så smukke ellepiger, der dog bag til var hule i ryggen, i åerne boede åmænd og nøkker og i havet havfruer og havmænd. Og endelig var der nissen, der boede på gården, hvor han hjalp eller drillede bonden.

Mens eventyr, der i modsætning til sagn fremtræder som ren fiktion, kan være en flugtmulighed fra hverdagens skuffelser og konflikter, så er sagnet mere et udtryk for en erkendelse af, at der findes nogle ikke-menneskelige kræfter, som kan gribe ødelæggende ind i tilværelsen, og som vi ikke kan stille noget op overfor. I eventyrene har helten mulighed for at påvirke situationen ved at lære af sine uheld eller ved simpelthen at handle. På den måde kan han opnå det han vil, og eventyret ender da næsten altid lykkeligt. I sagnene er

der ingen helte eller heltinder, der findes »kun« almindelige mennesker, og de, der kommer ud for noget ulykkeligt her, har oftest ingen mulighed for at påvirke deres skæbne.

Indtil slutningen af 1800-tallet vidste man ikke meget om sygdomme eller deres årsager og specielt var kendskabet til psykiske sygdomme meget lille. Det var først i midten af århundredet, at man overhovedet begyndte at skelne mellem åndssvage og sindssyge indenfor lægevidenskaben, og at synet på denne gruppe mennesker derfor gradvis blev ændret.

Når mennesker, der ellers havde været raske, pludselig eller efterhånden blev underlige, tungsindige eller lignende, var man ikke nødvendigvis klar over, hvad det skyldtes. I stærkt religiøse kredse anså man dem for at være besat af dæmoner eller af djævlén, men blandt landbobefolkningen var det de overnaturlige væsener, der ofte blev brugt som forklaring.

I fortællinger om personer, der formodes at være i familie med eller have omgang med overnaturlige væsener, kan man undertiden spore hallucinationer og vrangforestillinger som symptomer på sinds sygdom. I Bregninge Sogn, øst for Kalundborg, levede der endnu i begyndelsen af det 20. århundrede en kvinde om hvem man sagde, at hun havde forbindelse med de trolde i bakken, hvorfra hun stammede: *»Enten kom der en lille fugl, der bankede på ruden, eller det var en kat, der kælent strøg sig op ad hendes ben. Når hun sådan fik bud, blev hun helt åndsfraværende, gav sig til at lytte, og sagde pludselig med alvorlig stemme: »Så, nu må jeg afsted, der er bud efter mig. Så for hun op til troldene i bakken. I en anden optegnelse om samme kvinde siges, at man troede, at årsagen til hendes underlige færden til troldenes høj var en fejl, som måtte være begået ved hendes dåb; hun blev så døbt om igen, og fra den tid bortfaldt hendes hang til at strejfe om ved højene, men »underlig« vedblev hun altid at være.«*¹

1 J.S.Møller: Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering. Kbh. 1939. s. 246-47.

I mange af de historier eller sagn, der blev fortalt om menneskers mere eller mindre frivillige samkvem med overnaturlige væsener, er der en helt klar overensstemmelse imellem graden af samvær og de konsekvenser, samværet fik for det enkelte menneske: jo tættere samvær jo større var risikoen for, at man blev syg af det.

Havde man mødt eller været sammen med et overnaturligt væsen, kunne man i bedste fald risikere at blive sindsforstyrret i et stykke tid; men man ville dog tilsidst blive sig selv igen. I værste fald blev man sindsforvirret eller påvirket resten af livet, og selvom der kunne indtræffe en bedring, ville man aldrig blive helt rask eller normal.

I sagnene bruges der mange forskellige betegnelser for de følgesygdomme, der kunne komme ud af at have omgang med de overnaturlige væsener. I de mildere tilfælde kunne man blive forstumlet eller forvirret, fare vild, besvime pludseligt eller blive utilpas. Men i mere alvorlige tilfælde, hvor det var forstanden, der havde taget skade, anvendtes betegnelser som fjogetosset, fra forstanden, sær, sindsforvirret, sindssyg eller tåbelig. Om mange landsbytosser er det blevet fortalt, at de havde eller havde haft forbindelse med de overnaturlige. Hvis det specielt var ellefolk, man havde været sammen med, kunne man blive ellevild eller elleskudt, og hvis det var bjergfolk, kunne man blive bjergtaget. Det var betegnelser, der hørte til i den mere alvorlige ende.

At lade sig lokke til at danse og have det sjovt sammen med de overnaturlige væsener var noget nær det farligste for ens helbred. Det kunne i værste fald ende med, at folk døde, eller som man fortalte om de kvinder, der kom ud for det: de blev bjergtaget og vendte aldrig tilbage igen. Her er et eksempel på en pige, der blev ved med at være sindsforvirret i resten af sin levetid:

»En pige, der fulgte med hendes kjæreste en dejlig måneklar nat, kom til en høj, hvor man sagde, der var bjærgfolk. Han spurgte hende da, om hun nu ene turde gå den øvrige del af vejen. Dertil svarede hun ja, så lyst som der var. Da hun nu var kommen om på den anden side af højen, hørte hun meget stærk musik, og da hun vendte sig om, så hun dands og alt slags gjøgleri omkring højen, hvorpå en lille bjærgmand løb efter hende. Hun blev meget

ræd og løb det bedste hun kunde, men blev indhentet og spurgt, om hun ikke vilde have en dands. Hun undskyldte sig med, at hun havde ingen sko. Dem skulde hun nok få, og hun måtte nu følge med tilbage og dandsede og dandsede til den lyse morgenstund. Mange andre dandsede med, og hun syntes, hun kjendte dem, men hun var så underlig forvirret, at hun ikke kunde sandse, hvem det var. Om morgenen, da hun kom hjem, var hun sindsforvirret og blev det sin hele levetid.»²

Selvom det hovedsageligt er psykiske følgesygdomme, vi hører om, så er der også eksempler på fysiske mén, som i følgende eksempel:

»En ung karl, Jens Bovsens, der var hjerne ude i skoven, kom om ved et sted, de kalder de døde eller. Så kom han ikke hjem om middagen med køerne, og de skulde ud og lede om ham, og da de fandt ham, var han helt vanvittig. Ellefolkene havde dandst med ham, og siden den tid vokste han ikke. Han blev ikke større end en lille dreng nogen sinde.»³

Når mennesker var åndeligt tilbagestående eller havde fysiske handicap, forklarede man det også tit med, at det stammede fra de overnaturlige væsener. Var man født sådan, kunne det skyldes, at moderen havde haft seksuelt samvær med et overnaturligt væsen:

»...Så skete det, at Oles kone fødte et barn, og det tog bjærgfolkene og lagde så et andet sølle væsen i steden. Det var en hel ynke at se ham, da han blev ældre – stor blev han aldrig, og klog blev han heller aldrig. Nogle sagde rigtignok, at han ikke var nogen bytting, men at bjærgmanden var hans fader, og at Oles kone hans moder...»⁴

2 Evald Tang Kristensen. Danske Sagn, bind I. Kbh. 1892. nr.828.

3 Evald Tang Kristensen: Danske Sagn, bind II. Kbh. 1893. nr.96.

4 Som note 2, nr.998.

Og det kunne ramme børn i flere slægtled:

»I Skallerup findes to mænd, som ansés for at være af trolldæt, hvilket de også røber ved deres legemsdannelse. En af deres forfædre skal have avlet et barn med en troldpige, og det er kjendeligt endnu.«⁵

I en række sagn, nemlig de såkaldte skiftinge-sagn eller sagn om forbytninger/ombytninger, er der helt klart tale om børn og voksne, der af én eller anden grund er handicappede.

Skifting kaldte man et barn, som man mente var født af overnaturlige væsener. Hvis man ikke havde passet tilstrækkeligt godt på sit eget spæde barn før det blev døbt, f.eks. lagt stål i vuggen, slået kors over vuggen eller lignende, kunne det let ske, at et overnaturligt væsen kom og tog det, og lagde deres eget barn istedet. Det er de følgende sagn eksempler på:

»I Ingerslev var der en Skiftning, han døde omkring ved 1845, hans Moder havde lagt sit Barn ved et Neg i Marken, mens hun bandt op efter Manden i Høstenstid, og mens de var ved den anden Ende af Ageren, kom der en Bjergmand og tog Drengen og lagde sit eget Barn istedet, Barnet voksede og blev stor, større end almindelige Mennesker, men han var helt taabelig, og lærte aldrig at tale, han kunde kun give nogle uforstaaelige Lyde fra sig og de bandt ham i et Reb ved Døren el. ved et Hushjørne, for at han ikke skulde blive borte fra dem; han var klædt i Skjorter for Ekskrementerne gik fra ham som fra et Kreatur, han havde en Broder som fik Gaarden, og han skulde forsørge Skiftningen, men denne døde nogle Aar efter at Broderen havde overtaget Gaarden. Naar der ytrede Tvivl om at han var forbyttet, saa sa de Gamle, jo de vil da sige at det kan ske, for der og der var der ogsaa en, der var bleven forbyttet.«⁶

5 Som note 2, nr. 926.

6 DFS 1906/46: 2116. Mikkil Andersen, Højtoft, Borgbjerg v. Holstebro. 1910.

»At Søren Emdrups ældste tøs (o.1830) var en bytting vidste hendes egen moder, og hun havde selv mange gange fortalt til hvem der vilde høre, at da hun gjorde barsel, var det blevet glemt at sætte stål for døren, så en troldkvinde havde sneget sig ind i natens løb og taget hendes nyfødte barn og lagt en troldunge i dets sted...«⁷

Der er mange andre eksempler på sagn om skiftinge. Her er blot nogle få:

»Vest for Himmelbjerg i skoven ligger Limbjerg, og i gården, der har navn af bjærget, havde de for en del år siden næsten alle deres børn forbyttede. Der skal på én gang have været 6, 7 skiftinger, alle små drenge med store hoveder, i det hele taget nogle sære børn; snakke kunde de ikke, og døde alle inden konfirmationen. En kone fra Ry påstår, at det er sandhed, og folkene der på Limbjerg er lidt af hendes familie. I denne egn, hvor det er så fuldt af bjærgfolk, er det dobbelt nødvendigt at være forsigtig og bruge visse forholdsregler med børnene, f.eks. hænge dem rav om halsen osv.«⁸

Der var også en skifting i Gjøtrup, den var kommen ud af Gjøtrup bjærg. Den kunde ikke tale, blot sige; «Bik o, bak o!» og havde sære dyriske øjne, et stort hoved og overkrop og næsten ingen ben, var sortsmudset og så i det hele rædsomt ud.⁹

A har set tre ombytninger, den ene var i Illeris, den anden i Erkestrup og den tredje i Vesterbølle. De så så uhyre grimme ud. Den i Illeris var en fyrretyve år. De stod alle tre i gangstole al deres tid, og al ting gik for dem.¹⁰

7 DFS 1906/24: 571. Den danske Pioneer 09.02.1933

8 Som note 2, nr. 994.

9 Som note 2, nr.1010.

10 Som note 2, nr. 1012.

I det allerøsterste hus i Atrup havde de et barn, der var forbytt. De beholdt det, men det blev ved at være vanvittig altid; han var vanfør på hænder og fødder og havde krampe, så det kunde formelig hugge ham over ende. Han kunde heller ingen ting sige. Han gik omkring imellem folk, og de kaldte ham den tåbelige Mikkell... Han havde også sådan en sær handel på at tygge hans mad. Hans tunge løb så underlig omkring, det var, ligesom når folk vil rydde deres mund med tungen.»¹¹

Det går også igen i mange af sagnene, at det er børn, der ikke rigtig ville vokse, var en lille trunte, havde et stort hovede, var forvokset, var et skrog, var grimt og magert, var grådige, 1 alen høj og lodden, så stor som en 3-års dreng og spil-tovelig, ikke istand til at tale, delvis lam, ingen verdens ting kunne og som døde tidligt.

J.S.Møller, der foruden at være folkemindesamler også var læge, har i sin bog *Moder og Barn*¹² forsøgt at give en oversigt over nogle af de sygdomstræk, han har kunnet genkende i sagnene om skiftinge. Der kunne typisk være tale om stærk åndssvaghed, mongolisme, vand i hovedet, kretinisme, engelsk syge eller tæring.¹³ En del af disse sygdomme viste sig eller blev først opdaget et stykke tid efter fødslen, og det kan være grunden til, at mange troede på, at der havde fundet en ombytning sted.

Folkemindesamleren og læreren Jens Kamp, der indsamlede for Svend Grundtvig i sidste halvdel af forrige århundrede, optegnede følgende beretning:

»For en 60-70 Aar siden var der i en Gaard paa Langeland en »Skifting« x). Hele Egnen troede i altfald, at det var en saadan. Alle mulige Konster blev brugte af Forældrene for at slippe af med den; men lige meget hjalp det.»¹⁴

11 Som note 2, nr. 992.

12 Se note 1.

13 Som note 1, s. 233 ff.

14 DFS 1904/42: Kamp. Blad 309, nr. F.

Jens Kamp har en lille note til optegnelsen, en note, der viser at han i alt fald godt var klar over, at der var tale om en sygdom: »‘Skifting’, d.v.s. et Troldebarn, som man antager er forbyttet med et Menne-skebarn. – Sagen er: Det er en Idiot. Jeg har for ca. 25 Aar siden et Sted i Østjylland seet en saadan Stakkel tøjret i Nærheden af Huset som et Dyr. – Man troede ogsaa det var en Skifting.«

Ellers skal vi helt ind i det 20. århundrede før der i optegnelserne om skiftinge fremgår, at der var tale om f.eks. et åndssvagt barn:

»Som stor Tøs tjente jeg i »Søstrup Elle« som Barnepige, og de havde da en Datter, der var nærmest Idiot. Men Forældrene sagde, at hun var en Bytting, og at det var Trolldfolket i Højen paa Marken, der havde forbyttet hende.«¹⁵

»...Paa Bondehøjgaarden blev der for henved 50 Aar siden født en aandssvag Dreng. Han kunde godt ligne en lille Troldeunge, og en Faster til ham har jeg hørt sige:«Ja, Povl er en Bytting, det kan man tydeligt se«. En »Bytting« kaldte man saadanne Børn, som man skønnede, at Trolde havde drevet deres Spil med.«¹⁶

Efterhånden som man holdt op med at tro på, at der var skiftinge til, gik man over til at anvende ordet som et slags skældsord, i virkeligheden som vi idag kan finde på at bruge ordet åndssvag:

»En, hvis Barndom faldt om ved 1875 fortæller, at han den Gang ofte hørte Tale om »Skiftinge«. Var det et Barn der ikke vilde trives; maaske ogsaa hvis det var grimt el. uvorn, kunde man udbryde: »Det maa være en Skifting!« el. »Saadan en Skiftning!« Det sidste kunde tyde paa, at man inde i den Tid da man ikke alligevel rigtig troede, at der var Skiftinge til. Men man brugte Ordet som Billede for noget der ikke var, som det skulde være.« (Optegnet i 1940)¹⁷

15 DFS 1906/23: 236. Jørgen Clasen, 10.12.1945, efter Stine Larsen, Gislinge, født i Butterup 1868.

16 DFS 1906/23: 141. Anna Larsen, Sengeløse. 17.05.1954.

17 DFS 1940/4: 1173. P. Chr. Pedersen, Sæby. s. 151-52, nr. 49.

»...Barnet skulde gerne døbes så snart ske kunde, for ikke at blive forbyttet, thi skete det havde man kun en »Skifting« (Dial. i Skyvting). I vore Dage anvendes Navnet som Skjældsord (dej Skyvting) uden at Folk tænker over at Navnet »Skyvting« har haft dybere Betydning i Overtroens Tid. Og – jeg vil her gjerne lige nævne, at saa sent som i min Barndom, var der Mennesker som man havde mistænkt for at være en Skifting« (Optegnet 1939)¹⁸

Et sagn defineres som en historie, der foregiver at være en virkelig begivenhed, altså noget, der er sket for nogle bestemte personer på et bestemt sted. Går man de faktiske oplysninger efter i sømmene viser det sig ofte, at netop disse oplysninger er tilfældige og snarere må henregnes til fortælle teknik, hvilket allerede den store folkemindeindsamler Evald Tang Kristensen gjorde opmærksom på.¹⁹

På dette punkt adskiller skiftingesagnene sig fra de fleste andre sagn. Mange gange er der ikke alene meget præcise person- og stedsangivelser, men ofte er også tidspunktet angivet. I virkeligheden ligner mange af disse historier mere sandfærdige beretninger end sagn. Følgende beretning er optegnet og indsendt til Dansk Folke-mindesamling i 1915:

»Vest for Hald By lidt nord for Vejen, der fører til Lundø ligger en Gaard, der bærer navnet Kragelund.

Om denne Gaard fortælles, at den er bygget paa en Plads, hvor Ellefolkene havde deres Gang. Der stod nogle Tjørnebuske, som

18 DFS 1906/43: 1257. Niels Pedersen, V. Brønderslev, 1939, nr.1.

19 Se f.eks. forordet til Evald Tang Kristensen: Danske Skjæmtesagn. Aarhus 1900:«Men den, der sysler med Folkeoverleveringen véd meget vel, at man, særlig de gode Fortællere, netop har haft en udpræget Lyst til at gøre den Slags Historier individuelle, omspændende saa lille et Omraade som muligt, og fæste dem saa stærkt, som det stod til Fortællerens Raadighed, til enkelte bestemte Personer og Steder. Det er alene for at gøre Tilhørerne mere interesserede...«. Om stedsangivelse samt mundtlig og skriftlig fortællestil, se iøvrigt Else Marie Kofod: Evald Tang Kristensens syn på folkeminderne. Kbh. 1984.

blev ryddede væk, da Gaarden blev bygget. Der og i Lavningerne vest og nord for Gaarden havde Ellefolkene som sagt regeret, og de hævnede sig haardt overfor de Folk, der kom til at bebo Gaarden.

I Hoveritiden laa Gaarden inde vestligst i Byen og var festet af en Esper Klemmensen, der var periodisk Sindsyg. Normal var han fredsommelig og dygtig, men naar han med Maaneders eller Halvaars Mellemrum fik sine Anfald, var han rasende og vilde gøre Ondt. »Det var da Herremandens Sag at tage sig af Ham«, og han blev da ført til Ørslevkloster og sat ind i »Daarekisten«: en aflang sammen[.?.] Fjælekasse med en Glug i den ene Ende. Der fik han saa Lov at være til han blev normal igen.

Esper Klemmensen købte tilsidst Gaarden og blev »Selvejerbonde«, og en Datter af ham blev gift med en Niels Poulsen, der ligeledes var fra Hald. Disse fik Gaarden, der nu blev flyttet ud, og der blev kun et Boelsted tilbage paa den gamle Plads.

Niels Poulsen var ikke altid god ved sin Svigerfader og denne klagede da sin Nød til Naboen Esper Bak (det var meddeleren Jens Olesens Bedstefader). Esper Bak raadede Esper Klemmensen til at gaa med en lille Hammer hos sig, saa han kunde give Niels Poulsen et »Pik« i Panden, naar han vilde slaa, og saa en skønne Dag kommer Niels Poulsens Kone løbende ned til Esper Bak og raaber: »Jesper har slaaet Niels i Panden med en Hammer, saa Blodet rander af ham«!

E.B. gik til Aastedet; helt galt var det ikke; men Esper vilde ikke gaa til Bekendelse, dog sagde han senere til E.B. en Gang, de var ene sammen: »Det hjalp nu aligevel paa æ Svend«.

Af Niels Poulsens Børn var nogle baade legemlige og aandelige Stakler, ja et par Stykker kunde kun give nogle uartikulerede Lyde. Disse ansaas for rene »Skiftinge«.

Niels Poulsen var selv en stærk Mand. Han blev 102 Aar gammel.

En Søn, Peder Nielsen, fejlede intet. Han giftede sig med en Pige fra Lundø. Hun havde en Broder, der var helt aandssvag men[.?.], saa han kunde »gaa og tørre sig selv«.

Peder Nielsen arvede Gaarden. Han havde 6 Børn, hvoraf to Sønner, Peder og Jakob, var underlig smaa med store Hoveder og ligesom sammentrykket Krop og »hverken kloge eller gale«. Af disse lever Peder endnu.

Der var to Piger, hvoraf den ene var særlig smuk. En Søn er Lærer[.?.], og en anden Søn, Mathis Pedersen arvede Gaarden, og han beklæder endnu Stillingen som Sognefoged.

Mathis Pedersen blev Fader til 9 Børn, hvoraf tre var Stakler men med god Forstand. Af disse døde Pigerne Johanne og Martha i 9-10 Aarsalderen. Sønnen Marius var meget fingernem, men fuldstændig ude af Stand til at gaa, saa han blev baaret omkring eller kørt i en almindelig Barnevogn, ganske lille af Vekst, som han var. Saaledes transporteredes han blandt andet til Kirke og blev baaren ind. Naar han løftedes op, hang Benene som en Karklud. Han var et Par Maaneder i Skomagerlære hos Skomager Hededel i Viborg. Der lejedes et Værelse i Nærheden af Skomageren, og i dette Værelse flyttede Moderen ind med Marius og bar ham hver Dag hen til Skomageren.

Han sad senere hjemme paa et Bord og med en lavbenet Skammel foran sig. Denne Skammel brugte han som Bord, og trods det, at han næppe kunde holde Hovedet oprejst, og at »Fingrene var som Halmstraa« kunde han dog lave ikke saa lidt. Han er nu død.

Der blev søgt Raad for disse Børn baade hos Læger og »kloge Folk« men intet hjalp.

En af Mathis Pedersens Sønner, Evald, har nu Gaarden. Han er gift, men der er endnu ikke Børn i dette Ægteskab.

Alle disse defekte Børn skal altsaa efter den gamle Folketro skyldes Ellefolkene, der har hævnnet sig for den Forstyrrelse, de blev udsat for, ved at Kragelund blev lagt paa deres Enemærker.»²⁰

20 DFS 1906/23: 1694. Trine Mortensen, Bostrup og Jens Olesen, Hald. 1915.

Beretningen er interessant, fordi den dækker hele 1800-tallet og fordi den viser, hvordan man begyndte at behandle de syge anderledes, sideløbende med at man erkendte, at der var tale om en sygdom. I begyndelsen af århundredet hører vi om dårekisten. I dette tilfælde beskrives den måde, den syge blev behandlet på, som rimelig human. I andre beretninger er der eksempler på langt værre behandling, der ud fra filosofien om at jo værre man behandlede »skiftingen«, jo større chancer var der for at bjergkonen eller ellekonen ville komme og bytte børnene om igen. I slutningen af århundredet gør moderen til det syge barn en stor indsats for at dets liv i det mindste får én eller anden berettigelse.

At der i dette tilfælde er tale om en sandfærdig beretning fremgår af en note til optegnelsen: »Folkemindesamlingen bedes være meget diskret overfor denne Meddelelse for Familiens Skyld«! Ydermere er der vedlagt et fotografi som dokumentation.

I nogle sagn sker det, at børnene bliver byttet tilbage, ligesom det er tilfældet i August Bournonvilles ballet »Et folkesagn«. Her opdager man heldigvis, at den umulige, uregerlige og drillesyge frøken er et forbyttet troldebarn, og at den blide og søde pige inde i højen er den rigtige frøken.

Bournonville har lånt motivet fra folketraditionen om skiftingene, men i sin kunstneriske bearbejdelse tilpasser han det i forhold til borgerskabets normer for, hvordan en ung dannet pige skulle opføre sig for at være »normal«. Og hun skulle absolut ikke have et temperament som troldebarnets, hun skulle være i stand til at kontrollere sine følelser og i det hele taget være tilbageholdende og diskret og opføre sig som den rigtige unge frøken gør.

En historie kan fortælles på mange måder, Bournonville har fortalt sin historie, så den appellerede til de, der så balletforestillingen i midten af 1800-tallet. Netop fordi vi hver især vælger at fortælle en historie, så den har en mening for os selv og de mennesker, vi fortæller den til, vil den altid tilpasse sig den tid, den lever i. Det gælder også for sagnene, som derfor kan bruges til at sige noget om skiftende tiders holdninger og normer, sådan som de historier, der igennem over 100 år er blevet fortalt om skiftingene, netop er udtryk for.

Den faldende syge

Af Charlotte S. H. Jensen

Det er måske lidt af en tilsnigelse at kalde epilepsi for »et skjult« eller »usynligt handicap«. Det gælder i hvert fald kun for den epilepsiramte, hvis medicinering har bragt anfaldene under kontrol, eller den patient, der kan »nøjes« med anfald i form af absencer eller lignende. De voldsomme krampeanfald, som mange traditionelt forbinder med lidelsen, er alt andet end usynlige, og det er da også navnlig disse, der har optaget den folkelige forestillingsverden.

Lidelsen betegnes i fortiden ved flere forskellige navne. Dog kaldes den forholdsvis sjældent ved den nu almindeligt anvendte medicinske term, epilepsi. Hyppigere anvendte navne er »Ligfald«, »Slag« eller »Slagtilfælde«, der dog også i visse tilfælde anvendes som synonym for apopleksi. I nogle tilfælde tales der blot om »Krampe«. I det sidste tilfælde kan det være svært at afgøre, hvorvidt der er tale om epilepsi eller om helt almindelige muskelkramper. Det sidste er sandsynligvis tilfældet i mange af de situationer, hvor der som middel nævnes en krampeknude.

En krampeknude er et stykke garn, som regel uldgarn, der skal bindes om arm eller ben. Garnet bindes om det sted, hvor muskelkramperne viser sig. Denne fremgangsmåde beskrives fx således: *»En gang havde jeg en slem Krampe i mit ene Ben, og vores svenske Kokkepige sagde: Jeg skal binde Frøkenen en Krampeknude. Og paa et stykke hvidt Uldgarn bandt hun en del Knuder med forskellig afstand og bandt det under mit Knæ, mens hun sagde noget«*¹ Knuden kan dog også ses anvendt i tilfælde, hvor der ikke er tvivl om, at der er tale om egentlige krampeanfald.

1 DFS 1906/23-593

Lidelsens årsager

De årsager til epilepsi, som nævnes i optegnelserne, er typisk, at den syges mor under svangerskabet har været deltager i en situation, som har påvirket det ufødte barn. At en gravid kvindes oplevelser og gerninger kan sætte sig spor hos fosteret er en hyppigt forekommende tanke. Et typisk eksempel er fx den udbredte tanke om, at en gravid kvinde, som forskrækkes, påfører det ufødte barn et modermærke. I sin form vil modermærket ifølge denne trosforestilling minde om dét, der har været årsag til forskrækkelsen. En lignende grundtanke ligger i advarslen imod at gå over et hareleje – gør den gravide dette, vil hendes barn få hareskår.

Som årsag til epilepsi nævnes i reglen voldsomme begivenheder. Ofte hændelser, som har relation til slagtning, fx: »*En frugtsommelig Kvinde må ikke tage mod Blod fra en Gris, thi da vil det Barn hun kommer til at føde, komme til at lide af Ligfald*«².

Lidelsen behøvede ikke at vise sig straks efter fødslen, men kunne ligge latent i mange år og vente på at bryde ud. I en optegnelse fra Ullerslev nævnes således, at en kvinde havde »*taget blod*« af et slagtet dyr, selvom hun var tre måneder henne. Hun fødte siden en pige, og da datteren var 12 år »*fik hun Ligfald*«³. En meddelelse fra Øksendrup nævner, at det farlige er, at »*se Grisen dø*«, hvorimod blodet kun vil give barnet »*Leverpletter*« i ansigtet, hvis den gravide er så uheldig, at det sprøjter op på hende.

Samme meddelelse nævner også, at en ung pige aldrig måtte gå først over et »*Gulv, hvor Slagtegrisen eller Sulet*« havde ligget. Havde man en gammel kone i gården, skulle hun helst tage turen først, »*for at intet skulle skade Pigen, man kunde jo aldrig vide, om hun var gravid*«⁴. Hvad der helt præcist kunne ske med pigen eller evt. hendes barn oplyses dog ikke.

Hvad er baggrunden for tanken om, at medvirken ved slagtninger, at se slagtninger eller komme i forbindelse med et slagtet dyr, kan give epilepsi? Grunden skal findes i sympatimagiske forestillinger.

2 DFS 1906/23 – 333

3 DFS 1906/23 – 1114

4 DFS 1906/23-1097

En optegnelse, som stammer fra Sverige, men findes i Dansk Folkemindesamling, anskueliggør den bagvedliggende grundtanke ganske glimrende. Her er det slagtning af høns, der advares imod: »*Om en hafvande qvinna går öfver (förbi) der de har slaktat höns och se djuret ännu rycka och flaxa, så får barnet en mycket farlig sjukdom; det får krampryckningar och flaxningar alldeles som det samma djur – om det är en tupp eller höna – hade, som modern såg*«. ⁵

Tanken er ganske tydeligt, at det er synet af det døende dyrs krampetrækninger, der vil påvirke det ufødte barn og bevirke lidelsen. Dette indtryk stemmer godt overens med svensk materiale. I en opgørelse over 99 svenske optegnelser, som omtaler årsager til epilepsi, angives oplevelse af slagtning, henrettelse, at passere en grav eller overvære et epileptisk anfald at være årsag til sygdommen i over halvdelen (53) af optegnelserne. ⁶ Andre årsager var fx at moderen var blevet skøgeset, havde set nedskæring af stof fra en væv m.m. At der var tale om et problem, som var opstået allerede i fosterstadiet, var langt den hyppigste antagelse. Kun i 17 tilfælde fandt de svenske meddelere, at den epilepsiramte selv kunne være årsag til sygdommen, eller at denne var opstået som følge af en forskrækkelse, som den syge selv havde oplevet. At lidelsen kunne være påtryllet nævnes tilsyneladende ikke.

En enkelt optegnelse i Dansk Folkemindesamling nævner derimod eksplicit forhekselse som årsag til krampeanfald- eller rettere: optegnelsen omtaler en forhekselse, der ligner krampe.

Optegnelsen er speciel, idet det er patienten selv, en mand født ca. 1845, der beretter, og i øvrigt synes enig i diagnosen. »*I min Drengetid var der endda mange mennesker forhekset. Som Dreng var jeg nær død af Krampe, det var nogle forfærdelige slemme Anfald jeg fik, og det var altid om Natten, det var saa slemt. Hekseri kunde jo ingen Doktor give Raad for, enhver troede jo da, at jeg var forhekset, saa gik min Moder hen til Trine Jordemoder i Ørre og sagde, hun kunde da vel ikke hjælpe hende, hendes søn var saa forhekset, at det lignede forfærdelig Krampe, og Froden stod ud af Næse og Mund paa ham.*

5 DFS 1904/29-7245

6 Carl-Herman Tillhagen: Folklig Läkekonst, Stockholm, 1958. p 195

Jo saamænd kan jeg give Raad hvis du bare vil gøre, hvad jeg siger og endelig gøre det stiltiende, for hvis du eller Drengen taler, saa gør det ingen Nytte. Ja. Sagde Moder, jeg kan tie og gøre, hvad det skal være, bare du kan fri min søn fra det forfærdelige, der er hekset paa ham. Hør nu godt efter, sagde Trine Jordemoder, du skal tage noget blaat garn og lægge det 4 Lag og slaa 4 Krampeknuder derpaa og binde det om Drengens Hals, den forreste Knude skal sidde lige paa Struben, jeg skal lære dig at slaa de Knuder, men husk du maa ej sige et Ord mens Knuderne slaas, heller ikke mens du binder det om Drengens Hals. Moder fortalte mig saa, hvad der skulde gøres hver Aften, det var kun i Sengen, jeg havde Krampe, og kun om Natten jeg skulde have det blaa Garn om Halsen, og blaat skulde det være, ellers hjalp det ikke, jeg glemmer aldrig, hvor betaget jeg var den første Nat over, at blaat Garn kunde hjælpe for Hekseri og Krampe, det hjalp ej alene den første Nat, men der gik 8 Dage, og jeg fik stadig ingen Krampe, og der gik Maaneder og Aar og jeg var fri for det forfærdelige, men aldrig turde jeg gaa i Seng uden at faa det blaa Garn med Hekseknuderne om Halsen, og jeg bruger det da forresten endnu, men nu har jeg opdaget, at hvidt Garn gør akkurat samme Nytte, men sikkert er det, jeg var død som Dreng, hvis det blaa Garn ikke havde reddet mit Liv«. ⁷

Midler og metoder mod epilepsi og krampe

Folketroen og etnomedicinen har naturligt nok også koncentreret sig om, hvordan man kunne komme lidelsen til livs. Den ovenfor refererede magiske metode, krampeknuden, er blot én ud af mange forskellige muligheder. De midler og metoder, der opregnes i de forskellige meddelelser kan inddeles i tre hovedgrupper. De, der baserer sig på forskellige medikamenter med et vist medicinsk præg, og de, der er magiske. En mellemgruppe udgøres af råd, der nok rummer indtagelse af forskellige præparater, men som også har et vist præg af magi. Enten i den måde, som medikamentet er sammenstillet på, eller i de forholdsregler, der opstilles omkring dets indtagelse.

7 DFS 1906/23-2485

Et rent medikamentelt middel omtales i følgende optegnelse, foretaget i 1935 »*Et forebyggende Middel for Krampe er, at der tages og skræbes noget af en Hjortetak. Det skræbede Pulver tages i Mælk. Den som bruger Midlet, vil ingen Sinde faa Krampe*«. ⁸

Et andet råd var at blande mælken op med pulveriseret navlestreng: »*Et nyfødt barns Navlestreng tages, naar den falder af, og hængemmes ophængt i Skorstenen i Navlebindet. Før, da der var aabne Ildsteder, da blev Navlebindet med Navlestrengen bundet til Sodstangen i Skorstenen, senere da Komfurerne kom i Brug da blev det lagt op i Skorstenen paa et Sted, hvor der var en fremstaaende Kant. Var der nu et Menneske, der fik et Krampeanfald, saa blev Navlestrengen taget og stødt til et fint Pulver. Pulveret blev delt i tre Dele og tre Dage i træk skulle der saa tages en portion stødt Navlestreng i Mælk, og saa var det Menneske ikke mere udsat for at faa Krampe*«. ⁹

To andre optegnelser omtaler det samme middel, men angiver eksplicit, at det skal bruges, hvis det er barnet selv, som får krampe¹⁰. »Krampe« behøver i dette tilfælde ikke at være epilepsi, men kan måske tolkes som fx feberkramper eller lignende, der også kan ramme spædbørn i dag.

At gemme navlestrengene fra nyfødte børn har været brugt helt tilbage i 1600-tallet og endda i de højeste kredse. På Rosenborg Slot findes en samling tørrede navlestrengene fra kongelige børn opbevaret dels i små papirspakker og dels i fornemme sølvdåser, udfærdiget særligt til formålet og forsynet med inskription, der angiver, hvis navlestreng, der befinder sig i æsken.

Hvorvidt de kongelige navlestrengene er opbevaret specifikt for at kunne fremstille middel mod epilepsi eller krampe kan ikke afgøres,

8 DFS 1906/23-3341

9 DFS 1906/23-3312 midlet omtales også i DFS 1906/23-2488

10 DFS 1906/23-1653 og 1906/23-2327. Sidstnævnte meddeler, Ane Pedersen fra Herning * ca. 1859, gav i meddelelsen udtryk for bekymring for, hvorvidt de unge koner og jordemødre i hendes samtid – 1927 – nu også sørgede for at huske, at få gemt navlestrengen, da dette var det eneste, som kunne hjælpe, hvis børnene fik krampe.

men umuligt er det naturligvis ikke.

Blandingsmidler, med langt flere ingredienser kan også forekomme. Ved et tilfælde er en privat opskriftsbog med forskellige husråd og opskrifter bevaret i Kattrup godsarkiv på Landsarkivet for Sjælland. Her findes råd for mangt og meget, også for »den Falden Siuge«. Der er tale om en anti-epileptisk drik, hvortil ingredienserne er »Slag Vand, Svale unge Vand, lilie Comval Vand, frisk bebergiede, (?) Mispel, Peone Kierner, berensteen Olie, brent hiorte Tak«. ¹¹ (Flere af disse ingredienser nævnes i ældre medicinsk litteratur som antiepileptika¹²). »Dette ovenskrevne skal kjøbes paa Apothecket det 9de Slags skal mand self skaffe sig, som er Hovedpanden af en Tyr deraf skal mand have et Stykke saa stort som et 2mkr Stykke støde dem smaa og blande den i Drikken til de 8 Slags«. Denne drik skulle deles i to portioner. Medicinen måtte ikke gives til den syge med det samme, men først under et anfald »naar hand segner aller stærkist«. Man skulle da med magt tvinge hans mund åben og holde tungen nede med den flade ende af en ske eller en flad pind, og hælde drikken ind lidt efter lidt. I opskriften betones det vigtige i at passe på, og give den syge tid til at synke, for at undgå kvælning.

Efter at havde fået drikken, fik patienten påbud om at hvile og faste i tolv timer. Herefter skulle der serveres vandgrød sammen med resten af drikken, og den tilbageværende portion blev atter delt i to. De sidste to portioner skulle drikkes de to næstfølgende morgener, »før Dag«, og følges af 9-6 timers faste.

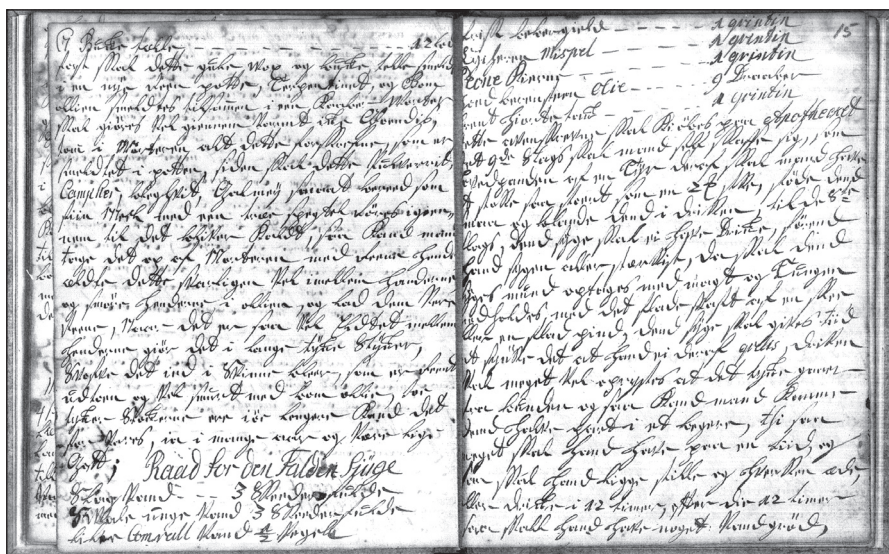
Når fasteperioden var overstået, fulgte en periode på ét år med streng diæt. Den syge skulle »holde Maade med sin Mad« – som bestod af suppe, vandgrød med godt smør samt »al god Fordøielig Mad«. Fra

11 LAK: Kattrup Gods, Opskriftsbøger, u.å.

12 Fx nævner Christiern Pedersen både stødt hjortetak og »pion«, der anbefales både som kerner og rødder, både indvortes og til at hænge om halsen. Lægebogen indeholder i øvrigt en lang række blandingsmidler, hvor både animalske og vegetabiliske ingredienser indgår. Christiern Pedersens Læsebog, 1533, facsimileudg. v. Poul Hauberg, Kbh. 1933.

den sidste kategori var en lang række spiser udelukket; mælkemad, mælk i almindelighed, ost, flæsk, gåsekød, salt og røget kød, salt fisk og sild, hård og tør fisk samt alle slags frugt. Det gjaldt desuden om ikke at blive »harm eller vred eller forvildet«. I et år måtte patienten desuden »afskye Drukkenskab«, men kunne så også gøre sig håb om helbredelse. Opskriftsskriveren havde noteret, at en person, »D.M.L«, havde benyttet rådet med held, og at »mange hundrede« var blevet hjulpet.

Interessant ved denne opskrift er naturligvis de forskellige ingredienser, hvis baggrund og ælde i epilepsibehandlingen ikke skal udredes her. Men interessant er også de anbefalinger, som gives for patientens videre liv. At leve roligt og fornuftigt, uden sindsbevægelser og overdrevent alkoholforbrug, er et råd, som også nutidens patienter kan møde. Navnlig i situationer, hvor anfaldene er svære at kontrollere. Opmærksomhed omkring kostens betydning er også fortsat en faktor i behandling og forståelse af epilepsi. I den seneste tid gennem brug af den ketogene diæt, som er karakteriseret gennem særlig højt fedtindhold.

Opskriften fra Katstrup

En mere magisk præget behandlingskombination findes i en meddelelse fra 1845: »Man skal tage Hovedpanden af en Karl, som enten har været hængt eller steilet. Kødets skal være slet afraadnet af Hovedpanden imens den har Vejret enten i Galgen el. paa Steilen. Hug samme pande tværs over lige for Øjnene, læg sammes øverste Part over en Rist, sæt denne over en sagte Ild og lad denne sagtelig steges, til der kommer meget gult Fedt igennem hende. Vend den saa over paa den anden Side, og lad hende som før sagtelig steges, til Fedtet gaar ind igen og hun bliver tør og (mør?)stegt. Stød hende saa ganske smaat, og læg 3de Pion Korn og ligeledes Stød, tag saa siden et Qvintes af samme Pandes Pulver og de 3 Pion Korn, og kom det i to til tre skefulde Lavendelvand, og rør det godt omkring, giv det saa den Syge det 2 eller 3 Morgener fastende, eller imod Sygefalldende, naar de vil komme og saa skal den Syge vare sig, at han ikke gaar over nogen onde eller farlige Broer, stiger eller kryber højt op, hvoraf han eller hun kunne snarlig forfærdes eller forskrækkes. Dette Raad har hjulpet mange, og de som ypperlig sig have været (?), men man maa agte, at naar Vædderens Tegn er, da skal dette Raad ikke bruges, man maa ikke give den Syge deraf, men tage dennes Skjorte eller Særk (naar Lidelsen er der) af hans el hendes Krop og opbrænde den til fulde Aske i Sønnens den Helligedes Navn«¹³

Opskriften er en folkelig variant af et middel, der tilskrives Tycho Brahe, og som første gang nævnes 1640. I Tychos variant er der ikke tale om at gå over »onde broer«, men at holde sig inde i 14 dage, og ikke gå over hverken broer eller rindende vand, hvilket jo giver begrænset aktionsradius, og dermed større mulighed for et roligt liv. Desuden skulle patienten undlade at råbe og skrike. Dvs. oprindeligt råd, der ligger stærkt på linje med Kattrup-opskriften.¹⁴

13 DFS 1906/23-294. Dette er en folkelig variant af en kur mod epilepsi, som tilskrives Tycho Brahe.

14 Midlet omtales i et Haandskrift af Børge Jansen fra 1640 (Rostgaard Saml. 36. 8 ° p. 62-64.). Opskriften lyder i denne variant »Rp. Hierneseschallen Aff Itt Mennische, som enten er hengt eller stieglett, der Alldrig er kommen i Iorden, Men er tørket Imod Sollen, Leg den paa En heed steen eller Mod En Sagter Kuell Ild och vendt den offte omkring, At hun bliffuer tør oc Mør, och stød den sma till

Et andet renæssancemedikament, som måske kan genfindes i folkelig forklædning, er det berømte middel theriak¹⁵, der angiveligt kunne helbrede næsten hvad som helst, og bestod af en lang række forskellige ingredienser. I nogle varianter bl.a. stødt mumie. Brug af »ægte mumie« er nævnt i en optegnelse efter husmand og tømrer Niels Nielsen i Fårevejle. Han kunne berette om en lokal kvinde,

puluer, du skalt och haffue goed Agt der paa, At hun Icke bliffuer formeget brendt, dog skall Mand Agte, Att All fugtighed bliffuer der aff vdtørket formedellst heden, Tag saa 3 Quintin aff hierneschallen, Nie sorte pionne Korne, stød dem smaa I En Morter, Jo lenger du støder det, Joe beder det bliffuer, Skifft det saa, vdj trende papir, vdj huert lige Megit, saa der kommer vdj huert papir 3 Pione Korner och j quintin hierneschalle. Och giff det Mennische, der sygen haffuer, 3 dage effter huer Andre alle Morgener fastendis jt papir fulld af samme puluer paa den tid (hoc non semper potest observari), som Sygen La vendell Vand, och Lad hannem siden Alle 8 dage der Effter hand holde sig Inde i 14 dage och hos eller Offuer intet Rindendis vand gaae Eller broer, Icke heller Robe Eller Skrige. Och schall denne lægedom Icke giffuis Nogen i Ny Maane Icke heller, Naar det tegen vederen Regierer« (citeret efter Poul Hauberg: Tycho Brahes Opskrifter paa Lægemedler i Dansk Tidsskrift for Farmaci 1926/27, gengivet i fuldtekst på www.rundetaarn.dk)

- 15 Theriak nævnes fx som et afflere midler mod den »fallende sot« i Hans Christensen Bartskaers »En liden Bog om Allehaande Sygdomme« fra 1596. Her angives theriak i vin, kogt med bævergejl som middel imod epilepsi, der »stammer fra maven«. I overensstemmelse med tidens væskelære mente han, at den helt konkrete årsag til epilepsi var kulde og overflødig væske i hjernen, som gjorde årerne slimede og »ækle«. Der kunne dog også være dén forklaring, at sygdommen stammede fra andre lidelser, der kom fra »ildelugtende vinde«, »stank og anden os«, som var gået ind i hjernen. Men ellers fandtes epilepsi i tre former. En variant, der stammede fra hjernen, og som gav patienten fråde om munden under anfald. En anden type af sygdommen stammede fra maven, og denne ytrede sig ved, at patienten spyttede og brækkede sig mens kramperne stod på. Den sidste form stammede fra blæren, og kunne kendes på, at den syge »bepissede« sig i forbindelse med anfaldene. Hans Christensen Bartskaer »En liden Bog om Allehaande Sygdomme«, genudg. v. Jørgen Ladefoged, Wormianum 2002, p. 68.

»Ole Olsens Kone« i Fårevejle, at »Denne Kone gik engang ned i Gravkælderen under Faarevejle kirke, og tog en Finger af én af de gamle Mumier, denne Finger ristede hun på Panden, maleden den i Mel og kom den i en Pandekage til sin Mand, som Middel mod Kampe og Ligfald, som han led af, det skulde forebygge, at han ikke skulde ligge og omkomme og dø ude paa Marken. (Han omkom ved Drukning i en dyb Grøft)«¹⁶

Husmand Ole Olsen i Fårevejle døde ganske rigtigt ved at drukne i en grøft, og han havde uden tvivl epilepsi. Hændelsen fandt sted 18/5 1846, da Ole var 60 år, og fulgtes af et fogedforhør, der skulle fastslå, hvorvidt der var tale om selvmord. Konklusionen blev, at Ole sandsynligvis havde fået et anfald, og var faldet så uheldigt, at han var druknet i grøften.¹⁷ Det er i dag forholdsvis sjældent, at personer med epilepsi omkommer i forbindelse med anfald, men risikoen er til stede.¹⁸

16 DFS 1906/23-339. Meddelelsen berettede desuden om samme kvinde, at hun var krøbet igennem en horseham for at opnå smertefrie fødsler.

17 Fogedprotokollen fra Dragsholm birk indeholder forhør i anledning af dødsfaldet, optaget 19/5 1846. heraf fremgår, at Ole havde lidt af epilepsi »de sidste 30 Aar«. Hans Enke, Bodil Marie Pedersdatter, forklarede, at de havde været gift i 43 år, og havde tre børn sammen. Oles anfald var meget voldsomme, og han kunne få op til flere om dagen. Anfaldene kom uden varsel og uden at parret kunne »opdage«, hvad der forårsagede dem. Så sent som søndag den 17. havde han fået anfald, da de var gået i seng. Det kunne også ske midt i arbejdet, og Bodil Marie kunne fx berette om en gang, da Ole havde fået et anfald men han var i gang med noget tækkearbejde. Han havde da ligget på ryggen med hovedet nedad, men var heldigvis blevet hængende med benene i stigen. (LAK: Dragsholm Birk, fogedprotokol 1846... p.131 ff.

18 I dag anslås det, at ca. 12 patienter omkommer i forbindelse med anfald pr. år. Det er ca. 1% af de omkring 12.500 patienter, der ikke kan gøres anfaldsfrie. (www.epilepsiforeningen.dk)

Et middel af samme type, pulveriseret dødningeben nævnes i en optegnelse fra Herning-egnen¹⁹ og her angives eksplicit, at det kunne bruges til både børn og voksne.

Magiske midler

Det er ikke alle de midler, der nævnes, som har karakter af medikament. En række mere eller mindre magiske råd omtales også, fx at drikke blod af nyslagtede dyr: »... *to haner blev slagtede og nedgravede på Kirkegaarden, naar blodet af dem var drukket som Middel mod ovennævnte Sygdom*«²⁰ optegnelse fra 1903. Et middel som dette, hænger udmærket sammen med tanker om, at synet af slagtede dyrs døds kamp kan have forårsaget lidelsen. Den magi, der er i det døende dyrs blod ophæver den lidelse, der tidligere er skabt i en lignende situation.

At forsøge at få en patient til at indtage dyreblood kunne imidlertid også give bagslag. En optegnelse fra Saunte beretter om en hændelse, hvor en pige, som ofte fik krampe, skulle behandles med blod fra en hundehvalp rørt op i mælk eller vand. »...*men Tøsen vilde ikke have det; saa vilde de tvinge det i hende, men saa faar hun netop det Krampeanfald, som Kuren skulde afværge*«²¹ Beretningen lyder troværdig, idet et anfald godt kan fremprovokeres af en stresset og ubehagelig situation.

Der er også ganske få optegnelser, som nævner mere almene, magiske foranstaltninger. Fx denne fra Stiglund, foretaget 1943: »*Var der et Menneske, der havde at lide under Krampetilfælde; saa kunde en saadan vinde Helbred ved at gøre følgende: Det skulde af Jern smedes en Ring Langfredag før at Solen stod op, denne Ring skulde saa bæres paa Højre Haands Langemand. Blev det gjort saadan, kom den, der brugte dette Raad aldrig mere ud for at faa Krampe*«²² Her er ingen direkte, indholdsmæssig sammenhæng mellem lidelsen og

19 DFS 1906/23-2480

20 DFS 1906/30-1114

21 DFS 1906/23-13

22 DFS 1906/43-3371

kuren, der i stedet baserer sig på de mere almene forestillinger. I det konkrete tilfælde om særlige tidspunkter og dage, samt disses magiske kraft. En metode af lignende, mere almen type, nemlig at sove i en nykasted grav, nævnes i to tilfælde, fx følgende: »*Niels Andersens Plejedatter Stine, skulde sove i en nyopkastet Grav. Hun havde Krampe: fik aldrig Krampe siden. Inger Marie (i Yderby) gjorde det samme, men kom sig ikke.*«²³ Her gennemgår den krampelidende Stine en symbolsk genfødsel med det formål at ryste sygdommen af sig.²⁴

En opfattelse, som epilepsiramte tidligere har måttet kæmpe med var, at deres lidelse smittede. Denne forestilling nævnes i to optegnelser som vejen til helbredelse. Tanken er her, at sygdommen så at sige har sit eget liv og kan springe fra en levende organisme til en anden. Kunststykket er da at »smitte« lidelsen fra sig. En optegnelse fra Sønderjylland formulerer det således: »*Det Barn, der lider af Krampeanfald, kan blive helbredet ved, at en Hund ligger sammen med Barnet i én og samme Seng. Krampen overføres da fra Barnet til Hunden, saa den faar Krampe, og naar Hunden saa dør ved et Krampeanfald, da er Barnet rask.*«²⁵ Samme tanke ses i en optegnelse fra Lysholm, hvor det refereres, at den fråde, som afgives under anfaldet skal opsamles. Tanken er øjensynligt, at dette indeholder en form for smittestof, eftersom det skal gives til »*en Kat eller et andet Dyr*«²⁶, der så i stedet vil pådrage sig sygdommen.

Det middel, der omtales allerhyppigst, er dog frisk blod fra en halshugget forbryder, som nævnes i en lang række optegnelser ²⁷. Fremgangsmåden kan illustreres med følgende citat fra Frederiksborg Amts Avis, 1878: »*Det har været en meget almindelig Tro, at hvis et Menneske, der led af 'Slag' eller 'fallende Syge', kunde faae Blodet af en henrettet Misdæder, straks efter at han var død, da vilde*

23 DFS 1906/23-332 nævnes også i DFS 1906/30 IG/ 2401

24 DFS 1906/30-IG-2401

25 DFS 1906/23-3341

26 DFS 1906/30-3246

27 1906/23-843, DFS 1906/24-2354, DFS 1906/23-244, DFS 1906/23-13, DFS 1906/23-3224, mfl.

det – det især Kvinder – hjælpe hende. Da Ole Kollerød blev henrettet paa Kløvermarksvej paa Amager, mødte to Kvinder med en Kop og opfangede Blodet, hvorpaa de løb tre Gange 'avet om' Skafottet med den syge kvinde imellem sig, hvorpaa hun maatte drikke blodet. Saaledes fortæller man, da Anders Sjøllønder November 1882 blev henrettet paa Laaland gjentog omtrent det samme sig: Manden der mødte med en Kop for at faa lidt Blod til sin syge hustru, blev afvist af Skarpretteren, men fik nok, siger man i Hurlumhejen lidt...²⁸.

39

Kjendte er mig fortalt af Hørd. Børner
Kjeld Nielsen, Børnervej 10, 1889.

1. 1889

2) Varulve og Slæder disse fremkom paa den Maade at unge Tjers Klæde
den nysne af og løb saa igennem en Kasseham – formentlig efter
byrden naar Stellet var færdig – i Tjersens Tæppe. Formålet var
at de saa kunne finde Andetstid, hvis den første Stille var en
Dreng blev det en Varulv, men en Tjers blev en Slæde.

3) Der er et Sagn om at der var tre unge Tjers der havde skillet an
derstid at foretage sig dette, der kom da en ung Karl ridende
forbi, den ene af Tjernerne var hans Hæst, den anden hans Sæde,
den tredje en ham selv kommande Tjers, hans Hæst var
kom med igennem, men for Søderen skulde igennem da
hegyrde han Hæstet med. Søderen blev da saa rasende
og havde en saadan stor Magt saa hvis han ikke havde
været ridende da havde han dræbt ham.

4) Der fortælles om gl. Ole Oleus Høne (f. 1800 Møllestr. 30 Børnervej)
at hun ogsaa havde haft med saadant at gøre for hvem fælle en
gang et Barn da hun gik hjem fra Malkning, og kom borte
hjem med Barnet i et Tørklæde og Malketøllen paa Halsen.

5) Denne Høne gik ungum ned i Græskibet en anden Børnervej
Kierde og tog en Finger af en af de gamle Høner, den var Finger
vidt som hansen paa Tandem, maadte den i Mid og kom den i en
Pindstikke til sin Mand som Middel mod Kramppe og Lufthæde
saa han lod af det skulde forebygge at han ikke skulde
ligge, og ankomme og dø med paa Markem.
(Han ankom med Drukning i en dybt Grift.)

Gengivelse af en af de omtalte optegnelser til Dansk Folkeminde Samling.

At midlet er blevet anvendt i praksis, er der mange belæg for, bl.a. forskellige øjenvidneskildinger, hvoraf den mest berømte måske er H.C. Andersens. Han beskriver en 3-dobbelt henrettelse, som fandt sted i 1825, på Kanehøj i nærheden af Skelskør. En ung pige, hendes kæreste (som hun ikke måtte få) og en tjenestekarl, der havde hjulpet parret med at myrde pigens far, skulle alle henrettes. Andersen havde kørt af sted hele natten, for at overvære begivenheden sammen med de andre elever fra øverste klasse i Slagelse skole. Rektor havde givet dem fri, og hændelsen gjorde stærkt indtryk på den følsomme unge mand, der blandt andet beskriver, hvordan han *»saae der en stakkels Syg, hvis overtroiske Forældre, for at han kunde helbredes for Slag, lod ham drikke en Skaal af de Henrettedes Blod, og saa løb de afsted med ham i vild Flugt, til han sank til Jorden«*.²⁹

Det helt konkrete forløb kan variere lidt. I reglen fremgår det, at den syge skal løbes, efter at blodet er drukket. Som formål med løbet nævnes i et tilfælde, at *»saa mange Agre de kommer over, inden den Henrettedes Legeme er koldt, saa mange Aar skal Sygdommen blive borte«*.³⁰ I et tilfælde nævnes, at potten, hvoraf blodet er drukket, bliver slået i stykker på den henrettedes hovede.³¹

En ægte 1800-tals epileptiker

De refererede optegnelser giver et ret voldsomt indtryk af epilepsiramte, der placeres i grave og tvinges til at drikke menneskeblod. Men var dét virkelig sådan? Det er naturligvis svært af afgøre, hvor-

29 H.C. Andersen, »Mit livs Eventyr« kap. 3.

30 DFS 1906/30-IG-2401

31 Dette nævnes af J C Tode, som i »Sundhedstidende« 5/8 1778 beskriver et konkret tilfælde af denne praksis, som han absolut ikke bryder sig om: *»I denne oplyste Tidsalder, i vort retsindige Kiøbenhavn er den gemeene Mand en Træl af de blindeste Fordomme. For nogle Dage, da en Morder blev rettet, saa man med Gysen og Væmmelse at et Menneske, formodentligen for at befries af Slag, opfangede det udstømmende varme Blod i en potte, drak det uden Modbydelighed, slog potten paa det afhuggede Hoved itu og rendte af sted«*.

dan fortidens »mainstream-epileptiker« kan have haft det, men et lejlighedsfund i Helsingørs politiprotokol kan alligevel give et lille indblik.

Den 4. marts 1836 kom den tyve-årige Engelbrecht til politikammeret i Helsingør for at forklare om sin epilepsi. Han var sammen med sin læremester, skræddermester Dahlstrøm, dennes husholderske, madam Nyegreen, og to jævnaldrende arbejdskammerater, svenden Christian og skrædderdrengen Peter. Engelbrecht havde lidt af epilepsi, her kaldet ligfald, siden han var ni, og forhøret skulle optages, idet sessionsmyndighederne krævede bevis for lidelsen, der gjorde ham utjenstdygtig som soldat.

Af forhøret fremgår, at Engelbrechts epilepsi ingenlunde blev skjult eller hemmeligholdt. Alle implicerede havde set anfald og kunne fortælle om, hvordan de formede sig. Husholdersken havde fx selv set to anfald. Hun fortalte, sekunderet af både drengen og svenden, om hvordan det sidste af anfaldene forløb. Det var kommet ved spisetid *»en Mandag ved Mortensdags tide forrige Aar«*. Engelbrecht, der allerede var ved spisebordet, havde smidt kniv og gaffel. Han var derpå sprunget op og løbet ud i værkstedet, hvor han gav et skrig. Han forsøgte at nå hen til en stol, men da husholdersken gik derud, havde han ligget på gulvet, hvor han *»gav sig«*, og et par af svendene holdt ham. En af disse uddybede beretningen ved at fortælle, at Engelbrecht havde været meget bleg, at han havde udstødt *»flere svære Stønd, hvorpaa han styrtede om paa Gulvet og havde i omtrent 1 Qvarter Contractioner«*. Da anfaldet var overstået, havde man lagt ham i seng, og om aftenen havde han fået endnu et mindre anfald til i sengen.

Skrædderdrengen Peter, der delte seng med Engelbrecht, fortalte at *»Han faaer dette Tilfælde paa Tider; da han er fuldkommen vel, styrter da om taber Bevidstheden og kan hverken see eller høre. Tilfældene varer i almindelighed fra et Qvarter til ½ Time.«* I øvrigt havde Peter også bemærket, at stressede situationer kunne udløse anfald. Han forklarede, at Engelbrecht var *»mest udsat for disse Tilfælde naar han har havt Strabase.«* Fx havde han fået anfald, da han kom hjem fra sessionen.

Engelbrecht Nielsen var søn af husfolkene Niels Larsen og Anne Kirstine Engelbrechtsdatter og født den 9. april 1815 i Nørre Herlev, som nummer fire af syv søskende. Forældrene var blevet gift i oktober 1804 i Lyngby sogn, hvor de første tre børn født, Engel Marie (1805), Karen (1808) og Jens (1810). Derefter flyttede familien til Nørre Herlev, hvor de fire sidste børn kom til verden: Engelbrecht (1815), Gunnild (1821) Jørgen (1823) og Karen (1825). Den sidste Karen var opkaldt efter den første, som døde kort efter, at familien var ankommet til Nørre Herlev.

Ved konfirmationen fik Engelbrecht karakteren »godt« og var nummer ni ud af de tolv konfirmander, som stod på kirkegulvet i foråret 1830. Karaktererne var ikke værre eller bedre end de andre søskendes – bortset fra storesøster Engel Marie, der fik »meget godt«.

To år efter – til pinse 1832 – kom Engelbrecht i lære, hvor han fik kost og logi. Det kunne være nærliggende at antage, at det måske var hans handicap, som havde bevirket, at han kom i lære, og på denne måde trådte udenfor landbomiljøet. Ikke mindst, da der er tale om skrædderlære – da der til skrædderhvervet ofte har knyttet sig en forestilling om, at dette var en bestilling, som var særligt velegnet for svagelige personer.

Engelbrecht blev imidlertid ikke den eneste i søskendeflokken, der kom ind i håndværkernes rækker.

Broderen Lars blev husmand, men var også skomager ved siden af. Jens og Jørgen blev skomagere i Helsingør, søsteren Engel Marie giftede sig med en murer – og i øvrigt havde morfaderen været smed i Vindinge ved Roskilde. Selvom bierhverv var almindeligt for mange husfolk, og selvom Engelbrecht blev den eneste skrædder, ser det ikke ud som om, han fik en meget anderledes livsbane end resten af sine søskende.

Epilepsien fik – tilsyneladende – heller ikke synderlig indflydelse på hans videre liv. Han blev svend – sikkert omkring påske 1836, idet hans læremester ved forhøret kunne oplyse, at han skulle til at gøre svendestykke. I september 1841 giftede Engelbrecht sig i Sct. Olai kirke med Johanne Caroline, der var nogle år yngre og kom fra Hørsholm. I folketællingen 1845 bor de i Sct. Annagade – dør om dør

med storebror Jens og lillebror Jørgen, der var hhv. skomagemester og skomagersvend. Fire år efter, 17. marts 1849, fik han borgerskab som skræddermester, og to af hans fire overlevende børn fulgte siden efter i professionen. Engelbrecht Nielsen døde den 5. februar 1884, som 70-årig, og efter at have været enkemand i fem år.³²

Alt i alt et temmelig almindeligt levnedsløb for en mand på denne tid og i dette samfundslag. Det virker ikke som om, at epilepsien havde en afgørende negativ indflydelse på hans tilværelse. Og ser man på omgivelsernes håndtering af hans anfald, virker dette også relativt afslappet og fornuftigt. Den lille skrædderdreng Peter deler tilsyneladende ubesværet seng med Engelbrecht, i hvert fald uden en i kilden formuleret frygt for at blive »smittet« og få sygdommen. Det omtales ganske vist, at man søger at holde Engelbrecht fast i forbindelse med anfaldene. Dette kan dække over en opfattelse af, at krampen ikke må få »magt over ham«. Måske har man fx prøvet at forhindre ham i at knytte tommelfingrene ind i hånden, for at undgå, at krampen fik overtaget³³. Efter anfaldene sørger husstandens medlemmer for, at han kommer i seng og får hvilet ud.

Et fortidigt liv med epilepsi kunne – tilsyneladende – også formes uden betydelig negativ indflydelse fra de folkelige trosforestillinger, som kan dokumenteres i perioden.

32 Kilder vdr. beretningen om Engelbrecht LAK: Helsingør Byfoged, politiprotokol, 1836..... Samt relevante folketællinger og kirkebøger for Sankt Olai sogn

33 Dette nævnes bl.a. af Jens Kamp, DFS: 1906/30 IG.

Krpyl, spyt og råddenskab

En trosbekendelse fra en afsindig verden

Af ph.d.-stipendiat Poul Duedahl, Aalborg Universitet

De »normale« og »afvigerne« er en gammel, slidstærk og universel opdeling af menneskeheden. Til daglig spekulerer vi måske ikke særlig meget over kategoriernes indhold, for det opleves som en helt naturlig ting – som grundvilkår – at homoseksuelle går frit omkring i gadebilledet, mens mordere hører til i et fængsel. Det giver mening i det samfund, vi lever i.

Med jævne mellemrum bliver vi dog konfronteret med historier fra fjerne himmelstrøg, som synes at sætte spørgsmålstegn til, hvad vi troede lå fast. Det sker, når vi i avisen f.eks. kan læse om lande, der sanktionerer angiveligt promiskuøse forhold med henrettelse, men undlader at straffe æresdrab. En opfattelse af hvad der er normalt og afvigende, og hvordan afvigelser bør sanktioneres, som kolliderer med vores. I det stadige forsøg på at opretholde en opfattelse af det eviggyldige ved netop vores værdisystem kan man bl.a. støde på den forklaring, at visse ikke-europæiske landes opfattelse af normalitet og afvigelse er udtryk for fossile kulturelementer, der endnu ikke har undergået en oplysningstid og derfor ikke er trådt ind i det højeste stadie på historiens evolutionære rangstige – hvor vi selvfølgelig befinder os – nemlig i den moderne, sekulariserede verden.

Dermed vælger vi dog samtidig at se igennem fingre med det forhold, at man kan støde på omtrent tilsvarende forklaringer, når disse angiveligt underudviklede individer hører om vores opfattelse af normalitet og afvigelse og sætter den i forhold til den tro, som her opfattes som topmålet af sandhed.

Sociologiske studier af forskellige samfund og historiske studier af forskellige tidsperioder synes da også at vise, at det både er forskelligt i forskellige samfund og til forskellige tider, hvad man har

anset for at falde inden for og uden for normerne, simpelthen fordi normalitet og afvigelse – hvad enten indholdet i kategorierne bygger på religiøse eller verdslige forestillinger – er et spørgsmål om at bekende sig til en bestemt tro, og fordi denne tro ændrer sig over tid, ikke i nogen forudbestemt retning, fremad mod noget fundamentalt bedre eller tilbage mod noget fundamentalt værre. Grundvilkårene og dermed normerne afgøres alene af, hvem der har magten. Den, der har magten, udstikker spillereglerne og dermed de værdier, som betragtes normale og som skaber samfundets modbilleder – afvigerne. Den katolske kirke forsøgte at blive normgivende gennem udstødelse af hekse og troldmænd i middelalderens forestillingsverden, mens velfærdsstatens håndhævere forsøgte at blive normgivende ved at håndtere uproduktive individer. For når magtforholdet skifter, så skifter opfattelsen af normalitet og afvigelse også.

Den største magtkoncentration, hvad enten den bygger på budhistiske læresætninger, sharia, de ti bud eller på dogmer fra den franske revolution, er placeret hos den lovgivende magt, og derfor har der været en tendens til at skrive afvigerens – herunder den handicappedes – historie som fortællingen om centralmagts stigmatisering, kontrol og disciplinering af den befolkning, den har magt over. Og med god grund. For centralmagts opfattelse af normalitet og afvigelse har, netop i kraft af den magtkoncentration den er udtryk for, haft langt de mest omfattende og følelige konsekvenser for mennesker, den har betragtet som afvigere.

Men der findes jo mange andre magtforhold end centralmagt. Magten kan f.eks. findes på overstatslig niveau, på institutionelt niveau, på gruppeniveau og på det individuelle plan. Og her er der meget store forskelle på, hvad der opfattes som afvigende. Når grønlandske, kinesiske, indiske og marokkanske rejsende skriver rejseberetninger fra Europa, når en mand beskriver sine seksuelle udskejelser i victoriatidens England, når forbryderen skriver erindringer fra fængselscellen, ja så besidder de den magt, som ligger i det skrevne ord, når det læses af os. Og når disse afvigere får ordet i deres magt, ja så er virkelighedsopfattelsen – eller trosbekendelsen om man vil – lige pludselig vendt på hovedet, og det er os, som ellers betragter os som normale, der fremstår som afvigerne. I denne artikel vil jeg give et

hjemligt eksempel på, hvordan det normale og det afvigende tager sig ud, når magten (i form af en dagbog og med os som læsere) er i hænderne på en person, som af det omgivende samfund er stemplet afviger, som mentalt forstyrret.

I begyndelsen af år 2000 modtog Odense Stadsarkiv nemlig fire små hæfter med betegnelsen »Skillingskrapylet«, skrevet af skomagersvend Niels Carl Alfred Anthonsen (1851-1933) fra Pjentedams-gade i Odense. Ved gennemlæsning viste hæfterne sig at indeholde en række enestående erindringsglimt fra et åbenlyst begavet menneske, der dog havde den vane at råbe, slå og spytte efter folk på gaden, der hostede eller harkedede. I befolkningens og i ordensmagts øjne blev han betragtet som en original, en afviger, et handicappet menneske; i hans egen forestillingsverden var det derimod ham selv, der var nor-

Her er de øjne, der har set adskillige odenseanere blive spyttet i ansigtet. Den selvsikre, men altid mistænksomme skomagersvend Niels Carl Alfred Anthonsen og hans mor Marie. Iscenesatte billeder som dette er umådelig interessante, fordi de fortæller noget om, hvordan de portrætterede gerne ville se sig selv fremstillet. Billedet taler om respektabilitet, familiefølelse, søndagsudmajning, forføngelighed og borgerlighed. Men det centrale i billedet er bøgerne, der skal afspejle belæsthed og viden. Ca. 1900 (Odense Stadsarkiv).

mal og omverdenen, der var komplet vanvittig. En trosbekendelse, der er værd at beskæftige sig med, fordi den er et godt udtryk for, at centralmagters patent på sandheden ikke er en eviggyldig, men tværtimod en temmelig relativ størrelse.

There is something rotten...

I begyndelsen af januar 1895 indløb et rekommanderet brev til Justitsministeriet i København. Brevet, der var stilet til justitsminister J.M.V. Nellemann, lød således:

»Jeg undertegnede tillader mig ærbødigst at henlede Deres Excellences opmærksomhed på følgende kendsgerning: Jeg anklager en del medlemmer af politiinstitutionen i Odense for at have korrumperet og demoraliseret samme hellige institution. For at have gjort retfærdighedens gudinde til en skøge, som er til fals for den højestbydende! For at have vanæret menneskeheden og brændemærket den danske nation! For at have forhånet den gode Gud op i hans åbne øjne! Jeg betragter det som en hellig pligt at oplyse Deres Excellence herom«.

I løbet af den følgende måned fulgte hver uge et tilsvarende brev til justitsministeren. Hjemme i Odense sad brevenes afsender, skomager Anthonsen og ventede på, at politiet skulle hente ham til afhøring om sagen. Men forgæves. I stedet blev han indkaldt til et møde med formanden for den stiftelse i Pjentedamsgade, hvor han boede hos sin mor. Formanden havde gennem politiet modtaget en klage over Anthonsens meningsløse skriveri og truede med at smide ham på porten, hvis ikke det hørte op.

Men hændelsen gjorde blot Anthonsen endnu mere ivrig for at afsløre politiets skurkestreger og forbryderiskhed. Han besluttede derfor at klistre anklagen op på hjørnet af Rådhuset en søndag middag under en koncert på Odenses centrale plads, Flakhaven. Plakaten var til almindelig spot og spe. Rundt omkring i byen var der nemlig mere end en håndfuld mennesker, der havde lagt ansigt til den sære skomager, som spyttede, så snart han kunne se en lej-

lighed til det. For et par stykker havde det oven i købet udviklet sig til korporligheder. Men langt de fleste havde tålt traktementet med kristelig tålmodighed og uden at klage.

Det gjaldt dog ikke den sergent fra rytteriet, Anthonsen havde i sigtekornet ved en sangfest på Skjolden i Overgade den 1. juni 1895. Sergenten havde ikke været blandt de ihærdigste til at chikanere skomageren, men eftersom Anthonsen anså militæret for at være med i politiets sammensværgelse, måtte sergenten være det ypperligste mål for en spytklat. Anthonsen fyrede derfor en ladning af i sergentens åbne ansigt. Sergenten slog fra sig med sin ridepisk, og Anthonsen slog igen. I mellemtiden fik en af optrinets mange tilskuere fat i en betjent, der anholdt den spyttende skomager.

Nogle dage senere mødte Anthonsen op på Tinghuset i Albanigade, hvor dommeren, politimester A.E.C. Bülow, udbad sig en forklaring. Anthonsen berettede om den sammensværgelse og forfølgelse, han i årevis havde været genstand for. Og henviste til det hæfte, som

Den lille trekantede plads, hvor Nedergade og Overgade i Odense løber sammen, blev tidligere kaldt Skjolden på grund af gadeplanens form. Det var her, Anthonsen i 1894 spyttede sit første offer, vognmand A.L. Sørensen, tre gange i ansigtet. Det var også her, han året efter ved en sangfest spyttede på en sergent og blev arresteret (Odense Bys Museer).

han forlængst havde afleveret på politistationen. Hæftet bar titlen »Skillingskrapylet eller Something is rotten...« med en slet skjult hentydning til Shakespeares konspirationsteorier om Danmark. Heri havde Anthonsen sirligt nedskrevet sine erindringer om intrigens opståen og videre forløb.

Efter hæftet at dømme var Anthonsen et både intelligent, belæst og vel skrivende menneske, der holdt af at citere filosoffer og verdenslitteratur. Men hvad var det for noget med al denne spytten? Og hvad var det for en sammensværgelse, han fablede om?

Rænkeforfølgelsen

Der var intet fordægtigt over Anthonsens hidtidige livshistorie, der kunne være årsag til en forfølgelse af ham. Hverken i sin barndom eller ungdom havde han – hvis det stod til ham selv – på noget tidspunkt krænket, generet eller aktivt udfordret nogen.

Han var født i 1851 i Nedergade i Odense. Faderen var skomager, ligesom han selv blev, mens moderen havde ernæret sig ved at tage sig af bespisningen af byens fattige. Efter faderens død fik hun bevilget pension fra kommunen samt en bolig i Frederik VII.s Stiftelse i Albanigade og siden i samme stiftelses ejendom i Pjentedamsgade i Odense.

Som ung skomagersvend tog Anthonsen vadsækken på ryggen for at drage på valsen i Europa, sådan som hans far havde gjort før ham, og sådan som det var sædvane blandt håndværkersvende. Han arbejdede sig ned gennem Europa, hele vejen til Grækenland. Og ved nytårstid 1878 kom han på tilbage rejsten til Østrig-Ungarns hovedstad Wien, hvor han besluttede at slå sig ned en tid og tjene penge til den videre rejse.

I fire år gik livet således sin rolige gang. Men så på en tur i en af Wiens mange parker bemærkede Anthonsen i sommeren 1882, at nogle damer på en påfaldende måde begyndte at beskæftige sig med hans person. De begyndte at følge efter ham, spørge ham om vej eller spørge, hvad klokken var. Da det samme gentog sig de følgende gange, han besøgte parken, begyndte Anthonsen at blive mistænksom. Men hvor andre mennesker i parken undlod at møde

op igen, lod Anthonsen sig ikke gå på af det. Han spillede kostbar, hvilket tilsyneladende blot gjorde damerne endnu mere ivrige.

Efterhånden udstrakte de deres virksomhed uden for haven. Overalt, hvor han kom, observerede han intrigante damer med matematisk præcision komme imod ham for at kokettere. Ifølge Anthonsen købte og bestak de folk, så forfølgelsen efterhånden havde karakter af en officiel begivenhed. Han vidste ikke, om han skulle le eller blive gal.

Frederik VII.s Stiftelse i Pjentedamsgade i Odense, som den så ud i 1912. Huset var opført en snes år tidligere. Halvdelen af stiftelsens 12 lejligheder var indrettet for familier og havde derfor stue, soveværelse og køkken. De resterende seks var for enlige og havde kun stue, køkken og en alkove. Skomager Anthonsen og hans mor boede i stuen længst til højre. I huset ved siden af boede vognmand A.L. Sørensen, som var den første, Anthonsen spyttede i hovedet (gengivet efter F. Moreau Andersen: Frederik den VII.s Stiftelse i Odense).

»Min undergang var besluttet«, skriver Anthonsen i et af sine hæfter. »Når jeg om aftenen forlod det kaffehus, som jeg gæstede, så mødte der mig næsten altid en overraskelse. Snart sejlede en dame hen imod mig som en fregat for fulde sejl, standsede pludselig et par skridt foran mig, vendte derpå omkring og gik tilbage så langsomt, at jeg absolut måtte passere hende, når jeg ikke ville sagtne

mine skridt. Andre gange stod de på gadehjørnerne, ubefærdede steder, foran og bagved. Satte jeg mig på en af de offentlige bænke, tog de straks plads i nærheden eller patruljerede frem og tilbage foran mig. Snart en, snart en anden, snart en stor, snart en lille, snart en mager, snart en tyk personage«.

Krapylets gerninger

I to år stod forfølgelsen på, uden at Anthonsen lod sig mærke med det. I 1886 havde han imidlertid fået nok og rejste fra Wien og en tur igennem Steiermark, til Salzburg, Krain og Trieste for at få fred. Han arbejdede i nogle småbyer undervejs, men overalt fulgte dette »krapyl« af forfølgere med på rejsen. Han vendte derfor tilbage til Wien ved nytårstid 1888. Men også her fortsatte forfølgelsen for fuld kraft.

I juni 1889 gav Anthonsen op og besluttede at drage hjem til Danmark. Han tog derfor toget hele vejen til Athen, hvor De forenede Dampskibsselskaber havde et agentur. Overalt på rejsen fulgte krapylets agenter i kølvandet på ham:

»De indvaggonerede sig med mig [rejste i samme vogn], når jeg rejste på jernbane. Indskibede sig med mig, når jeg rejste til søs. Traskede i hælene på mig, når jeg rejste til fods. Fra Donau til Adria, fra Kephissos til Scheldes bredder. Fra stad til stad, fra landsby til landsby, fra gade til gade, fra gyde til gyde, i mark og skov, på bjerg og i dal, fra kælder til loft, i gård og have«.

Kun i de 16 dage, det tog at rejse med båd fra Athen til Antwerpen, fik han fred for krapylet. Men herligheden fik snart ende. Agenterne ventede ham i Antwerpen. Selv på skibet, som førte Anthonsen fra København til Odense, befandt krapylet sig. De nåede dog ikke at gøre meget væsen af sig, for knapt havde skibet forladt havnen, førend alle passagererne blev søsyge.

Efter mange års fravær var Anthonsen hjemme i Odense igen.

Verden er en kæmpemæssig dårekiste...

Pjentedamsgade lå på Anthonsens tid i Odenses udkant. En lille, smal gade med høje arbejderboliger. Midt i gaden, mellem Enggade og Østergade, lå et langstrakt hus med gulstensfacade og skifertag. Det var Frederik VII.s Stiftelse. En solid, grundmuret bygning med 12 lejligheder, opført på en grund skænket af kommunen med det formål at give fri bolig eller moderat leje til »værdigt trængende håndværkere« og deres enker. Som nu Anthonsens mor, der fik lov at flytte ind, da hendes søn kom hjem fra mange års ophold i udlandet. Men desværre for Anthonsen var krapylet fulgt med hele vejen fra Wien, og han havde næppe opholdt sig i byen mere end et kvarters tid, førend kampagnen imod ham blev indledt. I begyndelsen gik løjterne dog stille for sig. Men det varede ikke længe, før folk formeligt trådte hinanden i hælene for at bidrage til forfølgelsen.

»Ingen pen kan skildre et sådant billede af moralsk fornedrelse, der passerede vore vinduer fra morgen til middag, fra middag til aften, fra aften til midnat, fra midnat til morgen, denne hosten, harken, spyttten på den mest demonstrative måde, den mest rabaldermæssige måde, altid og uophørlig af unge og gamle og børn, af mandfolk og fruentimmere. De stampede i asfalten og lavede piruetter uden for vinduerne. Eller de slæbte fødderne hen ad asfalten, som om de havde stjålet støvlesålerne. At sætte fødderne på gaden var at give signal til den mest infernalske koncert. Der var ikke en så latterlig gebærde, en så idiotisk gestikulation, at den ikke blev indlemmet i systemet og anvendt imod mig, så jeg knap kunne unddrage den tanke, at jeg befandt mig i en kæmpemæssig dårekiste. Gud! hvor jeg skammede mig ved at se mine landsmænd for tyske penge søle sig i skidtet!«

Sprogforbistringen

Efterhånden som krapylet var faldet til i Odense, blev forfølgelsen sat i system. Der blev ifølge Anthonsen hvervet nye agenter og overalt i byen opsat optiske telegrafposter, som var i stand til at overvåge ham dag og nat. Og for at holde overvågningen hemmelig havde

agenterne konstrueret et særligt kodesprog. Et sprog der havde det til fælles med volapyk, at singalesere og eskimoer lærte det med samme lethed. Ifølge Anthonsen kom skandalesproget til udtryk på tre forskellige måder: Den hundsgemene, den gemene og den idiotiske. Den hundsgemene form var sammensat af gebærder og manipulationer af en sådan beskaffenhed, at Anthonsen, af sædeligheds- og sømmelighedshensyn, helt afholdt sig fra at beskrive dem i sine hæfter. Den gemene form bestod derimod af reflektionsbevægelser og, hvad der var værre, hosten og harken i alle udgaver, fremført på den mest iøjnefaldende måde:

»Når jeg gik ud, blev disse købte kreaturer skikket forud, og alle gader og gyder, som jeg muligvis ville passere, blev besat. Når de nu fik øje på mig, satte de sig i bevægelse hen imod mig og afleverede deres hosteanfald. De, som blev befaldne deraf [forfaldne dertil], skabte sig, som om de havde fået et klipfiskeben på tværs i halsen, og som om de ved al mulig energi og på den spektakelmæssigste måde søgte at bringe det løs«.

Men efterhånden, som uindviiede begyndte at lægge mærke til krapylets kodesprog, blev fænomenerne svagere:

»Hosten sank gradvis ned til svage stød, deres harken blev til Hm! Hm! Skoggerlatter forvandlede til et stereotypt grin, som jeg vil forsøge at anskueliggøre: Det øverste parti af ansigtet rynkede sig sammen ligesom en eddikeagurk, samtidig med at det underste parti revnede tværs over, fra det ene øre til det andet. En operation, hvorved i særdeleshed fruentimmerne gjorde en temmelig indiskret reklame for den tandtekniske kunst«.

Den idiotiske sprogform var dog den mest forskelligartede. Den bestod i, at krapylet til alle tider og på alle steder tudede Anthonsens ører fulde af uskønne lyde:

»Når omgivelserne tillod det, hylede de pludselig op som en hund ved piskeslag. Snart skreg de som et svin, man er i færd med at

skære halsen over på. Snart brølte de som en anskudt bøffelokse. Dette gik senere over til sang og fløjten, hvilket atter gradvis sank ned til en svag nynnen, blot lydt nok til at jeg kunne høre det. Snart smældede de med tungespidsen, som om de søgte at bringe en kødtrevl, der havde sat sig fast mellem tænderne, løs«.

Mejerityven

I foråret 1893 kunne man i Fyens Stiftstidende følge beretningen om en dansktalende udlænding, der i beruset tilstand var blevet arresteret for spektakler på et forlystelsessted i København. Under anholdelsen opdagede politiet, at manden var i besiddelse af 3.000 kroner. Penge, som man formodede var blevet stjålet på et mejeri i Slesvig. Det lykkedes først arrestanten at stikke af, dog kun for siden at blive fanget igen. Han nægtede imidlertid at give oplysninger om, hvor pengene stammede fra, eller hvem han var. Han blev derfor dømt under navnet »mejerityven«.

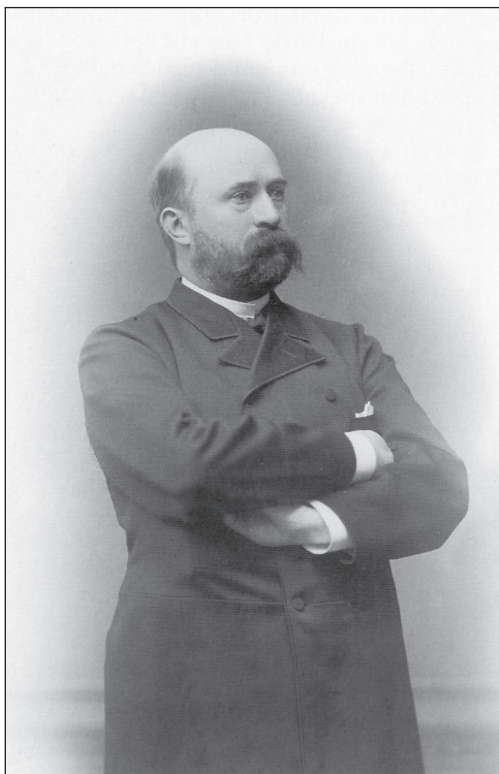
Alt dette foregik, mens Anthonsen i pinsen 1893 var i færd med at udforme det første hæfte om skillingskrapylet. Anthonsen fulgte som så mange andre med i sagen, men begyndte efterhånden at mistænke den pengestærke mejerityv for være en af de agenter, som skulle sætte skandalen mod ham i værk.

Skandalen havde efterhånden taget et sådant omfang, at det var på tide at drage politimesteren ind i sagen. Anthonsen skrev derfor et brev til politimester Bülow i Odense, hvori han gjorde opmærksom på, at han muligvis kunne sprede lys over den mystiske dunkelhed, som herskede i sagen mod mejerityven.

Han regnede herefter med at blive anholdt for på politistationen at verificere sine udtalelser over for politimesteren, så de virkelige bagmænd kunne blive stillet til ansvar. To dage efter dukkede en betjent ganske rigtigt op hos Anthonsen. Men da Anthonsen indtrængende forlangte at træffe politimesteren personligt, og det ikke lod sig gøre, måtte betjenten gå igen med uforrettet sag. Dog medbringende Anthonsens hæfte om skillingskrapylet.

»Mærkværdigt!«, harcelerede Anthonsen, »Man kan blive stedet for Hans Majestæt Kongen, ja for Hans Hellighed Paven, men ikke

for politimester Bülow! I ethvert andet land vil adgangen til politimesteren, når det gælder om at give frivillige oplysninger i retssager, stå åben for en, selv midt om natten. Jeg kunne endnu dengang ikke fatte til fulde den korruption, som her hersker. Derfor gav jeg betjenten bogen for at levere politimesteren den. Han lod til at være meget tilfreds med denne akkvisition og lovede at bringe den tilbage om nogle dage. Denne bog er godt gemt. Jeg har ikke set den siden. Intet andet at vente af denne forbryderiske bande«.

»Man kan blive stedet for Hans Majestæt Kongen, ja for Hans Hellighed Paven, men ikke for Politimester Bülow«, skrev Anthonsen om A.E.C. Bülow, byfoged og byskriver i Odense fra 1888 til 1898. Til sidst lykkedes det dog alligevel. Det var nemlig under retssagen mod Anthonsen, at den myndige politimester i 1896 erklærede Anthonsen sindssyg, lidende af forfølgelsesvanvid (Odense Stadsarkiv).

Den spyttende skomager

Anthonsen havde hidtil været det eneste objekt for krapylets forfølgelse. Men nu da politiet havde modtaget hans hæfte, begyndte krapylet at drage en kvindelig bekendt, som boede i København, med ind i klapjagten.

Anthonsen så det som det sin pligt at skaffe kvinden fred og besluttede at ændre taktik. Han ville træde ud af sin reserverthed, overvinde sin afsky og væmmelse og håndgribeligt beskæftige sig med krapylet på åben gade og ved højlys dag. Resultatet skulle være en retssag. For hellere være anklaget end at være klageren! Anthonsen behøvede ikke at være forlegen for en lejlighed, for så snart han satte fødderne på gaden, kom krapylet øjeblikkelig løbende som tiltrukket af en magnet.

»Den første, jeg tog fat på, var tillige den første, som havde ageret her i Odense«, skrev Anthonsen, »det var en vognmand fra nabohuset [vognmand A.L. Sørensen, Pjentedamsgade 34], og dette fandt sted den 24. oktober 1894 ved Skjolden i Overgade. Hans frækhed havde været ubeskrivelig. Jeg havde ikke opholdt mig i Odense en kvart time, før han tog fat, og fra da af havde hans funktion været mindst 50 gange om dagen at passere vore vinduer og hver gang at udstøde et brøl som en forsvundet bøffelokse forbundet med udspytten. Ofte stampede han ekstra i asfalten, så huset rystede i sine grundvolde. Altså, dette elendige, feje dyr spyttede jeg tre gange i ansigtet, smed ham om på en trappesten og udskældte ham ekstra, altsammen i mange menneskers påsyn. Men alt dette hjalp intet. Han kom hurtigt på benene, og jeg har til dato ikke hørt fra ham desangående. Der var vidner i massevis. Hvorfor klagede han ikke? Ja den, som ikke kan forstå hvorfor, gad jeg anbefale naturforskerne undersøge, om ikke det af dem benægtede tomme rum i naturen muligvis kunne findes bag ved en sådan dosmers pandeskal«.

Kort tid efter spyttede Anthonsen igen på krapylet. Denne gang gik det ud over en mælkekusk, som i fem år havde hostet, harket og spyttet i en endeløshed, hver gang han havde passeret Anthonsens vinduer. Følgen af Anthonsens spytklat var, at kusken holdt inde fra den ene dag til den anden.

Den tredje, Anthonsen tog fat på, var et tilfældigt menneske på gaden. Denne mands adfærd var så demonstrativ, at Anthonsen uden at kende ham straks var klar over, at han var engageret af krapylet. Anthonsen langede ham derfor en lussing. Manden satte sig til modværge, men den store Anthonsen stødte ham i jorden. Manden kom op igen, men heller ikke han lod sig bevæge til at gå til politiet. Da Anthonsens angreb således var spildt ulejlighed, var det, at han besluttede sig for at skrive til justitsminister Nellemann for at få ham til at igangsætte en undersøgelse af krapylet og det politivæsen, som tydeligvis var kraftigt infiltreret i foretagendet. Men lige lidt hjalp det.

»Nu var det mig klart, at jeg intet kunne udrette uden ved offentlig skandale«, skrev Anthonsen, *»og jeg fortsatte derfor min forrige taktik at spytte krapylet an, når det kom mig for nært. Jeg har således været i lag med et dusin stykker«.* Heriblandt angrebet på sergenten, der gav Anthonsen lejlighed til at få opfyldt et stort ønske: At komme i audiens hos politimester Bülow.

Audiensen

Den 3. juli 1895 klokken 10 blev politiretten sat på Tinghuset i Albaniagade for at dømme i sagen mellem det offentlige og skomagersvend Niels Carl Alfred Anthonsen:

»Der fremlagdes en rapport af 1. juli. Tiltalte var med og erklærede på forlangende af retten, at han havde spyttet på anmelderen [sergenten], hvem han traf på Skjolden, og da anmelderen derefter slog ham med sin ridepisk, slog han også igen. Han forklarede om grunden til denne sin optræden, at han mener at være fornærmet af anmelderen, som tillige med mange andre har hånet ham, bl.a. ved at spytte efter ham, når de passerede forbi. En fremgangsmåde, som også er brugt af mange andre. Tiltalte affrådte. Dommeren [politimester Bülow] bemærkede, at han efter tiltaltes udtalelser må gå ud fra, at tiltalte er sindssyg og lider af forfølgelsesvanvid«.

Som det fremgår af dette citat fra politiprotokollen, delte politimester Bülow altså ikke Anthonsens opfattelse af, hvad der var foregået. Ifølge politimesteren eksisterede krapylet nemlig ikke andre steder end inde i Anthonsens eget hoved og var derfor et udtryk for galskab. Politimesteren måtte dog være sikker i sin sag, før han kunne henvælge sagen. Nogle dage efter mødte en betjent derfor op på stiftelsen i Pjentedamsgade for at tale med en nabo til Anthonsen. Anthonsens mor var tilfældigvis på besøg hos nabokonen, da betjenten bankede på. Men betjenten bad hende gå og sagde, at han ville komme ind til hende senere.

»Han kom imidlertid ikke ind til os«, bemærkede Anthonsen, »men gik midt ud på gaden, stillede sig med ansigtet mod vinduet og spyttede en lang tid med stor spektakel. Derpå gik han over og stillede sig på det modsatte fortov, fortsatte endnu en tid denne operation, hvorefter han satte sig i bevægelse stadig med sit grinnende ansigt vendt imod mig. Undersøgelser foretagne af et så moralsk fordærvet og frækt monstrum har næppe megen værdi i sandhedens og retfærdighedens tjeneste«.

Kort tid efter fik Anthonsen besøg af politilæge K. Nommels. Han fortalte, at han var blevet tilkaldt af politimesteren. Han var den første i de mange år, der lyttede til Anthonsens version af virkeligheden. Anthonsen satte politilægen ind i krapylets natur, idet han henviste til det hæfte, som allerede befandt sig i politiets besiddelse. Nogen tid efter kom lægen dog igen og fortalte, at politimester Bülow aldrig havde modtaget det.

»Jeg var belavet på enhver skurkestreg i denne sag«, skrev Anthonsen, »Jeg havde derfor udfærdiget skriftet in duplex [i to eksemplarer], og af duplikatet læste jeg en del op for doktoren, til han omsider sagde, at det var nok, og gik med løftet om at forskaffe sig skriftet og læse det fuldstændigt«.

På grundlag af samtalerne og manuskriptet udfærdigede politilæge Nommels en rapport om skomager Anthonsen. Ifølge rapporten var der ingen grund til at betvivle, at Anthonsen var sindssyg. Og der-

for blev sagen mod ham hævet. Nogen tid efter fik Anthonsen dog besked på at møde op hos politimester Bülow på byfogedkontoret:

»Han førte mig ind i sit gehejmekabinet«, erindrede Anthonsen, »hvor han meddelte mig, at hvis jeg ikke afholdt mig fra at forulempe folk for fremtiden, så blev han nødsaget til at sende mig i sindssygeanstalten, for hvad jeg havde fortalt ham om denne sag, beroede på en sygelig idé. Jeg bad ham om at gøre alvor deraf og sende mig i en sindssygeanstalt øjeblikkelig, så dette med den sygelige idé kunne blive konstateret. Dertil svarede han mærkelig nok, at han ville betænke sig derpå. Jeg gentog mit ønske, men hans svar var en håndbevægelse, som betød, at audiensen var til ende, og hermed var dette gøglespil af en retsforfaren afsluttet, og hermed troede politimester Bülow, at sagen var ude af verden. O sancta simplicitas! [O hellige enfold!]]«.

Infame, brændemærkede afskum!

Mandag den 7. oktober 1895 gik Anthonsen som så ofte frem og tilbage i sin stue. Hen på eftermiddagen kastede han et blik på gaden og så to politibetjente komme frem i synsfeltet. Betjentene stillede sig op på det modsatte fortov med ansigterne mod vinduerne. Så snart de bemærkede, at Anthonsen havde observeret dem, begyndte de storgrinende at spytte om kap.

Anthonsen stod stille et øjeblik, gik derpå hen til det lukkede vindue og betragtede optrinet. Betjentene var åbenbart i deres es og fortsatte ugenert. Pludselig lukkede Anthonsen vinduet op og råbte af fuld hals alle de værste skældsord, han kendte. Betjentene stak halen mellem benene, men fortsatte hele vejen ned ad Pjentedamsgade deres spytteri med deres grinende ansigter vendt mod Anthonsen.

Det, Anthonsen netop havde set fra sit vindue i Pjentedamsgade, var et par betjente, der var i færd med at opføre den selv samme farce, som politimesteren kort forinden havde betegnet som sygelige ideer. Anthonsen ventede i tre måneder at høre fra politiet angående betjentenes opførsel. Men omsonst. Da han mærkede, at politiet ikke kom,

beslattede han i stedet at komme til dem og det gennem avisen. I Fyns Tidende fra 2. januar 1896 kan man derfor finde følgende indrykket:

»Opfordring. Hine to politibetjente, som jeg mandagen den 7. oktober 1895, fra åbent vindue af, i vidners påhør, titulerede pr. infame brændemærkede afskum! elendige kreaturer! afskyeligt krapyl osv., uden at de skred ind eller anholdt mig, opfordres til at aflægge deres chef: Politimesteren rapport desangående, hvad de har forglemt, som det lader. Alfred Anthonsen, skomager«.

Politiet reagerede ikke på annoncen. Derfor var der kun én ting tilbage at gøre, at søge om foretræde for Hans Majestæt Kongen, der jo ikke alene var retfærdighedens håndhæver, men stod lige under og til ansvar over for selveste Vor Herre. Anthonsen satte sig derfor ned og skrev endnu et hæfte med de seneste informationer om skilningskrapylet, som han sammen med det første hæfte sendte af sted til Amalienborg.

»Nu spørger jeg: Er Hans Majestæt Kongen til sinds at beordre sin justitsminister at indlede en grundig og eftertrykkelig undersøgelse af sagen?«

Opfordring.

Sine 2 Politibetjente, som jeg Mandagen d. 7. Oktober 1895 fra aabent Vindue af, i Vidners Paahør, titulerede pr. infame brændemærkede Afskum! elendige Kreaturer! afskyeligt Krapyl osv. uden at de skrede ind eller onholdte mig, opfordres til at aflægge deres Chef: Politimesteren Rapport desangaaende, hvilket de have forglemt, som det lader.

Alfred Anthonsen, Skomager.

*Anthonsens avisannonce i
Fyns Tidende 2. januar 1896
(Lokalhistorisk Bibliotek,
Odense).*

Anthonsens sidste dage

I det døgn, der løb fra fredag 9. marts år 1900, kl. 14.00, til den følgende dag, samme klokkeslæt, nåede Anthonsen at spytte på i alt 79 mennesker i Odense. Det ved vi, for han har noteret sine ofre på en lille lap papir indlagt i en af sine protokoller:

»Spyttet på Judas Vognmand, en fladnæset dreng, kusk nr. 5, mælkekusk Møllegaard, sergent Terkelsen, sergent Knud Hansen, en baker, to menige dragoner, Svane, kandidat Olsen, en ubekendt ved Aalykkegade, en maler ved Zebedous. Samt to klasket på øret...«.

Der var tilsyneladende aldrig kommet noget ud af hans forsøg på at opildne kongen til at gå ind i sagen. I hvert fald fortsatte Anthonsen de næste mange år sin gerning som en af Odenses originaler, formentlig på stadigt udkig efter nye ofre for sine spytterier. Han undgik gang på gang alle de snarer, han mente krapylet havde udsat for at bringe ham til fald.

Anthonsen døde i februar 1933 i en alder af 81 år, blev stedt til hvile på Odense Assistenskirkegård og efterlod sig intet andet end lidt tøj og møbler samt en række små hæfter om det skillingskrapyl, der blev hans skæbne. For Odenses befolkning var han en særling med underlige vrangforestillinger om omverdenens systematiske forfølgelse af ham. Men for Anthonsen var det i virkeligheden ikke ham selv, der var gal, men derimod verden omkring ham, der var blevet komplet vanvittig og en trussel mod hans sikkerhed.

Det er kendetegnende for afvigere, at de som regel bliver samlet under én betegnelse, en stereotyp med ensartede handle-mønstre, sådan at man kan tage fat om problemet på en rationel måde. I politiets version af sandheden hørte skomageren ind under samlebetegnelsen sindssyg, og kunne gå løs eller indespærres alt efter trusselsbilledet. I Anthonsens trosbekendelse var samlebetegnelsen derimod krapylet og kunne behandles med spyt. For politimesteren hørte Anthonsen til på en sindssygeanstalt, hvis han blev direkte farlig for sine omgivelser. I Anthonsens trosbekendelse var verden udenfor hans egen navle allerede i forvejen ét stort, omkringliggende galehus:

»Der gives mennesker, hvis religiøse og æstetiske følelser oprøres ved tanken om Darwins teori angående menneskets oprindelse, men jeg påstår, at havde aberne haft lejlighed til at observere disse mennesker, som nu i mange år dag ud og dag ind har skændet alle menneskelige og guddommelige principper, da ville de (forudsat at de ikke var umælede) højt og tydeligt protestere mod den darwinske hypotese at være stamfædre til sådanne vanartninger. O hvor jeg skammer mig over at være dansker! Sandelig, jeg ville, om så skulle være, hellere trygle hottentotterne om gæstfrihed!«

Kilder

Andersen, F. Moreau: Frederik den VII.s Stiftelse i Odense 1862-1912, Odense 1912.

Fyens Stiftstidende 22. august 1888 (rejsegilde på Frederik VII.s Stiftelse i Pjentedamsgade), Lokalhistorisk Bibliotek, Odense.

Fyens Stiftstidende 1893 (vedr. mejerityven), Lokalhistorisk Bibliotek, Odense.

Fyens Stiftstidende 15. oktober 1903 (vedr. Frederik den VII.s Stiftelse), Lokalhistorisk Bibliotek, Odense.

Fyens Stiftstidende 19. april 1912 (dødsannonce for Marie Anthonsen), Lokalhistorisk Bibliotek, Odense.

Fyens Stiftstidende 8. februar 1933 (dødsannonce, N.C.A. Anthonsen), Lokalhistorisk Bibliotek, Odense.

Fyns Tidende 2. januar 1896 (Anthonsens annonce), Lokalhistorisk Bibliotek, Odense.

Kirkebog, Vor Frue Kirke, Odense (fødte 8. april 1851 og døde 6. februar 1933), Landsarkivet for Fyn.

Odense Byfogeds Arkiv, politiprotokol 1895, bd. 2, Landsarkivet for Fyn.

Odense Byfogeds Arkiv, dødsanmeldelser 1933 (oplysninger om skifte vedr. Anthonsen), Landsarkivet for Fyn.

Odense Vejviser 1880-1933, Odense Stadsarkiv.

Skillingsskrapyet eller Is something rotten ... (Anthonsens hæfter), j.nr. 2000/4, Odense Stadsarkiv.

Vandrebog for skomagersvend Niels Carl Anthonsen (f. 1818) i Samling af skudsmålsbøger nr. 1091, Landsarkivet for Fyn.

Uddrag af Odense Communalbestyrelses Forhandlinger august 1863, s. 80 (bevilling om pension til Marie Anthonsen), Odense Stadsarkiv.

Set fra en krøbling på kirkebænken

Af Michael Pedersen

cand.theol. og journalist

Mennesker, som lægger en religiøs tolkning ind over livet, forsøger at finde svar på livets store spørgsmål. Begreberne identitet og menneskeværd, spørgsmålet om godt og ondt eller liv og død er alle spørgsmål, som de fleste mennesker søger svar på. Det er naturligt, at et menneske forsøger at forstå livet og de livsvilkår, som han lever under. Med en religiøs tydning forsøger mange at nå frem til en form for helhedsforståelse. At nå frem til en bestemt tolkning, som kan forklare alle livets svære spørgsmål.

Problemet er, at mennesker nogle gange stiller spørgsmål og forsøger at finde et svar, som der ikke er grundlag for. Selvom religioner beskæftiger sig med livets store spørgsmål, så giver religioner sjældent svar på alle livets spørgsmål. Det farlige er, at mennesker søger og finder svar, som binder dem i højere grad end frigøre dem. Det farlige er, at religiøse svar kan få stor betydning for, hvordan vi opfatter os selv og hvordan vi opfatter vores relationer til de mennesker, vi lever iblandt.

Kristendom er en religion, som langt fra giver svar på alle spørgsmål. Det betyder ikke, at der gennem tiderne ikke er givet nogle svar. Men netop de svar er afhængige af den tid, kultur og samfundsmæssige opbygning, som svaret er givet ind i. Det er vigtigt at være opmærksom på, at det forholder sig på denne måde. Det er ikke muligt at adskille tro fra den kontekst, som troen bliver til i.

Den kristne tro forholder sig ikke til, hvordan mennesker har fået et handicap. Umiddelbart vil man kunne mene, at jeg så kunne slutte min artikel her. Men kristendommen forholder sig til, hvordan vi ser på andre mennesker, – med eller uden handicap. Kristendommen forholder sig til det enkelte menneskes værdighed og krav på respekt. Den forholder sig til, hvordan vi skal leve sammen som mennesker.

Endeligt afliver kristendommen så vidt som jeg kan se alle forestillinger om, at det er muligt at forklare lidelse, død og skæbne ud fra en religiøs tydning. Det er aspekter, som er vigtige at have med, når man beskriver forholdet mellem kristendom og handicap. Det er det, fordi der gennem tiden, og stadig i nogle kristne kredse, er religiøse forestillinger og tydninger om det at have et handicap. Jeg vil i mit bidrag forsøge at gå bagom alle tydningerne og vise, at det ud fra en kristen tro ikke er en frembar vej at finde en tydning for det at have et handicap.

De fire traditioner

For at give et blot nogenlunde dækkende billede af hvordan kristendom og handicap forholder sig til hinanden, er det nødvendigt at gøre brug af fire traditioner. Udsagnene i de fire traditioner er vævet ind i hinanden, og det er ikke muligt at se blot på en af dem. De taler til hinanden og er dermed med til at udfordre hinanden.

De fire traditioner er:

- Den bibelske tradition, som er spørgsmålet om, hvordan biblen beskriver mennesker med handicap. Det er naturligvis en afgørende kilde, men det er også en kilde, som skal bruges med omhu. Alene forskellen på menneskesynet fra dengang de bibelske tekster blev til og til i dag giver et problem med at »oversætte« de bibelske udsagn direkte.
- Den teologiske tradition gennem tiden. Det er vigtigt at se på, hvordan mennesker gennem tiden har tolket det at have et handicap ud fra en kristen tankegang.
- Den kirkelige tradition, hvordan er mennesker gennem tiden blevet behandlet af kirken. Det mest nærliggende eksempel er, at kirkens syn på diakoni har haft en stor indflydelse på, hvordan man har set på mennesker, der ikke kan klare sig selv.
- Den nutidige kristne tolkning af livet med et handicap. Det er naturligvis ikke en tolkning, som man kan se løsrevet fra, hvordan samfundet i øvrigt ser på mennesker med handicap. Indsigter fra andre videnskaber eks. lægevidenskaben spiller en stor rolle som selvfølgelig påvirker den kristne tolkning

Jeg vil lade de fire traditioner tale sammen. Der vil ikke være en detaljeret gennemgang af de fire traditioner, men traditionerne vil blive bragt på banen, hvor de er relevante. Artiklen vil være bygget tematisk op, og til sidst vil jeg vove at komme med en konklusion af, hvordan den kristne tro i 2004 kan forholde sig til mennesker med handicap.

Det kristne menneskesyn

Det kristne menneskesyn er afgørende for spørgsmålet om, hvordan den kristne tro forholder sig til mennesker med handicap. Menneskesynet tager sin udgangspunkt i de to skabelsesberetninger, som findes i 1. Mosebog. Det er gennemgående for de to skabelsesberetninger, at mennesket er skabt af Gud. Det betyder to ting. Det betyder, at mennesket ikke er sin egen herre. Der er en anden og noget andet, som har skabt mennesket. Mennesket er ikke guddommeligt, men netop en skabning af Gud. Vi er ikke perfekte, vi er ikke overmenneskelige. Den anden indsigt, som er værd at tage med fra skabelsesberetningerne, er, at mennesket er skabt til et godt liv. Det er et omkvæd i den første skabelsesberetning, at »Gud så, at alt var godt.« Som kristne må udgangspunktet være, at det skabte menneskeliv er et godt liv. Det er et liv, som rummer muligheder, livsglæde og er godt nok, som det er. Det er vigtigt at forstå, at det gudskabte liv ikke kan gradueres. Man kan ikke tale om, at nogle liv er bedre end andre liv. Det betyder, at ethvert liv er værd at leve. Det betyder ikke, at mennesket bag det enkelte liv føler, at dets liv er værd at leve. Men det gudsgivne er, at livet er værd at leve. Det er en gave, som kommer ethvert menneske i møde hver eneste dag. Livet er en gave, som vi enten kan tage imod eller afslå. Men det er ment som en god gave.

Set ind i en moderne kontekst må det betyde, at man ikke på forhånd kan afgøre, at nogle liv er mere værd end andre. Alle liv er en gave som skal leves. Det er i de enkelte liv, vi som mennesker skaber værdier, og det gør vi uafhængigt af handicap eller ej. Ethvert menneske er forpligtet til at tage sit liv på sig og skabe den værdi, der gør livet værd at leve. Eva og Adam får i paradishaven mulighed for at forvalte deres liv. I en moderne kontekst må det betyde, at ethvert

menneske har mulighed for at skabe noget godt af det liv, de får givet. Det er vigtigt at understrege, at det er sådan i den paradisiske tilstand. Men der er noget, der følger efter.

Synd som livsvilkår

Den paradisiske tilstand varer ikke evigt. Allerede i tredje kapitel af 1. Mosebog læser vi myten om syndefaldet. Det er vigtigt at forstå den myte rigtigt. Myten fortæller, at Eva og Adam, mennesket spiste af kundskabens træ. Det betød, at deres øjne åbnedes, og at de kunne se forskel på godt og ondt. Det er netop det, som er værd at bemærke. Myten fortæller ikke, at godt og ondt ikke eksisterer før syndefaldet. Myten fortæller, at mennesket blev i stand til at skelne og dermed i stand til at vælge mellem godt og ondt. Min pointe er, at det godt kan være, at der var problemer i paradiset have. Men den viden mennesket får er, at deres liv er forskellige, og at den forskellighed kan vi enten vælge at bruge konstruktivt til at skabe mangfoldige muligheder for ethvert menneske eller destruktivt til at ødelægge hinandens muligheder for livsudfoldelser. Det er vigtigt at have den indsigt, da den åbner op for at forstå livet med et handicap som et ligeværdigt liv, der har krav på samme muligheder som ethvert andet liv. Men vi kender også virkeligheden. Vi ved også godt, at mennesker med handicap ikke har samme muligheder som mennesker uden handicap. Myterne i 1. Mosebog slår fast, at det ikke er gudgivet, at det er på denne måde. Det er et resultat af syndefaldet, hvor mennesket fik livet og mulighed for at leve det i fællesskab. Syndefaldets resultater er, at mennesket, trods kendskabet til godt og ondt, vælger forkert. Vi lever på en måde, der hindrer det fællesskab, som vi var skabt til at leve i. Syndefaldet er i højere grad en tilstand end bestemte handlinger, det enkelte menneske gør. Ganske vist kan handlingerne være med til at forstærke den tilstand, hvor det menneskelige fællesskab går i stykker. Vi kan gøre ting, som er en hindring for det ligeværdige fællesskab mellem mennesker. Vi kan fokusere på forskellene eller vælge at indrette vore liv sådan, at forskellene er en barriere for fællesskabet. Men vi kan også vælge at leve i et fællesskab, hvor vi kompenserer for hinandens forskelle.

De forskelle, som vi lærte at se, da vi i syndefaldet lærte at skelne mellem godt og ondt.

Handicap som gudskabt

Det ville være nærliggende at konkludere, at handicap altså bare er en del af det, som Gud har skabt. Men det er en forkert konklusion. Man kan ikke ud fra syndefaldet hævde, at godt og ondt blot er to sider af Gud. Tværtimod er det netop slangen i Paradis, der lokker mennesket. Gennem den teologiske tradition er der talrige eksempler på, at teologer har forsøgt at forklare det onde. Det er aldrig lykkedes, og det kan ikke lykkes, uden at man går galt i byen. Det er nemlig et af de spørgsmål, som der ikke findes en forklaring på. Det onde var der bare, slangen var pludselig i haven.

Jobs bog i Det Gamle Testamente er en underlig fortælling. I korte træk går fortællingen ud på, at Gud indgår en slags »væddemål« med ærkeenglen Satan. »Væddemålet« går ud på, om Satan kan få Job til at forbande Gud eller afsværge sin tro. På alle mulige måder forsøger Satan at gøre livet svært for Job. Job oplever dødsfald i familien, sygdom og andre svære problemer. Men Job fastholder sin tro på, at Gud giver det gode liv. Jobs venner forsøger at overbevise Job om, at hans ulykke må skyldes, at han handler uretfærdigt. Også det afviser Job. Til sidst bliver det for meget for Job. Han står og beder Gud om en forklaring på alt det onde. Bogens pointe er, at Job får ikke den forklaring, han beder om. Gud siger til Job, at Job ikke har krav på at stille Gud til regnskab for det onde. Netop skaberen af livet i al dets mangfoldighed kan ikke stilles til regnskab for, at det går dårligt for mennesker. Skaberen skylder ikke mennesket nogen forklaring, men samme skaber giver mennesker livet og opfordrer dem til at leve livet fuldt ud. Jobs bog fastslår, at det onde ikke er fra Gud samtidig med, at den advarer mennesket mod at finde forklaringer på de onde sider af livet. Mennesket er sat for at leve livet og ikke for at finde alle mulige forklaringer på, hvorfor livet er, som det er.

Det er altså ikke muligt at forklare, hvorfor mennesker får forskellige vilkår. Tror vi, at de forskellige vilkår er gudskabte, lægger vi en forklaring ned over de vilkår, som mennesker lever under og med.

Vi gør Gud til en underlig skaber, som tilfældigt strør problemer ud over menneskelivet. Vi tillægger Gud årsagen til alt det, som vi som mennesker ikke forstår og har svært ved at leve med. Pointen i Jobs bog er, at det kan vi ikke. Vi kan derimod tage imod det liv, vi får, og forsøge at leve det bedste liv ud fra de vilkår, vi har. For mig at se, er det et opgør med, at et handicap skulle være gudskabt. Ja, det er et opgør med at forsøge at finde en dybere mening med et handicap. Job får ingen dybere mening med de lidelser, han udsættes for. Derimod opfordres han til at leve sit liv i betagethed af alt det skabte, uden at forsøge at finde forklaringer på godt og ondt. Den opfordring lyder til enhver af os, hvad enten vi har et handicap eller bøvler med helt andre ting.

Handicap og synd

Gennem kirkehistorien og den teologiske tradition er det til tider blevet anført, at handicap og synd hører sammen. Får et menneske svære vilkår, må det være selvforskyldt. Det må være fordi enten han selv eller hans forfædre har syndet mod Gud.

I Det Nye Testamente bliver den tanke tilbagevist. I Johannes Evangeliet kap.9 helbreder Jesus en ung mand, som er født blind. Disciplene spørger Jesus, om det er manden selv eller hans forældre, der har syndet, siden han var blind. Jesus tilbageviser begge tanker. Synd og handicap hænger ikke sammen.

Atter en gang er budskabet, at det er farligt at forsøge at finde forklaringer på det uforklarlige. En sammenkobling mellem synd og handicap betyder, at det at leve med et handicap er en privat sag. Det enkelte menneske må selv bøde for sine skavanker. Egentlig er det en tankegang, som vi også kender fra den østlige tankegang om reinkarnation og læren om karma. Det enkelte mennesker har selv gjort sig skyld i de livsvilkår, som han eller hun har fået. Men kristendommen afviser den tankegang. Det er ikke en farbar vej at tillægge mennesker med handicap skylden for deres handicap. Teologisk tales der derimod om solidaritet og barmhjertighed med mennesker, som har fået svære livsvilkår. Disciplene får at vide, at de ikke skal koncentrere sig om, hvorvidt det er skyld og synd, der er årsagen til

den blindes handicap. De skal derimod leve livet sammen med ham i solidaritet. Den kristne tro har altid solidariteten med mennesker som mål. Det er en solidaritet, hvor det bliver uinteressant at finde årsagen til den enkeltes problemer i livet.

Det, der bliver interessant, er derimod, hvordan solidariteten og det ligeværdige fællesskab kan komme til udtryk. Det er både et individuelt og et kollektivt anliggende. Den enkelte kan vise solidaritet i det konkrete liv. Kollektivt kan vi som samfund skabe nogle rammer, der giver hver enkelt menneske de bedst mulige livsbetingelser. Når det handler om mennesker med handicap, så må solidariteten komme til udtryk ved at samfundet er indrettet på en måde, så mennesker med handicap kan deltage på lige fod. Det er et fælles ansvar, fordi det ikke er mennesker med handicaps egen skyld. Vi er som mennesker sat til at leve i fællesskab og ikke til at finde forklaringerne.

Tag din seng og gå

Helbredelser har en lang tradition i den kristne kirke. Den teologiske bevæggrund for helbredelser har gennem tiden været, at sygdom og handicap er noget ondt, som man skal befri mennesker fra. Der er tale om en dualistisk tankegang, hvor det på forhånd er givet, at noget er godt og andet ondt. De begrænsninger, som mennesker har oplevet på grund af et handicap, er uden videre blevet identificeret som noget ondt.

I dag finder helbredelser eller forsøg på helbredelser sted i det, man kan kalde de karismatiske kirker. I Danmark er det primært i Frikirker, men eksempelvis i Afrika er helbredelser normalt i mange forskellige typer menigheder.

Traditionen stammer fra troen på, at Jesus udførte helbredelser, da han levede. Men netop her er det værd at standse op. Fortællingerne om helbredelser i Det Nye Testamente peger faktisk på, at helbredelserne har en bestemt funktion. Funktionen er faktisk ikke at sætte den lamme, blinde eller døve fri for deres handicap. Helbredelser har i Det Nye Testamente den funktion, at de manifesterer, at Jesus Kristus er Guds søn. På linje med andre undere i Det Nye Testamente fungerer helbredelserne som tegn. De var tegn på Jesus autoritet som

Guds søn. Jeg vil vove den påstand, at de helbredelser der er i Det Nye Testamente ikke siger noget som helst om livet med et handicap. For mig at se ville det svare til, at man mente, at alle kristne skulle kunne gøre vand til vin, eller at alle troende skulle kunne gå på vandet. Det er selvfølgelig en grotesk tankegang. Det er vigtigt at fastholde Jesu undere, som det de er, nemlig tegn.

Jeg kan og vil ikke afvise, at der også i dag finder helbredelser sted. Men det er forkert at tro, at helbredelser siger noget om, at et handicap er noget ondt, som mennesket skal befries fra. Den funktion, helbredelserne har i Det Nye Testamente, er, at de peger på, at Kristus er Guds søn. Han har magt både over vand, vejr og altså også over helbredelse.

Troen på helbredelse for et handicap kan være fængslende. Der er mennesker med handicap, som aldrig når til en afklarende holdning omkring deres handicap. Jeg har set eksempler på mennesker, der hele livet går og venter på en helbredelse, som udebliver. Resultatet er, at personens liv bliver halvt. Resultatet kan være, at man betragter sit eget liv som mindre værd i forhold til andres, fordi man altid går og venter på, at livet skal blive fuldkomment. Der er ikke teologiske argumenter for, at det er på denne måde. Tværtimod fastholder kristendommen, at livet ikke kan gradueres i bedre og dårligere liv. Et hvert liv rummer muligheder, som er værd at udleve. Evangeliet møder det menneske, som oplever sine livsvilkår vanskelige med budskabet om, at livet er godt nok som det er. Livet er godt nok, fordi Gud fra skabelsens morgen så, at livet var godt og værd at leve. Det gælder også for mennesker med handicap.

Solstråle i verden

Det er ikke ualmindeligt at møde kristne med handicap, der mener, at de har fået et liv med de begrænsninger et handicap giver, for at være »lys« for andre mennesker. Tanken er den, at når andre kan se, at et menneske med et handicap kan være glad og leve et godt liv, så burde alle andre også gøre det. Tanken er, at den kristne med handicap har den opgave at give andre livsmod ved at leve et liv »på trods af« sit handicap. Forestillingen har flere problemer indbygget i sig.

Der er ikke teologisk belæg for, at nogle mennesker får særlig hårde liv for at være »lys« for andre mennesker. Livet er som udgangspunkt skabt godt. Det er ikke foreneligt med den kristne tro, at Gud skulle lege med livet på den måde, at nogle skal kæmpe ekstra hårdt for at få et godt liv.

Det andet problem er, at man er nødt til at stille spørgsmålet »hvad så når det går galt«? Hvordan forholder det sig, når personen med handicap bestemt ikke er noget lys for andre. Hvad i de perioder af livet, hvor det »gør ondt« at have et handicap? Hvad er evangeliet, når menigheden møder et mennesker med handicap, som er bitter på livet, uudholdelig at være sammen med eller generelt et usympatisk menneske. Tillægger man en person med handicap rollen som »lyse-spreder«, så lægger man en tung byrde på skuldrene af personen. Det er urimeligt at skulle leve op til at være noget specielt samtidigt med, at personen skal leve med et handicap.

Ifølge det kristne menneskesyn er alle mennesker skabt til et godt liv. Vi er skabt lige sådan at forstå, at ingen på forhånd er ment til at have et hårdere liv end andre. Tankegangen minder i øvrigt om den vestlige forestilling om reinkarnation, som man finder den i New Age. Her er tanken, at et menneske har fået et handicap for »at lære noget« i dette liv. På linje med det forrige afsnit kan man spørge »ja, men hvad så når man ikke lærer noget«? For mig at se er tankegangen uforenelig med den kristne tro på, at et hvert liv er en gave fra Gud, og at Gud kun giver gode gaver. Der er ikke »snydepakker« i de gaver, som Gud giver mennesker. Det er derfor uholdbart at tro, at man er blevet givet sværere levevilkår, fordi man skal være noget specielt. Tværtimod får ethvert menneske livet som gave og det er et liv, der gør os i stand til at være menneske sammen med vore medmennesker.

Diakonien skaber forandring

I den katolske kirke spiller diakonien en afgørende rolle fra middelalderen. Diakonien er, som vidt jeg kan se, et forsøg på at virkeliggøre det kristne menneskesyn. Diakoniens påstand er, at et hvert liv er skabt af Gud og værd at leve. Diakoniens indsigt er, at vi lever ikke

i den perfekte verden. Der er nogle, som har fået sværere livsvilkår end andre. Det er et kristent kald og ansvar at hjælpe mennesker, som af en eller anden grund har sværere livsvilkår. Diakonien beskæftiger sig ikke med, hvorfor et menneske har fået et sværere liv end andre. Diakonien beskæftiger sig med de andres pligt til at hjælpe. En af grundfortællingerne i diakonien er fortællingen om den barmhjertige samaritaner fra Lukas evangeliet 10. Det er fortællingen om, at vi som kristne altid er kaldet til at hjælpe et menneske i nød. Det kristne kald til at hjælpe mennesker i nød betyder, at kirken altid har følt et særligt ansvar overfor mennesker, der ikke kan klare sig selv. Et ansvar, som har ført til et omfattende sygehussystem, hjem for ældre og institutioner.

Diakoniens problem er, at diakoniens fokus netop ligger på den, der har fået kaldet. Det har gennem tiderne givet en skæv magtfordeling mellem den, der hjalp og den, der skulle have hjælp. Magten lå hos den der hjalp. Man mente, at den der skulle have hjælp, burde være taknemmelig for den hjælp, han fik. Nogle progressive »hjælpere« har lyttet meget til den, der skulle have hjælp. Men som hovedregel var det omvendt. Det var den der hjalp, som havde magten og som bestemte, hvordan der skulle hjælpes. Meget tit var magtforholdet skjult bagved påberåbelsen af uddannelse og kompetencer. Det var den uddannede fagperson, som bedst vidste, hvordan mennesker med handicap skulle hjælpes.

Det diakonale arbejde har lagt grunden til den velfærdsstat, som vi kender i dag. Det er grundlæggende, at den kristne tro på ethvert livs berettigelse og værdighed er bestemmende for, at det er et fælles ansvar at hjælpe nødstedte. Den enkelte står aldrig alene med sine livsbetingelser. Der er et særligt ansvar for at hjælpe de mennesker, der har fået særlige svære betingelser.

Fra folk til person

I Det Gamle Testamente tales der om mennesker som folket. Det er ikke det individuelle forhold til Gud, der betyder noget, men folkets forhold til Gud. Den tankegang fortsætter op i Det Nye Testamente og i kirkehistorien. Tanken om folket er i kristendommen skiftet ud

med tanken om kirken som det fællesskab, hvor Gud virker. Der kan være mange gode indsigter i tanken om et fællesskab, men det farlige er at individet forsvinder. Individet har ingen rettigheder, som går ud over, hvad der er bedst for fællesskabet.

Den lutherske teologi markerer et brud med den tankegang. I den lutherske teologi er det individet, der er vigtigt. Det er individets forhold til Gud, der er i centrum. Det er ikke uden problemer, at tanken om et fællesskab udskiftes med individets værd. Men det har en række gode sider, især når det drejer sig om mennesker med handicap. Som individ har et menneske nogle rettigheder, som går ud over, hvad der er bedst for fællesskabet. Ser vi ud over teologien, så er meget filosofi i det 18. og 19. århundrede tanker om, hvordan individet har værdi i sig selv. De europæiske stater laver forfatninger, hvor individets rettigheder er indskrevet. Det sker ofte i oprør mod kirken, men det er vigtigt at forstå, at det er det kristne menneskesyn og det lutherske syn på individet, som danner baggrund for det, der sker. Det nye er, at individet har nogle rettigheder. Mennesker med handicap er ikke længere objekter, som velmenende diakoner skal hjælpe, men subjekter, der i sig selv har nogle rettigheder alene af den grund, at de er individer.

Solidaritet

I det 20. århundrede opstår velfærdsstaten. Velfærdsstaten gør diakoniens tankegang om pligt til at hjælpe mennesker med handicap til en kollektiv pligt. Samfundet har pligt til at kompensere for et handicap. Samtidigt bliver pligten taget ud af en religiøs forståelse. Det er en samfundspligt, som ikke henter sin autoritet i Guds tale til mennesker, men i individets rettigheder.

Velfærdsstaten er sekulær, alligevel er det vanskeligt at komme ud over, at velfærdsstatens principper bygger på de principper, som er vokset ud af den kristne menneskesyn og forståelse af individets rettigheder. Samtidigt er sekulariseringen af hjælpen med til at bryde de magtstrukturer ned, som tidligere var mellem dem, der hjalp, og dem, der skulle hjælpes. På den måde er sekulariseringen med til at skabe et ligeværdigt forhold, som dybest set burde ligge i det kristne

menneskesyn, men som ofte er blevet væk i velmenende menneskers lyst og kald til at hjælpe. Et kald, som er blevet til en magt, og som derfor ikke har været givdig for det ligeværdige forhold.

For mennesker med handicap betyder det, at mange i høj grad er blevet herre over deres eget liv. De er blevet herre over den hjælp, som de modtager. Det er ikke længere den, der hjælper, der definerer hjælpen. Det er personen med et handicap, der bestemmer over den hjælp, han skal modtage. Solidariteten betyder, at vi som samfund er parate til at yde den hjælp, som betyder, at mennesker med handicap kan deltage ligeværdigt som aktive borgere. Det betyder på den anden side, at mennesker med handicap har pligt til at vise samme solidaritet i forhold til andre mennesker. I det øjeblik et menneske er kompenseret for et handicap, kan det være det ligeværdige menneske, som alle mennesker er skabt til at være af Gud.

Det myndige menneske – med handicap

Kristendom forholder sig til mennesker med handicap som den forholder sig til ethvert andet menneske. Kristendommens kald til ethvert menneske er at gøre sig myndig og at leve det liv, der hver dag bliver givet af Gud. Kristendommen er ikke blind for, at nogle har fået »sværere liv« end andre. Men troen beskæftiger sig ikke med, hvorfor det er sådan. Kristendommen siger ingenting om, hvorfor nogle mennesker har et handicap. Ganske vist er der mennesker, der søger det, men det ender i overtro, som ikke har noget som helst at gøre med, hvad kristendommen siger om mennesker med handicap. Et forsøg på at finde en mening eller forklaring på et handicap lader sig ikke gøre i den kristne tro. Den slags forklaringer kan derimod i dag skabe grobund for falske håb eller urealistiske billeder af sig selv. Den myndige person tør erkende, at der ikke er en religiøs forklaring på et handicap. Han tør hente sine forklaringer et andet sted, – et godt sted vil være lægevidenskab.

Men kristendommen siger meget om, hvordan mennesker med handicap skal indgå i fællesskabet. De skal indgå som myndige og ligeværdige personer, der er bevidste om sit eget værd, muligheder, forpligtigelser og begrænsninger. Netop fordi vi lever efter synde-

faldet i et ufuldstændig verden, kan det give en del besvær at leve med et handicap. Men det er et besvær, som fællesskabet er kaldet til at løse. Det er en kristen tanke, at ethvert menneske har krav på at leve som menneske i relation til sine medmennesker. Det er den ligeværdighed og solidaritet, som siger noget om, hvordan kristendommen og handicap forholder sig til hinanden.

Livet er ikke for amatører – men søg og du vil finde

*Af Hanne Klitgaard Larsen
forfatter, pædagog og terapeut*

Da Gud var færdig med at skabe verden,
blev nøglen til hele hemmeligheden gemt
i menneskets eget hjerte, fordi han vidste,
at der ville det lede allersidst.

Gud blev en uundværlig del af livet, da mit handicap som spæd bragte mig i diakoniens og behandlernes varetægt, imens jeg i barndomshjemmet blev »skabskristen«. Som voksen kunne den teologiske udlægning af kristendommen ikke tilfredsstille mit behov for mening med livet, derfor søgte jeg svar andre steder. Vejen kom til at gå gennem Teosofien, New Age bevægelsen, Kosmologien og gennem selvudvikling, før jeg fandt et verdensbillede, der kunne opfylde mit behov for mening.

Lindring, trøst og håb

Som spæd blev jeg lammet af poliovirus og kom hjemmefra tre måneder gammel. Karrieren som handicappet og professionel pendler mellem forskellige sygehuse, optræningscentre og mit hjem startede. De første erindringer går tilbage til Ortopædisk hospital (OH) på Hans Knudsens Plads på Østerbro. Her blev der foretaget over 16 operative indgreb, efterfulgt af narkoserus og brækture i stålbakker. På trods af dette og længselen efter at høre til hos blot én voksen, var Gud nærværende. Den Barmhjertelige Samaritaner fra biblen var sygeplejerskernes inspirationskilde. Gennem denne beretning gav de trøst, håb og lindring, blandet med en utrættelig iver efter at yde omsorg, tænde lys og fortælle historier fra biblen. De sagde: »(...) at

der altid var engle over sengens hovedgærde, som passede på alle børn, når de er bange og savnede far og mor».

Aftenerne, især i weekender, kunne være smukke og stemningsfulde, fordi sygeplejerskerne sang, og de lærte os at bede aftenbønen: *»Nu lukker sig mit øje«*. Om lørdagen kom broderen til en af sygeplejerskerne og spillede guitar og sang for os. Det var det bedste, jeg vidste, når vi sang godnat sange om Gud og englene. Der er ingen tvivl i mit sind. Når jeg tænker over 45 år tilbage, er jeg sikker på, at sygeplejerskernes forhold til Gud og deres omsorg og tro på ham gav os børn håb, trøst og lindring, som gjorde det ubærlige til at bære.

Skabsreligiøs

I mit forældrehjem var Gud ikke så synlig. Mit naive og ukomplicerede forhold til Gud fra OH fik hurtig en trang skæbne. Jeg troede, at det, der gjaldt for sygehuset også gjaldt hjemme i familien på fem på Novembervej i Herlev. Den første aften, hjemvendt fra sygehuset, havde jeg knoklet mig i min pyjamas. Så sagde jeg til mine storebrødre: *»Nu skal vi huske at bede aftenbøn«*. De fniste og gjorde mig klart, at jeg ikke var rigtig klog. Min mindste storebror, der er 1½ år ældre end mig, sagde: *»Gud er dum som en potteplante, og jeg gider sgu ikke en lillesøster, der tror på sådan noget pis«*. Herefter foregik aftenbønnen under dynen meget hviskende i håbet om, at Gud alligevel kunne høre det.

Astrid Lindgren blev en gang spurgt, om hun troede på Gud? Hun svarede: *»Nej, men jeg beder aftenbøn hver aften for at være på den sikre side«*. Måske var det også dette paradoks, der var begyndt at indfinde sig hos mig i en tidlig alder. Jeg ville undgå bøvl og drilleri i de perioder, jeg var hos min familie, så derfor kom mit gudsforhold ned på vågeblus. En morgen, jeg vågnede op fra en mærkelig drøm, og min mor var ved at klæde mig på ude på køkkenbordet, spurgte jeg: *»Hvordan kom det hele, himmelen, jorden og alle menneskerne?«*. *»Det skal du ikke bryde dit hoved med, for så bliver du tosset«*, advarede hun mig.

Da jeg var 5 år, skulle hele familien til Vrå i Vendsyssel for at besøge mormor, som skulle se mig for første gang. Turen var lang

for tre børn på 5, 6 og 8 år. Vi kørte først med toget, og så var der overnatning med færgen fra København til Ålborg og så tog igen. Endelig nåede vi frem. Jeg havde glædet mig til at hilse på mormor. Da vi endelig stod i hendes stue, og hun så mig for første gang stående der med hovedet pakket ind i lyse krøller, med et stort smil og på et par jernstativer, græd hun. Jeg fattede ikke en brik, men skuffelsen var stor. Jeg havde glædet mig sådan til at se hende, og så sad hun og græd. Det blev endnu værre, da hun sagde: *»Der er ingen Gud til«*. Jeg svarede lige så højt og skuffet jeg kunne: *»Jo det er der, for det siger Fru Henriksen selv på O.H., og så passer det«*. Jeg blev skældt ud, og mormor blev trøstet.

Nu havde mit forhold til Gud endnu engang måttet stå sin prøve, og fra da af blev jeg skabsreligiøs. På dette tidspunkt blev jeg også i tvivl om, hvor jeg hørte til, var det hos sygeplejerskerne, hos min mor og far eller hos Gud?

Samlesang, skyld og gaver på kredit

Da jeg kom i skole på Geelsgaard kostskole, som skolen hed dengang, var jeg mest optaget af bibelhistorie og morgensangen. Jeg havde været i kirke et par gange, men det var kedeligt at høre på præsten, til gengæld gik orgelmusikken og salmesangen lige ind. Konfirmationsforberedelse var spændende, og ved konfirmationen fik jeg dette vers af præsten: *»Du som har dig selv mig givet, lad i dig mig elske livet, så for dig kun hjertet banker, så kun du i mine tanker er den dybe sammenhæng«*. Det var fra salmen: *»Hild dig frelser og forsoner«* af Grundtvig. Jeg forstod ikke dybden og betydningen af dette vers som trettenårig, men senere har verset haft betydning i mit liv.

Geelsgård lå på Kongevejen, lige overfor lå *»Vagttårnet«*, hvor Jehovas Vidner holdt til. De store drenge på skolen sagde, at Jehovas Vidner var åndssvage. På et tidspunkt sagde Jehovas Vidner, at verden ville gå under tredje juledag og alle dem, der havde syndet overfor Gud, ville ryge lige direkte i helvede. En dag kom en missionær fra *»Vagttårnet«* og fortalte, at alle handicappede mennesker havde syndet overfor Gud. Det var derfor, vi var blevet handicappede

og ikke kunne bo hjemme hos vores familie. Nu kom mit gudsforhold på endnu en prøve. Havde sygeplejerskerne på O.H. ret i, at Gud var kærlig og holdt lige meget af alle mennesker, eller skulle jeg ryge i helvede, fordi jeg var handicappet og dermed en synder? En af de større drenge forholdt sig mere rationelt til den snarlige undergang. Han sagde: *»Vi køber sgu da bare alle julegaverne på kredit. Ærgerligt, at Jehovas Vidner ikke har den mulighed. De holder jo ikke jul«*.

Jeg gik gennem mine teenageår og starten på mit voksenliv uden at have noget særligt forhold til Gud. Det var blevet for kompliceret og var kommet på hylden for uafklarede sager.

Tab, lidelse og mening

Det viste sig snart, at jeg som fysisk handicappet, i et samfund hvor det normale og strømlinede liv var det, der talte, fik hårdt brug for at trække på alle ressourcer. Jeg tog kampen op, fik to uddannelser, et arbejde og blev integreret i egen bolig med en hjælperordning. Viljen og glæden ved at leve var stor trods det, at det langt fra gled i olie.

Som 30-årig kom jeg i en stor krise. I en blanding af vrede, selvmedlidenhed og afmagt orkede jeg ikke livet mere. Alle metoder, jeg hidtil havde taget i anvendelse, når jeg havde modgang, kunne ikke bringe mig ud af dette mørke kaotiske hul, jeg var havnet i.

En nat havde jeg en drøm, der ændrede mit syn på situationen. I drømmen kom en lysende skikkelse med et venligt ansigt imod mig, som sagde: *»Det kan godt være, at du ikke vil livet, men livet vil dig«*. Jeg vågnede op og mærkede et håb og så pludselig, at livet er langt vigtigere, end hvad mit sårede og prøvede Ego (mit sårede indre barn) kunne magte. Jeg havde fået en erkendelse af, at jeg var mere end min fysisk handicappede krop og nogle følelser forbundet hermed. Det var, som om jeg havde fået kontakt til noget dybere i mig selv. Måske det som nogen kalder sjælen.

Poul Henningsen har sagt: *»Nogen har så tosset en barndom, at de må kureres for den«*. Det var præcis mit problem, og jeg måtte kureres for min barndom hos en psykolog. Trods erkendelse af behovet var modstanden stor. To kræfter kæmpede mod hinanden i mit

indre. Længslen efter forandring på den ene side og frygten for, at forandringen skulle betyde, at jeg gik i opløsning på den anden. Jeg vidste jo godt, at mine første 16 år, hvor jeg havde jeg været udsat for så megen behandling og optræning i det etablerede behandlersystem uden at have fået dækket nogle helt basale følelsesmæssige ting fra en far og mor, havde sat sine spor i mit sind. Der var klare grunde til, at mit følelsesliv hang i laser.

Heldigvis var længslen efter forandringer større end afmagten. Jeg tog skeen i egen hånd og startede med at undersøge forskellige muligheder for hjælp. Udover at finde en terapeut jeg kunne have tillid til, fandt jeg ud af, hvor vigtigt terapeutens menneskesyn var for min tillid. Behandlere og terapeuter med et naturvidenskabelige menneskesyn, som lå bag den behandling og optræning jeg havde været udsat for, ville kun forværre min krise. Jeg måtte ses som andet end en krop. Jeg består af langt mere. Jeg fandt en terapeut, som troede på, at mennesket, udover at være en krop og nogle følelser, også bestod af sjæl og ånd. Jeg fandt en god terapeut, som jeg gik til i ti år.

Teologi, teosofi og religionerne.

Sideløbende med at jeg gik til psykolog, startede min religiøse og filosofiske rejse efter livets mening. Da man ikke skal smide babyen ud med badevandet, begyndte jeg først at gå i kirke. Orgelmusikken og salmesangen havde stadig stor betydning, og jeg holdt fortsat af at læse i biblen om Jesus lignelser. Formidling af visdom, gennem lignelser, symboler og metaforer talte til nogle dybere i mig.

Det gav også ro at vide, at jeg er elsket af Gud, og at tilgivelsen, nåden og Helligånden findes. Selvfølgelig er jeg en del af en kristen kulturarv, men menneskesynet, bag en teologiske udlægning af kristendommen om at vi alle er syndere, og at mennesket ikke besidder evner til at vokse, udvikle og ændre sig grundlæggende, harmonerer ikke med mine livserfaringer. Jeg tror heller ikke, at det er sandt, at kristendommen er den eneste sande religion. Forskellige steder i biblen, som f.eks. *»Du skal høste, hvad du sår«*, og *»Af jord er du kommet, at jord skal du blive og af jord skal du genopstå«* udelukker

ikke for mig, at mennesket har mere end 'et jordisk liv' til rådighed. Jeg måtte herefter erkende, at den måde teologien¹ har systematiseret læren om Gud – det at det udelukkende handler om at tro – ikke længere giver mening, hvis min erkendelse siger mig noget andet.

Jeg måtte derfor videre i min søgen efter mening med livet, og tog på kurser i teosofi.² Et filosofisk studie i livets dybere mysterier, hvor retningen mener, at der findes love, som livet er underlagt. Teosofien mener, at mennesket er et guddommeligt væsen og består af både krop, sind, sjæl og ånd. Det var lige i harmoni med mine egne erfaringer. Jeg fandt det også spændende, at de inden for psykologien redegør for de syv chakra.³ Retningen mener desuden, at mennesket lever mange liv og besidder evnen til at forandre sig. Gennem de mange liv forbedrer mennesket hele tiden sin næstekærlighedsevne og kommer samtidig mere og mere i kontakt med sin egen gud-

-
- 1 Teologi (græsk): læren om Gud; opstår når religiøse forestillinger systematiseres; således i jødedommen og i islam. Inden for kristendommen betegnelse for den videnskabelig anlagte forskning af kirkens trosindhold. Indtil middelalderens slutning agtedes teologien som den fornemste videnskab, og indtil oplysningstiden blev den ubestridt betragtet som egentlig videnskab; den repræsenteres nu ved de gamle og ved en del nye universiteter som et selvstændigt fakultet, der i vidt omfang har arbejdsfællesskab med de humanistiske videnskaber. Teologien arbejder med de kildeskrifter, som kirkens bekendelse og forkyndelse især knytter sig til, frem for alt Gamle og Ny Testamente, og søger i tilslutning dertil at levere en systematisk fremstilling af det stof, som Bibelens og kirkens vidnesbyrd repræsenterer.
 - 2 Teosofi er græsk og betyder kærlighed til visdom og er ikke ude i et troærinde. Den er en sammenfattende betegnelse for panteistiske tankesystemer. H. P. Blavatskys og H. S. Olcotts oprettede 1875 Theosophical Society, dansk afdeling Teosofisk Samfund, oprettet 1918, optager dele af kristen og orientalsk troslære i sig. Videre udformet af Rudolf Steiner, der grundlagde antroposofien.
 - 3 Chakra er old-indisk og betyder hjul. Ifølge hinduismen skulle mennesket bestå af syv chakra, som er placeret de syv steder, hvor kroppens energiomsætning samtidig knytter sig til et bestemt psykologisk område.

dommelige kerne. Ifølge teosofien er mange mennesker endnu ikke i kontakt med deres sjæl og ånd, men det er som før nævnt kun et spørgsmål om tid. Filosofien taler yderligere om, at der er to sider af alle religioner. Den eksoteriske (ydre) og den esoteriske (indre). Den eksoteriske synsvinkel giver mennesker mening i lang tid og bygger på at tro på en autoritet, der er udenfor en selv, men gennem mange lidelseseerfaringer vil den eksoteriske side blive afløst af den esoteriske side, som handler om at tage vare på det guddommelige i en selv.

Religioner og næstekærlighed

Jeg fandt også dyb mening i, at teosofien siger, at det ikke er vigtigt, hvilken religion mennesket tilhører, fordi alle religioner er stråler ind til den samme guddommelige lyskilde. Kernen i alle religioner er at gøre mennesket til et næstekærligt væsen. Religionerne skal hjælpe os, så vi ikke farer vild, når vi bliver bange og angste, når vi står midt i livets prøvelser. Filosofiens bud på, hvorfor der er så mange religioner, er, at mennesket lever i forskellige kulturer, på forskellige udviklingstrin og dermed gør forskellige erfaringer. Dette må ikke forveksles med, at alle mennesker ikke er lige meget værd. Det er vi, fordi vi alle kommer fra det samme guddommelige ophav. De forskellige religioner har hver deres bud på, hvordan vi opøver vores kærlighedsevne. Jeg fik en fornemmelse af, at hvis det er rigtigt, at de forskellige religioner blot er stråler ind til det samme lyshav, så er det måske i virkeligheden det Guddommeliges pædagogiske redskab i os, i erkendelse af hvor forskellig vores kultur former os. Er dette sandt, så er det jo helt absurd med alle de religions krige.

Når vi har haft og stadig har så mange religionskrige, tænker jeg, at det måske ikke er religionernes skyld, men snarere vores manglende evne til at styre vort dyriske sindelag. Vi skal måske have lært, at religion dybest set handler om næstekærlighed og frihed i stedet for magt og undertrykkelse.

Selvfølgelig er vi nået langt rent intelligensmæssigt i vores kultur, men har vi ikke et stort følelsesmæssigt efterslæb? Er det ikke vores følelser, vi alle sammen bøvler mest med? Vi bor i en kultur, hvor vi ikke længere skal bruge så mange af vores livskræfter på at skaffe føden og have hårdt fysisk arbejde. De kræfter, dette frigør, kunne vi måske sætte ind på at udvikle os indenfor det følelsesmæssige område. Erfaringer fra mit eget liv som handicappet har sagt mig, at gør jeg ikke noget ved den side af min person, får jeg ikke optimal glæde ud af mit liv.

New Age bevægelsen

Gennem, mine teosofiske studier kom jeg i kontakt med en del mennesker indenfor New Age bevægelsen.⁴ En bevægelse, som henter deres tankegods fra teosofien, kristendommen og den buddhistiske

-
- 4 Navnet New Age kommer fra USA og betyder ny tid. Navnet er inspireret af den astrologiske antagelse, at jordkloden er på vej fra fiskenes til vandmandens tidsalder. Det er en græsrodsbevægelse, som dukkede op i Californiens hippie-miljø i 60'erne, bl.a. som en reaktion på USA's involvering i Vietnam-krigen. Hippierne ønskede en mere kærlig og fredelig verden og mente, at meditation og indisk og hinduistisk levevis kunne indfri ønsket. I Danmark fik bevægelsen betydning for flipperkulturens levevis, f.eks. ved oprettelse af fri-staden Christiania og udvikling af den økologiske bevidsthed. Siden 80'erne har New Age bevægelsens musik, bøger, blade og selvudviklingskurser været udbredt i Danmark og interessen er stigende på tværs af politisk og religiøs observans. Bevægelsen søger religiøse livsværdier i harmoni med menneskets indre og ydre erfaringer, hvilket ikke nødvendigvis altid bygger på kollektiv religiøsitet og ydre autoriteter.

religion.⁵ Desuden indgår forskellige teorier fra den nyere psykologi, som bl.a. Carl Gustav Jung, Jes Bertelsen og Stanislav Grof har beskæftiget sig med. Jeg deltog i en del kurser i personlig udvikling, og da jeg synes, jeg var kureret nogenlunde for min dårlige barndom, startede jeg en terapeutisk uddannelse der varede 2 år.

New Age bevægelsen er langt mere udbredt, end jeg i starten var klar over. Det er en stor forretning, som udbyder forskellige alternative behandlingsmetoder som f.eks. yoga, healing, zoneterapi, astrologi, meditation, intuitiv massage, blomstermedicin, kunstterapi, shamanisme m.m. Menneskesynet er det samme som det, den teosofiske filosofi beskæftiger sig med. Udover de mange terapitilbud udgives et hav af musik og bøger. Bevægelsen udgiver også fagblade, hvor der annonceres og anmeldes nye bøger og musik. Bladene indeholder desuden artikler om alternative tiltag og interviews med alternative behandlere eller brugere.

I bevægelsen har jeg ikke mødt ret mange med et fysisk handicap, men mange som har haft mange prøvelser og lidelser i deres liv. Alle har det til fælles, at vi længtes efter noget andet end et naturvidenskabeligt syn på mennesker og verden. Vi oplevede, at dette verdensbillede ikke alene kunne tilfredsstille behovet for hjælp under sugdom, og når man har ondt i livet. Vi var også fælles om at søge veje, der kunne gøre vores liv meningsfulde, og vi var indstillet på at tage et medansvar for vores problemer.

5 Buddha blev født ca. 560-480 f.Kr. og er grundlægger af buddhismen. Gennem undervisning af agtede lærere og askese søgte han at finde frelse, men opgav dog askesen. En nat under et figentræ, fik han »fuldkommen oplysning«. På oldindisk betyder Buddha »den oplyste«. Religionen tager sigte på menneskets egen forløsning og munder ud i læren om fire sandheder og afhængighedens opståen. Lidelsen opstår på grund af menneskets begær, men ved at følge den otteleddede vej, der består i ret anskuelse, ret beslutning, ret tale, ret handlemåde, ret levevis, ret stræben, ret eftertanke og ret selvforydelse, fortrænges menneskets begær. Buddhismen er en erkendelses religion, der mener, at ukendskabet til den enkeltes sande væsen er årsagen til den lidelsesfyldte eksistens, som er underlagt loven om årsag og virkning (karmaloven). Når mennesket har lært sit sande indre at kende og kan styre sit begær, ophører den lidelsesfyldte tilværelse og man kommer i en tilstand af saglighed, kaldet nirvana,.

Tegn på paradigmeskift

I New Age bevægelsen oplevede jeg terapeuter, der virkelig mødte mennesker uden forbehold. Mange af dem var meget dygtige til at nå ind til sagens kerne, og de tilbød redskaber, som den enkelte selv kunne komme videre med.

Tager jeg de historiske briller på, mener jeg, at vi i mange århundrede har haft stort udbytte, viden og glæde af det naturvidenskabelige verdensbillede. Det har virkelig bragt os langt i vores kulturelle udvikling. Det har givet os vigtige svar og kunnet bidrage til en bekvem hverdag med højteknologi og viden indenfor bl.a. telekommunikation, lægevidenskab og andre uvurderlige tekniske hjælpemidler.

Gennem de sidste ca. 30 år er der imidlertid sket det, at flere og flere mennesker har gjort erkendelser og erfaringer, hvor dette verdensbillede ikke længere synes at kunne give svar, som harmonerer med disse erkendelser. Selv om dette verdensbillede har været til stor nytte i en lang periode i vores udvikling, må vi måske indse, at det ikke betyder, at dette verdensbillede kan tjene os i alt evighed. Lægen Palle Gad har sagt: *»Den rendyrkede rationalisme, som bl.a. kommer til udtryk i benhård naturvidenskab, har domineret i flere hundrede år. Nu er den i opbrud på alle fronter, og jeg tror, vi er på vej mod en anden epoke, som bl.a. vil vise sig ved, at grådighed og vækstfilosofi glider lidt i baggrunden«.*

Modviljen mod nyt verdens billede

Mine historiske briller siger mig også, at når udvikling indebærer, at vi skal ændre vores konklusioner og måder at opfatte hinanden og verden på, så skaber det frygt. Tænk blot på hvor brandbart det var at mene, at jorden er rund for nogle hundrede år siden. For slet ikke at glemme hvad der skete, da en videnskabsmand mente, at jorden ikke var universets centrum. Det var virkelig udfordrende for det daværende religiøse verdensbillede, at nogle begyndte at have en anden opfattelse end de kirkelige autoriteter. Disse mennesker måtte betale med deres liv og blev bl.a. brændt på bålet.

I dag ved vi, at disse mennesker var med til at befordre det naturvidenskabelige verdensbillede skabt. Nu oplever jeg, at vi gentager historien, hvis vi i dag klammer os til et verdensbillede, som – selvom det har bragt os langt – ikke vil erkende, at det har nogle alvorlige mangler, hvis vi skal forstå verden og mennesket i helheder og nære større omsorg for det at skabe. Indenfor lægevidenskaben er der heldigvis begyndt at komme nogle åbninger. Lægen Palle Gad udtrykker det således: *»Uanset lægestandens hovedrysten, så er virkeligheden den, at mennesket er en umådelig kompleks skabning, som rummer flere mysterier, end et elektronmikroskop kan afsløre«*.

Jeg tror, at vi står overfor endnu et paradigmeskift, som bl.a. ses udtrykt gennem New Age bevægelsen, uden at jeg derfor mener, vi skal sluge rått – alt hvad der sker i bevægelsen. At bevare sund fornuft og bevare sin skelneevne overfor nye ting er selvfølgelig sundt.

Det største af alt er kærligheden

I H.C. Andersens eventyr om Snedronningen fortæller han om, hvorfor det naturvidenskabelige verdensbillede ikke kan stå alene. Eventyret fortæller om Kaj, som har solgt sin sjæl til naturvidenskaben. Han er ramt af forstandens spejlsplint i sit hjerte, hvilket har gjort ham klog, kold og egoistisk. Kaj kan klare svære matematiske udregninger og kan både den store og lille tabel forfra og bagfra. Han er god til at klare hjernegymnastik til perfektion, men han er ensom, isoleret og lider af mangel på kærlighed. Han sidder indespærret i sit eget mentale fængsel i Snedronningens palads. Kaj kan ikke selv bryde ud, for han skal først til at lære, at han må afbalancere sin viden med noget andet, som han endnu ikke er i kontakt med.

Gerda, hans kære barndomsveninde, er den eneste, der kan befri ham, fordi hun er drevet af kærlighedens mod, styrke og udholdenhed. De eneste kvaliteter der kan få den kolde glassplint ud af hjertet på Kaj. Gerda ved noget om tålmodighed, ro, rummelighed og nærvær. Hun nærer omsorg for andre, og hun er drevet af en opgave, der rækker længere ud end hendes eget Ego. Hun ved, at kærlighed er vigtigere end matematik, selvom hun ikke kan bevise det gennem naturvidenskabelige bevismetoder: Gennem sin egen måde at være

på er hun det stærkeste bevis – det eksempel som gør hende i stand til at befri Kaj. Ved at befri Kaj forenes klogskab og visdom til alles glæde. Som Gandhi har sagt: *»Denne verden har udviklet megen klogskab, men mangler visdommen«*.

Kærlighed og had

Jeg tror derfor, det er vigtigt, at vi åbner op for et nyt paradigmeskift og får opdyrket vores evne til kollektiv omsorg, der må omfatte andre end dem, vi er i familie med. Jeg tror, vi må erkende, at selvom vi lever i en højt udviklet teknisk og materiel kultur, så trænger vi til U-landshjælp, når det handler om hjertets kvaliteter. Stanislav Grof har sagt: *»Et sådant paradigme kunne blive en vigtig katalysator for den bevidsthedsrevolution, der ser ud til at være en afgørende betingelse for livets overlevelse på denne planet«*.

Kosmologi, livets pædagogik

På min filosofiske rejse efter svar stødte jeg pludselig en aften på en tv-udsendelse om Martinus kosmologi.⁶ En filosof der levede fra 1890 til 1981, og som ikke ønskede offentlighedens søgelys. Udsendelsen fortalte om hans liv og om den store lysoplevelse, han fik som 30-årig. I ifølge hans eget udsagn, gjorde lysoplevelsen ham i stand til at se de logiske livs love, der ligger bag alt levende liv i universet.

Jeg gik straks i gang med at læse hans bøger og mærkede, at de tiltalte mit behov for logik på alle planer. Martinus mener, at livet og udviklingen på jorden aldrig stopper, fordi der er tale om evige gentagne spiralkredsløb.

6 Kosmologi gudsbevis (græsk): ud fra den eksisterende verden antages det, at man kan slutte sig til en guddommelig årsag til verdens eksistens. Filosofen Martinus Thomsen mente, at der står en lov bunden udvikling bag alt levende, som der kan redegøres for rent logisk. Hans skrev derfor det tredje testamente. Syv bøger på over 6.000 sider, hvor han redegjorde for sin teori.

Desuden mener han, at der findes to former for perspektiver. Det overordnede og det lokale perspektiv. Det overordnede perspektiv er det Guddommelige. Det lokale perspektiv er der, hvor mennesket lever og har sine glæder og sorger. Jeg har selv erfaret, at et problem skifter perspektiv udfra hvilket niveau, jeg ser det. Står jeg midt i det, mister jeg overblikket og får vældig ondt af mig selv. Ser jeg det derimod i luftperspektiv, har jeg det overblik, der er en forudsætning for ikke at fare vild. Herfra er problemet pludselig ikke så stort længere. Martinus spurgte engang en mand: *»Hvordan har De det?«* Manden svarede med mundvigene nedad: *»Jamen, når nu De siger alt er såre godt, så har jeg det vel godt?«* hvortil Martinus svarede: *»Ja, det er rigtigt, at alt er såre godt, men det er jo ikke sikkert det føles sådan«.*

Det tiltaler mig, at hans verdensbillede hverken handler om en ny religion eller en forening, man bør tilhøre. Bøgerne er til rådighed på lige fod med andre bøger. Jeg finder det også tiltalende, når han siger: *»At den højeste autoritet er de livserfaringer vi hver især gør«.*

Min logik siger mig, at Martinus nok har ret i, at der i universet hersker livslove, som vi som mennesket skal lære at kende. Jeg kan så godt lide hans metafor om, at vi alle er *» Kosmiske Kemikere«*, som ustandselig må gøre erfaringer i materien. Erfaringer som er en forudsætning for, at vi kan vokse menneskeligt gennem erkendelser. Da det kun er muligt at få viden gennem erfaring, må jeg jo prøve mig frem. Synspunktet synes jeg at få bekræftet, når jeg iagttager et lille barn, der gør erfaringer, og i virkeligheden bliver denne proces ved hele livet igennem. Når vi gør erfaringer, sker det jo ikke altid uden store skrald, brænde, lidelser og magtkampe, der kan ende i både fysiske og psykiske drab. Beviset får jeg øje på, når jeg ser på mine egne familiedramaer eller lukker op for TV-avisen. Nu og da kan det næsten slå mig omkuld, at jeg og mine medmennesker er så dårlige til at styre vores dyriske sider, men jeg finder dog trøst og håb i, at Martinus taler om, at mennesket har udviklet sig fra en dyrekrop til en menneskekrop, men at det stadig har sin dyriske mentalitet i sig, som det tager mange århundreder at afvikle. Med Paul Vermehrens lidt omskrevne ord kan man sige

»Fra dyreriget steg vi op – et dyrisk sind i en menneskelig krop. I hjertet en drømmer i handling en kriger en såret flygtning mellem to riger«. Hvis Martinus har ret, siger min logik mig, at der er uendelig mange ting, jeg skal lære, og derfor må vi have mere end et liv til rådighed.

Årsag og virkningsloven

Martinus mener, at vi ikke kan forlange af hinanden, at vi skal handle på et niveau, vi ikke er udviklet til endnu. Vi skal lære at forstå, at det er dyb uvidenhed, der dybest set ligger bag vores voldelige handlinger, og at vi kun kan blive klogere ved at prøve os frem og tage konsekvenserne af handlingerne. Jeg tror, at det er rigtigt og morer mig pludselig over, at det er meget lettere at få den forståelse af logikken, når det handler om små børn, men det er ikke så let at erkende, at den også omfatter voksne. Martinus siger, at der er tale om en slags livs- og konsekvens pædagogik, der er underlagt en årsags- og virkningslov, som gælder, både for hvad vi tænker og handler. Det gælder både i forhold til mig selv, andre levende væsener og ikke mindst naturen. Dette synspunkt kan jeg godt se en vis logik i. Jeg finder den f.eks. i følgende: Hvis jeg øver mig i mange timer på klaver, så er det mig, der bliver dygtig til klaverspil og ikke naboen. Hvis jeg spiser noget, jeg ikke kan tåle, bliver jeg syg og ikke min arbejdsgiver. Hvis jeg er i dårligt humør og skælder andre ud, vil jeg jo prompte få det tilbage i hovedet igen, fordi jeg modtager den andens vrede. Hvis jeg er glad, kærlig og god ved andre, får jeg det samme tilbage. Tænker jeg mørke tanker i en længere periode, er det ikke min veninde, der får en depression, det er mig.

Når jeg hører ordet karmalov, kan jeg også få nogle frygtelige billeder på nethinden, ikke mindst fra TV om, hvordan inderne med deres kastesystem og troen på karmaloven sætter de fattige og syge ud i rendestenen og lader dem gå til. Selvfølgelig tager jeg afstand til disse handlinger. Her tror jeg blot, at der må skelnes mellem en livslov og hvordan vi opfatter den på det udviklingsniveau, vi befinder os. Der er ingen religion filosofi eller lov, der taler for, at mennesker ikke skal give omsorg og hjælp til sin næste, når de har behov for

det. Det er selvfølgelig svært at skelne mellem en pædagogisk lov og det, vi opfatter som ondt og umenneskeligt. Piet Hein skelner mellem dette i grukket : *»Livet er ikke som du har det, men som du tager det«*.

Handicap og karma

Ser jeg mit fysiske handicap ind i denne årsags- og virkningslov, bliver jeg frygtelig bange for, at menneskets uvidenhed og dyriske mentalitet skal lade mig i stikken eller hævde, at jeg er mere ramt af årsags- og virkningsloven, end de er. Eller når jeg selv er skyld i mit handicap, må jeg sejle min egen sø. Jeg synes også, det er et overgreb uden lige, hvis andre skal udrede min karma sådan pr. vikar.« *Stig ned af min karma om jeg må bede, og pas dit eget jordbærbed*«. Jeg oplever, at sådanne handlinger viser, hvor svært vi mennesker har ved at tage ansvaret for vores egne ufærdige sider og derfor skyder ansvaret over på andre.

Når det er sagt, kan jeg roligt se mit handicap ind i denne årsags- og virkningsmodel. Rent logisk har jeg måske forbrændt mine motoriske nervebaner, har haft for meget ild bagi. Når jeg tænker på, hvor meget ild jeg stadig har i bagen, kan det måske være meget sundt at blive bremsed lidt. Selvom det kun er et gæt, giver det logik, uden jeg føler mig som offer for en grum skæbne. Nu har jeg så ikke mulighed for at rende fra mig selv længere og får mulighed for at opøve andre kompetencer. Set i dette lys er det ikke så sørgeligt endda og slet ikke en straf, det er blot en konsekvens af livets pædagogik. Som handicappet udsættes jeg selvfølgelig for mange menneskers undertrykkelse og uforstand. Det er naturligvis både svært og barsk til tider, men jeg har lært at leve med det, og jeg kan jo træne mig i at tilgive mine medmennesker. Jeg ved jo, at de har deres dæmoner at slås med, ligesom jeg har mine. Selvom de måske ikke lige springer frem ved førstehåndskontakten, som mit handicap gør, så behøver de pr. automatik ikke at have et lettere liv end mig, blot fordi deres besværligheder ikke er synlig for det blotte øje.

I dag er det min erfaring, at handicap, sygdom og store tab undgår ingen i livet. Måske er det livets invitation til, at vi kan gå dybere ned

i en anden dimension af livet, hvor der selvfølgelig er smerte, men også forudsætning for at opøve empati og større omsorg for sig selv og andre og dermed bidrage til den kærlighed, vores klode tørster sådan efter.

Kredsløbsprincipperne

Udover loven om årsags- og virkningskredsløbet, der beskrives i Martinus værker, læser jeg også om kredsløbsprincipper. Her finder jeg det spændende at læse om planeterne i universet og om, at det hele er rundt og kører i kredsløb rundt om hinanden. Jorden er rund og kører i kredsløb rundt om sig selv og solen. Igen støder jeg på en logik, jeg holder af, fordi jeg kan se, at der på jorden ligeledes findes kredsløb, som gentages i det uendelige, f.eks. nat og dag, sommer og efterår, vinter og forår, år efter år. Mennesket består ligeledes af kredsløb: blodkredsløbet, fordøjelseskredsløbet, åndedrætskredsløbet o.s.v. Der er også kredsløbet, der forbinder os til jorden. Vi dyrker jorden og spiser afgrøderne, hvor jorden så får vores affaldsstoffer tilbage. Vi indånder luft, som vi får fra planterne, og vi ånder kuldioxid ud, som er næring til planterne o.s.v. Martinus mener, at der altid findes liv inde i liv, det være sig både i mikrokosmos og makrokosmos, og at det forsætter i det uendelige både i det store og i det små. Jeg forstår at alt hænger sammen og får stor ydmyghed og glæde ved livet

Jeg har også stødt på et andet princip, som har givet mig en dybere forståelse af livets kriser. Det er Martinus kontrastprincip, som gentager sig i det uendelige. Her skriver han, at vi drives gennem udviklingsepokerne gennem kontrastprincipperne, hvor vi går fra grovere til finere kontrastplaner. Gennem denne uendelige rejse får vi erfaringer med lys og mørke, glæde og sorg, krig og fred, liv og død, kærlighed og had o.s.v. Vi kan ikke erfare disse fænomener uden også at erfare modsætningen. Derfor er det ifølge kosmologien imod livslovene at tro, at jagten på evig succes og lykke findes på det udviklingstrin, vi aktuelt befinder os på, selvom vi alle kan længes imod det.

I Martinus forfatterskab læser jeg også om princippet for sult og mættelse. Her fortæller han, at vi mennesker bliver ved med at handle imod livslovene, til vi er blevet mættet af de lidelseserfaringer, det giver os. Han mener, at det kun er gennem lidelsen, vi kan udvikle vores moral og humane evne. Når vi har erhvervet mange lidelseserfaringer, kan vi ikke nænne at gøre andre fortræd. Martinus taler om, at lidelse er et smertelig gode, som vi alle må gennemleve for at udvikle os til rigtige mennesker. Jeg holder meget af begrebet »smertelig gode«, og min logik siger mig, at forstår jeg virkelig dette på et dybere plan, vil jeg blive bedre til at se mine livskriser som noget meningsfuldt og gavnligt, uden der skal være tale om selvpineri.

Ifølge Martinus er vi alle, uanset hvad vi oplever af smerte, sygdom, handicap, fattigdom og lignende på vej til at afvikle vores dyriske mentalitet. Så set fra en Guddommelig synsvinkel er alt såre godt. Det giver mig både glæde, ro og fortrøstning at vide, at alt kører, som det skal set fra det Guddommelige perspektiv, og at vi alle er underlagt evolutionens ur, der hele tiden driver os fremad. Der er en god plan bag det hele, og vi vil alle en skønne dag virkelig bliver rigtige mennesker, der i alle handlinger kun er optaget af at nære kærlighed og omsorg for alle levende væsener.

Jeg oplever, at jeg gennem Martinus kosmologi har fået et slags livslandkort og en rejsebeskrivelse, som gør, at jeg ikke behøver at fare vild i mit liv, når livets storme raser. Jeg synes, det giver mig en forudsætning for at forstå den udvikling, jeg er underlagt og se logikken i, at f.eks. en bevægelse som New Age selvfølgelig også er et udtryk for, at udviklingen må gå videre.

Alt er såre godt

Som konklusion på min lange eftersøgning efter livets mening, må jeg konstatere, at det blot handler om, at jeg ikke mister håbet og troen på, at det kan betale sig at træne sin evne til næstekærlighed. Jeg må træne tålmodigheden og opøve mit følelsesmæssige kondital. Selvom det vil tage et par liv, før jeg kan lære at vende den anden kind til eller lade mig korsfæste uden at blive småirriteret, så går det

fremad med små skridt. Livet er jo ikke er for amatører. Derfor må jeg glæde mig over, at jeg har evigheden foran mig, og der heldigvis ligger en guddommelig og logisk plan bag det hele.

Mærket for livet

Af Malene de Thurah

cand. mag. i Kultur og Formidling

Syddansk Universitet i Odense

At være udviklingshæmmet betyder ikke, at man ikke udvikler sig. Det betyder, at man udvikler sig langsommere end andre mennesker, og at man ikke når så langt i sin udvikling. LEV er interesseorganisationen, der gennem 50 år har talt udviklingshæmmedes og deres familiers sag. Men der er fortsat masser at tage fat på. Læs mere om LEV på www.lev.dk og støt os ved at købe vores jubilæumsfrimærke, "Mærket for livet", på landets posthuse.

[Jeg kan heller ikke lige regne ud, hvor klog du er]

Vi har 50 år på det at udvikle sig. Det betyder ikke, at man ikke udvikler sig. Det betyder, at man udvikler sig langsommere end andre mennesker, og at man ikke når så langt i sin udvikling. LEV er interesseorganisationen, der gennem 50 år har talt udviklingshæmmedes og deres familiers sag. Men der er fortsat masser at tage fat på. Læs mere om LEV på www.lev.dk og støt os ved at købe vores jubilæumsfrimærke, "Mærket for livet", på landets posthuse.

www.lev.dk

50
lev
udvikling for udviklingshæmmede

»FAKTABOKS«

Landsforeningen LEV, de udviklingshæmmedes interesseorganisation, fejrede i 2002 sit 50 års jubilæum ved at iværksætte kampagnen 'Udvikling for udviklingshæmmede'. Tv-spots, annoncer i ugeblade og streamere i busser blev i den forbindelse lanceret. I artiklen sættes der fokus på disse underholdende og dialogsøgende busstreamere. De har til formål er at vende de fordomme, som udviklingshæmmede ofte bliver mødt med mod de personer, der har dem, for derefter at dreje den negative stemning til en positiv. Denne drejning skulle åbne for kontakt mellem

LEVs medlemmer og 'os andre'. Med synsvinkelforskydningen bliver de udviklingshæmmedes ret til at føre et normalt liv med erhverv og interesser – kort sagt mulighed for udvikling – slået fast.

Kampagnens intentioner og menneskesyn kan vurderes i et større perspektiv, nemlig i forhold til **Verdenssundhedsorganisationen WHO**s arbejde. WHO formulerede tilbage i 1980 en klassifikation, der havde til formål på tværs af institutioner og lande at fungere som redskab til at måle og sammenligne data, der omhandler menneskers funktionsevner og eventuelle funktionsevnenedsættelser. Artiklen beskæftiger sig med 1999-versionen ICIDH-2 (i dag kaldet ICF), der har til formål at 'tilbyde et fælles og standardiseret sprog og en tilsvarende ramme til beskrivelse af menneskers funktionsevne og funktionsevnenedsættelse' og forsøger at kaste både et medicinsk og et socialt blik på klienten og dennes tilstand. I ICIDH-2 opstilles en *biopsykosocial* model, der skal tage højde for biologiske, psykologiske og sociale dimensioner i forhold til den enkelte klients funktionsevner eller -nedsættelser. Klassifikationen lægger op til, at dens brugere kan udvide modellen i forhold til den enkelte klient. WHO vurderer ligeledes, at klassifikationen er egnet som et instrument til at realisere internationale menneskerettigheder.

Jeg ved godt, jeg ikke er normal, men nogle gange føler jeg mig mere normal, end jeg føler mig udviklingshæmmet. Jeg ved ikke, hvad man skal kalde sådan én som mig... Måske skal man bare kalde mig Jesper. (Fra dokumentarserien »Fakse Vandrerhjem«, TV2, maj 2003)

Med denne kommentar demonstrerer Jesper, at vi alle har behov for at opdele og betegne mennesker. I dette tilfælde definerer vi dem som henholdsvis 'normale' eller 'udviklingshæmmede'. Det er svært for Jesper at placere sig i en af kategorierne. Han vil hellere kendetegnes som den person, han er: Jesper! Alligevel eksisterer skellet i hans

bevidsthed, og opdelingen sker, uden det for ham og andre er muligt at sætte en skarp grænse mellem den ene eller anden kategori.

Vi kan betragte denne grænse som konstrueret, ligesom den franske etnolog og sociolog Pierre Bourdieu og den engelske lingvist og diskursanalytiker Norman Fairclough gør. De er tilhængere af *social-konstruktivismen*, der er af den opfattelse, at den måde vi betragter fænomener på, og de grænser vi sætter mellem mennesker, er konstruerede. I deres arbejde undersøger Bourdieu og Fairclough, hvorfor særlige menneskeopfattelser opstår, hvilke magtforhold de er et udtryk for, og hvordan opfattelserne påvirker de kategorier og identiteter, som alle mennesker taler ud fra.

Inspireret af deres behandling af fænomenerne 'magt' og 'diskurser' vil jeg på de følgende sider skitsere deres teorier og give eksempler på, hvordan udviklingshæmmede bliver *mærket for livet*, idet de bliver kategoriseret som anderledes – og i forlængelse af dette: »mindreværdige«. Mit fokus er her lagt på, hvordan visse mennesker opnår specialiststatus og får beføjelse til at gruppere deres medmennesker. Disse kategoriseringer sker på trods af, at man i en eller anden grad ønsker at afskaffe dem. Men alligevel lurder fordommene under overfladen, og de er med til at fastholde grupperingerne.

Jeg ser opdelingerne finde sted *dels* på et nationalt plan i kampagnematerialet »Udvikling for udviklingshæmmede«, som Landsforeningen LEV (organisationen der varetager udviklingshæmmedes interesser) lancerede i anledning af foreningens 50-års jubilæum i 2002, og *dels* på et internationalt plan i form af Verdenssundhedsorganisationen WHO's klassifikation ICIDH-2 (i dag kaldet ICF), der inden for især sundhedsvæsenet anvendes som redskab til at måle personers funktionsevner og funktionsevnenedsættelser. At netop disse to organisationer og deres materiale er blevet valgt skyldes, at jeg opfatter det som, at de på trods af deres forsøg på at gøre op med samfundets snævre opfattelse af normalitet og udvikling ikke kan slippe fri af denne. WHO og LEV synes at sætte sig i en paradoks situation, idet de *både* taler om udvidede normalitetsopfattelser og sætter en grænse mellem, hvad der er normalt og unormalt. Selvom det ikke er tilsigtet, kan konsekvensen af deres arbejde blive et øget

fokus på diagnoser og en stigning i antallet af diagnoser, hvilket vil få stor indflydelse på den danske socialpolitik.

Sproget skaber virkeligheden

Socialkonstruktivismen mener, at *den såkaldte virkelighed bliver skabt ud fra de måder, man taler om den på*. ‘Diskurs’ er i den forbindelse et centralt begreb, som blandt andet Fairclough anvender for at forklare, hvor stor en rolle sproget spiller for vores opfattelse af virkeligheden. *Diskurs* er en særlig måde at sammensætte et emne på, og det betyder, at emnet altid vil være konstrueret i en eller anden grad: Fænomenet ‘udviklingshæmmede’ bliver forklaret forskelligt alt efter om det er en udviklingshæmmet, dennes forældre, behandlere, naboer, politikere eller LEV, der kommer til orde.

Disse udlægninger kommer til udtryk i det, som Fairclough kalder den *politiske praksis* – altså en hvilken som helst situation, hvor der tales om udviklingshæmmede. Ved at konstruere de enkelte opfattelser af begrebet fremstilles også afsenderens politiske og ideologiske værdier. Fairclough formulerer det som, at de enkelte diskurser bliver *politisk eller ideologisk ‘investeret’*. I dette tilfælde er udbredelsen af ICDH-2-klassifikationen og mediedækningen af LEV-kampagnen den politiske praksis. De ideologiske værdier skal man ofte »grave« efter; men de afslører gerne sig selv gennem analysen: WHO ønsker at inddrage den enkelte klients kendetegn i en model, der tager højde for dennes biologiske, psykologiske og sociale karakteristika. Herunder skal klientens egne opfattelser af ‘tilfredshed, fuldførelse og nydelse’ inddrages for at nå frem til det rette billede af vedkommandes funktionsevner. WHO italesætter derfor klassificeringsprocessen i en *udviklings- og medbestemmelsesdiskurs* og udtrykker derigen- nem sit ideologiske ståsted: Mennesker kan karakteriseres ud fra deres evner eller mangel på samme, og på trods af nedsatte evner skal alle borgere have mulighed for at bestemme deres egen udvikling. WHO tager altså afsæt i en forventning om, at klienterne kan udvikle deres evner i retning af en mere ‘normal’ adfærd. Samme overbevisninger ser jeg LEVs kampagne udtrykke. Udviklingsdiskursen nævnes eksplicit i sloganet ‘Udvikling for udviklingshæmmede’,

mens den udviklingshæmmedes forestillede dialog med modtageren fremviser, at den afbildede bestemmer, hvad det vil sige at være udviklingshæmmet; nemlig som noget der er *udviklingsmuligt*.

At tænke i forskelle – ikke i ligheder

Men i hvor høj grad har henholdsvis klienterne og medlemmerne konkret indflydelse på den udvikling, som de forventes at stile imod? De ligeværdige forhold, som WHO og LEV ønsker at skabe, mener Bourdieu er umulige at opnå, for der vil altid være et magtforhold. Dette skyldes, at mennesker forholder sig til hinanden ud fra deres modsætninger, og disse er indordnet *hierarkisk*. Han argumenterer for dette ved at fremhæve sproget som eksempel: Sproget er bygget op omkring forskelle som eksempelvis mand-kvinde, og ung-gammel. Denne forskelstænkning kommer også til udtryk i de relationer, vi indgår i – netop at vi tænker og udtrykker os i eksempelvis køns-, eller aldersforskelle og ikke kun i de fællestræk, der også er mellem mennesker. Derfor vil de udviklingshæmmede, så længe man fokuserer på deres intelligenssvagheder, blive defineret ud fra deres forskelle til ‘os normale’.

Identiteter konstrueres i et magtspil

Hvor i hierarkiet man er placeret afhænger af den tid og kontekst, man befinder sig i. Går vi eksempelvis tilbage til 1888, kom de daværende åndssvage ikke til orde, men blev underkastet lægernes domme som ‘uudviklelige i aandelig Henseende’. Som beskrevet oven for er synet på de udviklingshæmmede i dag nærmest modsat. Dette fokusskifte viser, hvor ustabile diskurser og konstruktioner er, og at de bliver defineret i det, Bourdieu kalder *magtspillet*. I dette spil kæmper deltagerne om retten til at definere de enkelte diskurser. De, der »vinder« kampen, får en viden og retten til at udtrykke den.

Kampene udfolder sig inden for det, som Bourdieu kalder *feltet*. Sammen med begreberne *habitus* og *kapital* udgør det Bourdieus centrale magttermen. Han beskriver feltet som en arena, hvor der bliver spillet et spil. Til dette spil er der knyttet særlige regler, og de

er lavet af dem, der har fået magt til det. I dette tilfælde har både LEV og WHO tilegnet sig magt til at definere situationen. Det giver dem ret til at inddеле deres medmennesker i grupper alt efter, om de har komplette evner eller ej. Organisationerne trækker på og skaber en slags forståelse for, at disse magtrelationer og ideologier er naturlige (nemlig at WHO og LEV har lov til dette og har den rette holdning). Det gør de ved at lade henholdsvis klienterne og medlemmerne relatere sig til omverdenen ud fra de områder, hvor de er forskellige fra os andre. De bliver betragtet som funktionsevnenedsatte og udviklingshæmmede. Ved at fokusere på disse forskelligheder bestemmes det, hvad der er normalt og i forlængelse af dette klassificeres nogle grupper som »mindreværdige«.

Det er i den forbindelse vigtigt at bemærke, at forskelle mellem eksempelvis 'udviklingshæmmede' og 'normale' kun kan eksistere, hvis de, der er underlagt denne forskelsbehandling, accepterer, at hierarkiet eksisterer. Kort sagt, får ordene kun magt, fordi den person eller gruppe, der formulerer dem, har fået lov til det. Magten opretholdes så længe, at de, der er underlagt den, genkender den, der formulerer ordene som en autoritet; eller kun så længe at de undertrykte ikke kan se, at disse ved at underkaste sig bidrager til at bevare dette ulige forhold. Det samme gælder for dem, der udøver magten: kun så længe de ikke er klar over, hvor problematisk deres magtudøvelse er, er de i stand til at praktisere den.

Deltagernes begrænsede handlerum

Netop parternes handlemuligheder – og især deres begrænsninger – undersøges ved hjælp af *habitus*-begrebet. De muligheder, der er sat for deres handlinger, får dem til at tænke og reagere på bestemte måder. Denne opførsel har gennem et tidsrum fået et naturligt skær over sig, og derfor sætter hverken interaktionens deltagere eller dens omgivelser spørgsmålstejn ved de samfundsgrupper, der derigennem er blevet skabt.

WHO nedsætter sig selv som *specialist* inden for sundhedsområdet, og ikke på noget tidspunkt i den over et hundrede lange sider klassifikation diskuterer organisationen de præmisser, som ICIDH-2

er konstrueret ud fra eller de parametre, som klassifikationen anvender. WHO opfatter det ikke som problematisk, at ICIDH-2s model kan udvides efter udøvernes forgoftbefindende. Sundhedsstyrelsen har fået til opgave at danne et ekspertpanel, der skal oversætte og tilpasse udgaven til danske forhold. I samråd med disse *eksperter* fremstiller WHO en model, som *professionelle* inden for sundhedsområdet kan afprøve på deres *klienter*. I hver af de fire roller ligger der helt klare handlemuligheder og forventninger. At WHO ikke stiller spørgsmålstejn ved nogle af disse roller viser, hvor fasttømret denne ekspert-klient diskurs er.

Også LEV definerer rollerne entydigt: LEV er *eksperthen*, der ved, at de enkelte *medlemmer* ønsker en dialog med ‘os andre’ for at styrke den enkeltes udvikling. Ligesom i WHOs tilfælde overvejes det ikke eksplicit, om alle medlemmer ønsker denne dialog, og derfor fremstår ekspert-klient diskursen også her som urokkelig. På samme tid ser jeg LEV forsøge at gøre op med de udviklingshæmmedes klientstatus. Deres handlemuligheder skal udvides – væk skal den stereotype menneskeopfattelse: Rundt om kroppen på den afbildede demonstreres det, at denne har et navn, et erhverv og interesser. Så langt så godt. Men hvorfor er det så nødvendigt for LEV at udvikle deres medlemmer hen i retning af noget mere såkaldt normalt? Hvad med dem, som det ikke kan lykkes for, fordi de simpelthen er for dårlige? Hvad bliver der af de udviklingshæmmedes *egen kultur*? Måske er LEV ikke klar over, hvilket svar de skal give, for mærkatet ‘udviklingshæmmet’ har LEV beholdt på linje med de andre karakteristika. Betegnelsen får status af personlig etikette. Jeg læser det som, at de udviklingshæmmede etableres som en gruppe ud fra deres forskel fra dem, der ikke er hæmmede i deres udvikling. Som LEV i billedets uddybende tekst demonstrerer, har betegnelsen en kommunikativ funktion: Læseren får en forklaring på, at personen i nogle tilfælde ikke er som ‘os andre’. På trods af at billedet ved hjælp af de personlige oplysninger, der følger personens krop, og dennes kommentar til læseren personificerer den udviklingshæmmede, er det ikke muligt at se bort fra, at denne er subjektiveret som ‘udviklingshæmmet’ og er én blandt mange tilfælde. Personen kommer ikke til orde, selvom det i billedets komposition ser sådan ud!

Økonomisk, kulturel og symbolsk kapital – magt i flere henseender

At personen ikke kommer til orde skyldes, at denne ikke har nogen *kapital*. Bourdieus *kapital*-begreb spiller en stor rolle for at forstå, hvordan det er muligt at tilegne sig magt. Bourdieu skelner i den forbindelse mellem økonomisk, kulturel og symbolsk kapital.

Økonomisk kapital dækker over penge og ejendele, som begge organisationer i høj grad besidder. Ved *kulturel kapital* forstår man, at de involverede har en viden om den givne kultur og er i stand til at fungere i den. WHO's internationale arbejde, der er anerkendt i FN, er bevis nok på denne viden. Den internationale anerkendelse reproducerer WHO's magtfulde position, og det skaber opfattelsen af, at denne menneskeopdeling er naturligt forekommende. Også LEV besidder stor viden inden for sit handicapområde; foreningen har gennem de sidste 50 år medvirket til at opbygge denne handicapkultur: LEV synliggør sine medlemmer for at '*normalisere det at være anderledes*' med det formål at integrere udviklingshæmmede i samfundet, som John Møller, direktør i LEV, udtrykker det i et interview med mig. Møller mener, at en normalisering af de udviklingshæmmedes levevilkår er nødvendig, hvis der skal ske en integration. De betydninger – og dermed den viden – der ligger i begreberne 'normalisering' og 'integration', har LEV og dens forældreforening gennem årene været med til at udvikle og definere på vegne af de udviklingshæmmede. Derigennem har de skabt en opfattelse af, hvad der er henholdsvis 'normalt' og 'unormalt'. Endelig er der den *symbolske kapital*. Den dækker over den prestige, som en gruppe har opbygget omkring sig. Det arbejde, som begge organisationer gennem årene har lavet, giver dem prestige, ligesom det også giver dem symbolsk magt.

Den symbolske magt eksisterer ikke tilfældigt. Magten er derimod *struktureret i systemer*, der gør, at den fungerer som *magtinstrument* inden for områder som viden og kommunikation. Den magt, den dominerende diskurs tilegner sig, giver den mulighed for at etablere klassifikationssystemer, der får karakter af at være naturlige grupperinger af mennesker. ICIDH-2 er et klart eksempel på dette, ligesom LEV klassificerer dem, der er hæmmede, og dem der ikke er. Det

enkelte menneskes ret til at definere sig selv og dets evner, ser jeg blive overskredet. Individet bliver nemlig 'et nummer i rækken', hvor det vurderes ud fra de nedsatte eksperters parametre og præmisser: WHO placerer sig øverst i et hierarkisk magtforhold, hvor organisationen nedsætter professionelle og specialister, der fremstiller deres billeder af mennesket med dets komplette evner. Derigennem bliver viden og diagnosticeringer skabt, og disse bliver omsat til socialpolitik. I klassificeringsprocessen ser jeg en fare for, at de undersøgte *bliver* deres diagnoser, idet der fokuseres på de områder, hvor deres evner er nedsatte: De ikke-seende bliver kategoriseret som blinde, mens LEVs medlemmer vagt bliver opfattet som *hæmmede*.

Magten som produktiv og ikke kun undertrykkende

I stedet for udelukkende at fokusere på den negative konsekvens, som disse kategoriseringer har, kunne det være interessant at tage den franske idéhistoriker Michel Foucaults perspektiv: Magt skal ikke kun betragtes som undertrykkende. Foucault mener, magten rent faktisk producerer et 'genstandsområde' og nogle 'sandhedsritualer'. Jeg kan se hans pointe: Hvis magten ikke producerer et fænomen, altså subjektiverer nogle mennesker til at tilhøre en given gruppe, kan det få store konsekvenser for de mennesker, der rent faktisk tilhører denne gruppe. Her tænker jeg blandt andet på fattige og fysiske og psykiske syge, der ikke ville få hjælp. Modsat Bourdieu placerer Foucault ikke magten hos nogen bestemt. Han mener derimod, at den lever inden for den dominerende diskurs. Endvidere er han opmærksom på, at der også kan være modstand mod denne magt – en dimension som Bourdieu ikke behandler i nævneværdig grad. Denne modstand kaldes 'modmagten', og den eksisterer inden for den dominerende diskurs' rammer.

De Samvirkende Invalideorganisationer (DSI) placerer sig inden for behandlerdiskursens rammer og udøver modstand over for WHO ved at være kritiske over for ICIDH-2. DSI mener, at man ved hjælp af koder forsøger at gøre den bløde, sociale tilgang til funktions-evnebegrebet naturvidenskabeligt, uden at det er lykkedes ordent-

ligt. Også udøverne er kritiske, da de er bange for objektgøre deres brugere og klemme dem ned i systemer. Psykolog Karin Rue og sygeplejerske Inger Marie Andersen udtrykker deres betænkeligheder i forbindelse med en anmeldelse af bogen 'Kvalitet i socialpsykiatrien', der blandt andet inddrager ICIDH-2 som en af de nyeste metoder inden for socialpsykiatrien. Rue udtrykker sin betænkelighed således: *»ICIDH-2 indebærer en fare for at vi kommer til at tænke i behandlingsstrategier og diagnosticering; metoden kommer til at klassificere mennesker, selvom det i princippet er funktioner og handicap der klassificeres. ... Vi skal bare være meget opmærksomme på at undgå udviklingstvang: Hvis brugeren for at tilfredsstille systemet »udvikler sig«, så kan det stille sig i vejen for ægte udvikling, altså udvikling ud fra brugerens egne behov og ønsker.«* Andersen supplerer: *»Jeg tror mere på at vi forsøger at generalisere vores erfaringer fra individuelle forløb, frem for at vi forsøger at klemme mennesker ind i systemer. Jeg er bange for at vi kommer til at objektgøre brugerne og glemmer at vi alle er forskellige og har brug for en forskellig indsats.«*

Vi skal alle være ens

Den forskelstænkning, som Rue og Andersen er fortalere for er fraværende i LEVs kampagne. 'Vi skal alle være ens' synes at være LEVs mål. Tanken er smuk, men det bliver enshed på LEVs præmisser. Efter min mening virker det – stik mod Foucaults opfattelser – undertrykkende, for passer man ikke ind i foreningens normalitetsopfattelser, er man dømt til at være anderledes.

WHO's mål er at integrere alle borgere, for at de kan deltage fuldt ud i samfundslivet. Paradoksalt er det, at samtidig med at WHO med fremstillingen af ICIDH-2 foregiver at skabe ligeværdighed mellem borgere, anser WHO det på samme tid for vigtigt at skabe grænser mellem dem, idet ICIDH-2 opdeler mennesker efter, om de har evner til at opføre sig normalt eller ej. Klassifikationen beskriver eksempelvis at *'Afvigelsen fra den accepterede norm kan være let eller svær, og kan ændre sig over tid.'* WHO tillægger dermed det omkringliggende samfund og ikke ICIDH-2s eksistens en rolle i forbindelse

med formuleringen af samfundets normer. Omgivelserne tillægges derfor negative holdninger til handicappede. Den samme holdning udtrykkes i LEV-kampagnen. De negative forventninger spiller en afgørende rolle i klassificeringsprocessen. En fastholdelse af disse negative opfattelser viser, at WHO udøver magt ved at lade denne dimension veje tungest sammenlignet med de personlige faktorer. Denne handling resulterer i, at de undersøgte *ensrettes*. Også LEV formulerer medlemsgruppen som homogen: Den er udviklingsmulig og interesseret i samvær med ikke-udviklingshæmmede. Det overvejes ikke, at nogle medlemmer ikke evner eller har lyst til dette samvær.

At WHO gennem ICIDH-2 indirekte taler for normalisering og gør sig til talsmand for de grupper, organisationen opfatter som undertrykte, virker paradoksalt, idet klassifikationen ikke er sig bevidst eller tydeliggør de normer og præmisser, den arbejder ud fra; nemlig at opdele mennesker efter om de opfører sig normalt eller ej. Også de handicappedes interesseorganisationer befinder sig i en paradoksal situation, da de er blevet etableret parallelt med grupperingerne, mens de samtidig vil dem til livs. Konsekvensen bliver, at gruppen marginaliseres til trods for intentioner om det modsatte.

Rammer sættes for mangfoldigheden

Det er også paradoksalt, at samtidig med at LEV forsøger at fjerne opfattelsen af, at de udviklingshæmmede er mindre 'normale' eller mindre 'værd' end 'os andre' ved at påpege den udvikling, de kan undergå, træder deres forskelle fra andre grupper endnu tydeligere frem. Netop ved at pege på et ligeværdigt forhold skabes det ulige. Hvis de var lige så 'udviklet' og 'værdige', ville termerne ikke eksistere!

Derfor synes det ikke at være muligt at betegne de udviklingshæmmede ud fra andre forhold end dem, som de i forvejen konstrueres ud fra: Ud fra de præmisser, som den magtfulde gruppe har defineret og sat. Det sker, selvom busstreamerne gør op med denne 'anderledeshed': »Jeg kan heller ikke regne ud, hvor klog du er« udtaler den udviklingshæmmede kvinde. LEV har ikke gennemtænkt, at der

også er en modsætning til udviklingshæmmet – nemlig fuldt udviklet og ligeværdig med ‘os andre’. Det er paradoksalt, at der prædikes tolerance over for disse afvigere, mens der samtidig bruges energi på at udjævne og ensrette, fordi det underliggende ideal er lighed. Behovet for at definere disse afvigere med den nye såkaldt neutrale betegnelse ‘udviklingshæmmet’ skaber en spiral, hvor nye betegnelser er påkrævet. Endnu et paradoks er, at medlidenheden over for afvigere udspringer af førnævnte ideal, og at denne medlidenhed skaber en ulighed. Det er idealet om lighed, der gør uligheden til et tabu!

WHO finder ICIDH-2 egnet som et instrument til at realisere internationale menneskerettigheder. Det er jeg ikke enig i. I et vist omfang bliver rettighederne overskredet, da de undersøgte ikke i nævneværdig grad kommer til orde, men fastholdes som »mindreværdige«. De placeres i dette felt og positioneres som *klienter* – i et afhængighedsforhold til *udøverne*. Konsekvensen er, at klienterne subjektiveres som de diagnoser, de får tildelt. På trods af WHO's ønske om at skabe ligeværd mellem alle grupper dominerer behandlerdiskursen, og det synes ikke muligt at gøre andet end at gruppere.

Tonen i organisationernes arbejde er positiv, idet de fokuserer på udviklingspotentialer. Alligevel stiller jeg mig tvivlende over for, at der egentligt er sket et brud med synet på ‘de anderledes’. Hverken de ‘anderledes’ selv, LEV eller WHO har udfordret de eksisterende menneskeopfattelser. De har tværtimod underkastet sig de dominerende. Derfor ser jeg, at mennesker stadig subjektiveres efter, om de har komplette evner, eller om de har nedsatte – eller i LEVs terminologi: Dem der er hæmmede og dem, der ikke er. I forsøget på at gøre og behandle alle ens og ligeværdigt, at lade alle få med- og selvbestemmelse på deres livssituation, forsøger man at rette dem ind efter LEVs eller WHO's kultur. Det resulterer i, at de anderledes og »mindreværdige« bogstaveligt talt bliver *mærket for livet*, fordi eksperterne ikke kan blive deres stereotype holdninger kvit.

Referencer

- Betænkning fra Kommissionen af 1888 del 2. Foranstaltninger til Forsorg for Aandssvage.* (1891),
J H Schultz, København
- Bourdieu, Pierre (1997): *Language and Symbolic Power*. Polity Press, Cambridge, Storbritannien
- De Samvirkende Invalideorganisationer (2002): *Årsberetning 2001*. (<http://www.handicap.dk/do/beretninger/form-brt-02.doc>)
- Fairclough, Norman (2000): *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge. Storbritannien
- Foucault, Michel (2002): *Overvågning og straf. Fængslets fødsel*. DET lille FORLAG, Frederiksberg
- Socialpsykiatri: *Fem læsere om bogen* ('Kvalitet i socialpsykiatrien'), (<http://www.socialpsykiatri.dk/printable.dsp?page=345>)
- Thurah, Malene de (2003): *Mærket for livet*. Speciale på Center for Kulturstudier, Syddansk Universitet, Odense
- WHO (1999): *International Klassifikation af Funktionsevne og Funktionsevnenedsættelse. Dansk udgave til afprøvning. KORT VERSION MAJ 2000*. (http://www.sst.dk/publ/publ2000/ICIDh-2/ICIDH-2_2.pdf)

ANMELDELSE

Ukuelige menneske – Om Lilly Jensens liv som døvblind 1916-1985

Af Tove Geert Larsen

Center for Døve

»Ukuelige menneske – Om Lilly Jensens liv som døvblind 1916-1985« er titlen på en bog, som Palle Vestberg har skrevet.

Gennem tekster, billeder og erindringer fra mennesker, som har kendt Lilly Jensen skabes et billede af en døvblind kvinde. På trods af svære livsvilkår – hun mistede syn og hørelse i forbindelse med meningitis 3 år gammel – fortæller bogen, at der bag en desperat og destruktiv lille pige anbragt blandt svært retarderede mennesker, var masser af potentialer. Potentialer, der blev brugt, fordi fremsynede mennesker bl.a. forstanderen på Fredericia-skolen, Georg Forchhammer og ikke mindst den lærer, som han skaffede til Lilly, Vita Heiberg, troede på hende, ville nå ind til hende og ville kommunikere med hende.

Lilly lærte at kommunikere med punkt, skrift og håndalfabet og et særligt følealfabet udviklet specielt til Lilly af Georg Forchhammer. Denne bog har særligt fokus på Lilly Jensens liv som voksen døvblind og er således også en historisk fortælling om 45 år af Center for Døves virksomhed.

Af Lilly Jensens egne breve, bl.a. klagebreve til forskellige myndigheder, fremgår, at hun ikke altid ville finde sig i de vilkår for beskæftigelse og botilbud, som hun blev tilbudt. Af mange medarbejdere blev hun derfor betragtet som besværlig, men i dag ville de fleste af hendes krav blive betragtet som særdeles rimelige.

Bogen giver et billede af et ukueligt menneske, der målrettet og uden sentimentalitet lærte at tackle nogle svære livsbetingelser. Som levned- og pædagogisk beskrivelse finder jeg det mest fascinerende at læse om, hvorledes hun i barndommen blev bibragt kontakt og kommunikation med omgivelserne, og Palle Vestberg har da også valgt at citere en del fra en tidligere bog om Lillys barndom, nemlig Vilhelm Larsens »Lilly. Bogen om den blinde-døvstumme Pige«, fra 1938.

Bogen er således et stykke handicaphistorie og vil blive brugt i medarbejderuddannelsen på Center for Døve, men kan også læses af ren interesse, for den er velskrevet, og der er brugt mange fine illustrationer fra Lillys liv.

Bogen koster kr. 125, - og kan bestilles på www.matcen.dk

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af eller kopiering fra dette blad eller dele heraf er *kun* tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan. Enhver anden udnyttelse er uden forlagets skriftlige samtykke forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er kort uddrag til brug ved anmeldelser.

